

**ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARINDA HUKUK
KONULARININ ÖĞRETİMİ (2014-2024)**

Serdar Şen

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER ANA BİLİM DALI

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN, 2025

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren altı (6) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Serdar

Soyadı : Şen

Bölümü : Tarih Eğitimi

İmza :

Teslim Tarihi : .../.../2025

TEZİN

Türkçe Adı : Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Hukuk Konularının Öğretilmi (2014-2024)

İngilizce Adı : The Teaching of Legal Topics in Secondary School History Textbooks (2014–2024)

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazarın Adı Soyadı: Serdar şen

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Serdar Şen tarafından hazırlanan “Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Hukuk Konularının Öğretimi (2014-2024)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliğiyle Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Mustafa Safran

(Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

Başkan: Prof. Dr. Bahri Ata

(Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

Üye: Prof. Dr. Hasan Işık

(Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi).....

Tez Savunma Tarihi: 27/05/2025

Bu tezin, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Şaban Çetin

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu tezin çalışmasının hazırlanmasında emeği geçen tüm kişi ve kurumlara teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Öncelikle çalışmam boyunca bilgi, rehberlik ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Safran'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Onun yönlendirmeleri ve değerli katkıları olmadan bu çalışmayı yapmak mümkün olmazdı. Ayrıca değerli bilgiler ve akademik yönlendirmeleriyle bu sürece katkıda bulunan Prof. Dr. Bahri Ata'ya, Prof. Dr. Necdet Hayta, Prof. Dr. Hamza Keleş'e içtenlikle teşekkür ederim. Kaynaklara erişim sürecinde yardımlarıyla bana destek olan Ferit Ragıp Tuncor Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi görevlilerine minnettarım. Sabırlı olabilmemi, sevgi ve anlayışlarıyla beni motive eden aileme, özellikle canım kızım Asya Ela Şen'e en derin teşekkürlerimi sunuyorum. Onun varlığı, bu yoğun akademik süreçte bana ilham ve güç kaynağı oldu. Son olarak, bu çalışmada her aşamada bana inanan ve her zaman orada olan tüm sevdiklerime içten şükranlarımı sunarım.

Serdar ŞEN

**ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARINDA HUKUK
KONULARININ ÖĞRETİMİ (2014-2024)
(Yüksek Lisans Tezi)**

Serdar Şen
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Haziran 2025

ÖZ

2014-2024 yılları arasında Türkiye'deki ortaöğretim tarih ders kitaplarında hukuk konularının nasıl öğretildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Hukuk, sürdürülebilir hak ve sorumlulukların genel görünümü, toplumsal düzenin sağlanması ve adaletin özümsemesi açısından eğitimde kritik bir bilgiye sahiptir. Araştırmada, özel hukuk, kamu hukuku kavramlarının tarihsel olaylarla ilgili olduğu ve hangi pedagojik yaklaşımlarla sunulduğu detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylı ortaöğretim tarih ders kitapları ek analiz yöntemiyle incelenmiş; bu ders kitaplarındaki hukuk konularının ele alınış biçimleri içeriği ve tematik analiz teknikleriyle değerlendirilmiştir. Sümer, Babil, Hitit uygarlıklarından başlayarak Roma Hukuku, Osmanlı dönemindeki hukuk reformları ve Cumhuriyet dönemi hukuki dönüşümleri gibi genel boyutlu konuların ders kitaplarında işlenmesine odaklanılmıştır. Ayrıca, insan hakları eğitimi ve modern hukuk sonuçlarının göstergelerinin oranları incelenmiştir. Tez sonuçları, tarih ders kitaplarında hukukun genellikle olaylarla ilgili olarak sunulduğunu, ancak konuların pedagojik olarak işlenmesi ve hazırlanmasında eksikliklerin bulunduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bilgiler, tarih eğitiminin hukuk bilincini ve toplumsal sorumluluk anlayışını geliştirmedeki rolünü göstermektedir. Bu yetenek, tarih ders kitaplarının içeriklerinin daha kapsamlı hale getirilmesi ve hukuk konularının daha etkin bir şekilde genişletilmesini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Ortaöğretim, tarih ders kitapları, hukuk, adalet, insan hakları, eğitim.
Sayfa Adedi : xv + 126
Danışman : Prof. Dr. Mustafa Safran

THE TEACHING OF LEGAL TOPICS IN SECONDARY EDUCATION HISTORY TEXTBOOKS (2014-2024)

(M.S. Thesis)

Serdar Sen

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

June 2025

ABSTRACT

This thesis aims to examine how law subjects were taught in secondary school history textbooks in Turkey between 2014 and 2024. Law plays a critical role in education due to its general perspective on sustainable rights and responsibilities, maintenance of social order, and internalization of justice. The research provides a detailed analysis of how the concepts of law, justice, human rights, and legislation are related to historical events and how they are presented through various pedagogical approaches. In the research, history textbooks approved by the Ministry of National Education were examined using an additional analysis method. The ways in which law subjects were addressed in these textbooks were evaluated with content and thematic analysis techniques. The study focused on how subjects such as Sumerian, Babylonian, and Hittite civilizations, Roman law, legal reforms in the Ottoman period, and legal transformations in the Republican period were addressed in the textbooks. In addition, indicators of human rights education and modern law outcomes were investigated. The findings of the thesis reveal that although law is often presented in history textbooks in relation to historical events, there are deficiencies in how these topics are pedagogically framed and prepared. The information gathered highlights the role of history education in developing legal awareness and a sense of social responsibility. This ability has led to a more comprehensive development of the textbook content, expanding the scope and effectiveness of legal topics.

Key Words : Secondary education, history textbooks, law, justice, human rights, education.

Page Number : xv + 126

Supervisor : Prof. Dr. Mustafa Safran

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZ	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xv
BÖLÜM I	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırma Problemi ve Amacı	2
1.2. Araştırmanın Önemi.....	2
1.3. Tezin Kapsamı ve Sınırları.....	3
1.4. Yöntem ve Veri Kaynakları	4
1.5. Tezin Yapısı	4
1.6. Tanımlar.....	5
1.6.1. Eğitim ve Öğretim.....	5
1.6.2. Tarih ve Tarih Öğretimi.....	5

1.6.3. Ders Kitabı ve Tarih Ders Kitapları	6
1.6.4. Hukuk, Adalet ve Haklar	6
1.6.5. Kanun.....	6
BÖLÜM II.....	8
KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI.....	8
2.1. Öğretimde Ders Kitaplarının Yeri ve Önemi	8
2.1.1. Ders Kitaplarında Dil ve Anlatım.....	9
2.1.2. Ders Kitaplarında Görsel Tasarım.....	10
2.1.3. Ders Kitaplarında Ölçme ve Değerlendirme	10
2.1.4. Ders Kitaplarında Etkinlikler	11
2.2. Hukuk ve Tarih İlişkisi.....	12
2.2.1. Hukukun Tarih Eğitimiindeki Yeri.....	13
2.2.2. Hukuk ve Tarihsel Olaylar Arasındaki Etkileşim	14
2.3. Eğitimde Hukuk Konularının Yeri.....	15
2.3.1. Ortaöğretim Öğretim Programında Hukuk.....	15
2.3.2. Hukuk Konularının Pedagojik Yaklaşımlarla Ele Alınması	16
2.3.3. Farklı Ülkelerde Tarih Ders Kitaplarında Hukuk Konuları.....	17
2.4. İnsan Hakları ve Hukuk: Bulgular.....	20
2.4.1. İnsan Hakları ve Hukuk Arasındaki İlişki	20
2.4.2. Tarih Ders Kitaplarında İnsan Hakları.....	20
2.4.3. İnsan Hakları Eğitiminin Öğrencilere Etkisi	21
BÖLÜM III	22
YÖNTEM.....	22

3.1. Araştırma Deseni.....	22
3.1.1. Eğitimde Tarihsel Temsillerin İncelenmesi	23
3.1.2. Pedagojik Değişimlerin İzlenmesi.....	23
3.1.3. Pedagojik İçerik ve Stratejilerin İncelenmesi	23
3.2. Veri Toplama Süreci	23
3.2.1. Resmi Bakanlık Katalogları.....	24
3.2.2. Okul ve Kütüphane Katalogları	24
3.2.3. Dijital Kaynaklar	24
3.2.3.1. Verilerin Kategorize Edilmesi.....	24
3.3. Verilerin Analizi	25
3.3.1. Veri Analiz Yöntemleri.....	25
3.3.1.1. İçerik Analizi	25
3.3.1.2. Kodlama Süreci	26
3.3.1.3. Tema Oluşturma.....	26
3.3.2. Karşılaştırmalı Analiz.....	26
3.3.3. Tematik Analiz	26
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	26
3.4.1. Eski Basım Kaynaklara Erişim	27
3.4.2. Yayınevleri Arasındaki Farklılıklar.....	27
3.4.3. Pedagojik Yaklaşımların Değişkenliği	27
BÖLÜM IV	28
ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARINDA HUKUK	
KONULARI VE KARŞILAŞTIRILMASI.....	28

4.1. 9. Sınıf Tarih Kitaplarında Hukuk Konuları ve Karşılaştırılması.....	29
4.1.1. Sümer, Babil, Hitit Hukuku	29
4.1.1.1. Sümer.....	29
4.1.1.2. Babil Hukuku ve Hamurdaki Kanunnâmesi	30
4.1.1.3. Hitit Hukuku	31
4.1.2. 2014-2024 Yıllarına Ait 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Sümer, Babil ve Hitit Hukuku Üzerine Yapılan İncelemeler.....	33
4.1.2.1. Sümer Hukuku	33
4.1.2.2. Hammurabi Hukuku.....	36
4.1.2.3. Hitit Hukuku	39
4.1.3. İbrani Hukuku.....	41
4.1.3.1. 2014-2024 Yıllarına Ait 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında İbrani Hukukunun İncelenmesi	42
4.1.4. Hint Hukuku.....	44
4.1.5. Çin Hukuku	46
4.1.5.1. 2014-2017 Yıllarına Ait 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Çin Özel ve Kamu Hukuku Üzerine Yapılan İncelemeler.....	47
4.1.6. Roma Hukuku	47
4.1.7. Yunan Hukuku.....	50
4.1.8. Cengiz Han Hukuku	52
4.1.9. İlk Türk Devletlerinde Hukuk.....	54
4.1.9.1. Hun Hukuku	54
4.1.9.2. Göktürk Hukuku	58

4.1.9.3. Uygur Hukuku.....	61
4.1.10. İslam Hukuku.....	63
4.1.10.1. İslam Hukukunda Hz. Peygamber Dönemi.....	64
4.1.11. Büyük Selçuklu Hukuku	69
4.1.11.1. 2014-2024 Yılları Arasında Yayımlanan 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Büyük Selçuklu Hukukunun İncelenmesi.....	71
4.2. 10. Sınıf Tarih Kitaplarında Hukuk Konuları ve Karşılaştırılması.....	73
4.2.1. İslam Hukuku.....	73
4.2.2. Osmanlı Hukuku	74
4.2.3. 2014-2024 Yılları Arası 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı Hukuk Konuları İncelemeleri.....	75
4.3. 11. Sınıf Tarih Kitaplarında Hukuk Konuları ve karşılaştırılması.....	78
4.3.1. İlk Türk Devletleri'nde Hukuk.....	79
4.3.2. Türk-İslam Devletlerinde Hukuk.....	81
4.3.3. Osmanlı Devleti'nde Hukuk.....	83
4.3.4. Cumhuriyet Dönemi'nde Hukuk.....	88
4.4. 12. Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitaplarında Hukuk Konuları ve Karşılaştırılması	92
4.4.1. Cumhuriyet Dönemi Türk Hukuku	92
4.4.2. 2014-2015 Yıl 12 Sınıf İnkılap Tarihi Kitabı Medeni Kanunun Kabulü ve Hukuk Alanında Yapılan İnkılaplar	95
BÖLÜM V	101
YILLARA GÖRE ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARININ TABLOSAL İNCELEMESİ	101

5.1. Yıllara Göre Tablo İncelemesi	101
5.2. 9. Sınıf Tarih Ders Kitapları Tablo İncelemesi	104
5.2.1. Sümer Hukuku	104
5.2.2. Babil Hukuku ve Hamurdaki Kanunnâmesi.....	105
5.2.3. Hitit Hukuku	105
5.2.4. İbrani Hukuku.....	106
5.2.5. Hint Hukuku.....	106
5.2.6. Çin Hukuku	107
5.2.7. Roma Hukuku	107
5.2.8. Yunan Hukuku.....	107
5.2.9. Cengiz Han Hukuku	108
5.2.10. Hun Hukuku.....	108
5.2.11. Göktürk Hukuku	109
5.2.12. Uygur Hukuku.....	109
5.2.13. İslam Hukuku.....	109
5.2.14. Büyük Selçuklu Hukuku	110
5.3. 10. Sınıf Tarih Ders Kitapları Tablo İncelemeleri	110
5.4. 11. Sınıf Tarih Ders Kitapları Tablo İncelemeleri	111
5.5. 12. Sınıf inkılâp tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitapları Tablo İncelemeleri ..	112
BÖLÜM VI	114
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	114
6.1. Öneriler	115
KAYNAKLAR.....	117

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. *Yıllara Göre İnceleme* 101

Tablo 2. *10, 11 ve 12. Sınıf Tarih Ders Kitaplarının Yıllara Göre İncelenmesi* 103

BÖLÜM I

GİRİŞ

Tarih bilimi, geçmişten bugüne gelen ve kişilerin tecrübelerinin ve deneyimlerinin esas alan kültürel mirasımızın önemli bir parçası olan bir disiplindir. Tarih, genç nesillerin geçmişte yaşanmışlıklara ilişkin bilgileri öğrenmelerini, geçmişî anlamalarını ve konu hakkında bir düşünce sahibi olarak yorum yapmalarını sağlayacaktır.

Böylelikle genç nesillere tarihin süreçlerini, tarihi olayları ve tarih biliminin kavramlarını anlayarak geçmişle ilgili bir bakış açısı kazandırılmış olacaktır. Bununla birlikte, genç nesiller tarihten edinmiş oldukları bilgilerle milli şuurlarını da geliştirmiş olacaktır.

Ortaöğretim seviyesinde tarih derslerinin içeriği, hem kamu (Millî Eğitim Bakanlığı) hem de özel sektör tarafından hazırlanmaktadır. Derslerin öğretim programında ise Talim Terbiye Kurulu tarafından belirlenmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2025). Bu öğretim programları, tarihî konuları anlatmakla birlikte öğrencilere farklı bir bakış açısı sunarak daha kapsamlı bir tarih bilgisi edinmelerini sağlamaktadır. Bu durumu eleştiren bazı araştırmacılara göre, ortaöğretim düzeyindeki tarih ders kitaplarının öğretim programında eksiklikler olduğu ve kitapların belirli alanlara yeterince odaklanmadığı iddia edilmektedir.

Tez çalışmamla, ortaöğretim seviyesinde tarih ders kitaplarında hukuk konularının nasıl öğretildiği ve ders kitaplarında ne kadar hukuk konusunun yer aldığı anlaşılmak amacıyla bir araştırma başlatılmıştır. Bilindiği üzere hukuk, olayların yasal çerçeve içinde nasıl geliştiğini ve evrimleştiğini anlamamıza yardımcı olan önemli bir bilim dalıdır. Bu bağlamda, lise seviyesindeki öğrencilerin hukuk konularının öğretilmesi, hem öğrencilerin

tarihî konulardaki bilgilerini artıracak hem de toplumsal, siyasal ve hukuki konulara farklı bir bakış açısıyla bakmalarını sağlayacaktır.

1.1. Araştırma Problemi ve Amacı

Hukuk, aynı zamanda kamu düzeninin, bireylerin haklarının ve özgürlüklerinin korunmasının temelini oluşturmaktadır. Hukuk kavramı, tarihsel süreçte toplumların gelişiminde ve yönetiminde kritik bir öneme sahip olmuştur. Eğitim yoluyla bu kavramın genç nesillere aktarılması, onların hukuk bilincini, adalet duygusunu ve insan haklarına olan saygıyı geliştirmesi açısından hayati bir önem taşımaktadır. Türkiye'deki ortaöğretim tarih ders kitapları, hukuk konularının öğretiminde önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Ancak, ortaöğretim tarih ders kitaplarında hukuk konularının nasıl ele alındığı, tarihsel bağlamda ne şekilde işlendiği ve pedagojik yöntemlerle nasıl sunulduğu konusunda kapsamlı bir inceleme yapılmamıştır.

Bu araştırmanın temel amacı, 2014-2024 yılları arasında yayımlanan ortaöğretim tarih ders kitaplarında hukuk konularının nasıl işlendiğini, bu kavramların tarihsel olaylarla nasıl ilişkilendirildiğini ve hangi pedagojik yaklaşımlarla öğrencilere sunulduğunu analiz etmektir. Araştırma ayrıca, tarih eğitiminin öğrencilerin hukuk bilincini nasıl etkilediğini ve bu bilincin gelişimine ne tür katkılar sağladığını incelemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, ders kitaplarının tarihsel süreçler içinde bu kavramların önemini nasıl vurguladığını ve öğrencilerin bu konulara dair farkındalıklarını nasıl şekillendirdiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bu dönemde gerçekleştirilen öğretim programında değişikliklerinin ve eğitim reformlarının bu kavramların öğretimine nasıl yansıdığı da araştırmanın odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Hukukta, adalet, insan hakları ve kanunlar gibi kavramlar, bir toplumun temel değerlerini oluşturur ve bu değerlerin genç nesillere aktarılması, demokratik bir toplumun

sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Bu kavramların doğru bir şekilde öğretilmesi, öğrencilerin tarihsel olayları sadece bilgi düzeyinde değil, aynı zamanda eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerini sağlar. Araştırmanın önemi, bu konuların tarih ders kitaplarında nasıl ele alındığını ve bunun eğitim politikalarına nasıl yansıdığını ortaya koymaktır.

Bu araştırma, ortaöğretim tarih ders kitaplarında hukuk ve adaletin nasıl ele alındığını ortaya koyarak eğitim politikalarının geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Ayrıca, insan hakları ve kanunlar gibi evrensel değerlerin tarih eğitimi içinde nasıl işlendiğini incelemek, bu kavramların genç nesillere ne derece etkili bir şekilde aktarıldığını belirlemek açısından önemlidir. Araştırma, bu konuların öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini ve toplumsal bilinçlerini nasıl şekillendirdiğine dair önemli bulgular sunmayı amaçlamaktadır. Bu da, eğitimde adalet ve hukukun yeri üzerine yapılan tartışmalara yeni bir perspektif kazandıracaktır.

1.3. Tezin Kapsamı ve Sınırları

Bu tez, 2014-2024 yılları arasında Türkiye'deki ortaöğretim tarih ders kitaplarında hukuk konularının nasıl ele alındığını incelemektedir. Araştırmanın odak noktası, bu ders kitaplarının içeriklerinde bu kavramların nasıl yer aldığı, hangi tarihsel bağlamlarda ve pedagojik yöntemlerle işlendiğidir. Araştırma, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış resmi ders kitaplarını ve bu kitaplarda yer alan içerikleri kapsamaktadır.

Tezin sınırlılıkları arasında, ders kitaplarının öğretmenler tarafından sınıf içinde nasıl kullanıldığı ve bu kitapların öğrencilere nasıl aktarıldığına dair doğrudan bir inceleme yapılmamıştır. Ayrıca, öğrencilerin bu kavramları ne derece içselleştirdiği ve nasıl yorumladığı araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu sınırlamalara rağmen, araştırma sonuçları, ortaöğretim tarih eğitiminde hukuk ve adalet konularının ele alınışına dair önemli bulgular sunmaktadır. Bu sınırlamalar, aynı zamanda araştırmanın derinlemesine ve odaklanmış bir analiz sunmasını da mümkün kılmaktadır.

1.4. Yöntem ve Veri Kaynakları

2014-2024 yılları arasında yayımlanan ortaöğretim tarih ders kitapları, hukuk konularının nasıl ele alındığını incelemek amacıyla detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Ders kitaplarında yer alan bu kavramların tarihsel olaylarla ilişkilendirilme biçimlerini ve kullanılan pedagojik yaklaşımları değerlendirmek için uygun bir yöntem olarak seçilmiştir. Bu yöntemin seçilmesindeki temel gerekçe, tarih ders kitaplarının içeriğindeki hukuk temalarının ve bu temaların öğretiminde kullanılan pedagojik yöntemlerin detaylı bir şekilde analiz edilebilmesidir.

Veri kaynakları olarak, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış ve resmi olarak derslerde kullanılan tarih kitapları incelenmiştir. Ayrıca, bu konuda yapılan akademik çalışmalar, makaleler ve literatür taramaları da araştırmanın destekleyici kaynakları olarak kullanılmıştır. Bu kaynaklar, tarih eğitimi literatüründe hukuk ve adaletin nasıl ele alındığını daha geniş bir perspektifle değerlendirmeyi mümkün kılmıştır. Bu şekilde elde edilen veriler, araştırmanın teorik temelini güçlendirmiş ve analiz sürecine zenginlik katmıştır.

1.5. Tezin Yapısı

Tez beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, araştırmanın problemi, amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, yöntemi ve veri kaynakları ele alınmıştır. İkinci bölümde, hukuk, adalet, insan hakları ve kanunlar kavramlarının tarihsel ve eğitimsel bağlamda nasıl ele alındığına dair kuramsal bir çerçeve sunulmuş ve bu alandaki literatür taranmıştır. Üçüncü bölüm, araştırmanın yöntemini, veri toplama tekniklerini ve analiz yöntemlerini detaylandırmıştır. Dördüncü bölümde, 9. sınıftan 12. sınıfa kadar olan tarih ders kitaplarında hukuk konularının nasıl işlendiği ele alınmış ve beşinci bölümde, elde edilen bulguların detaylı bir değerlendirmesi yapılmış, genel sonuçlar sunularak önerilerde bulunulmuştur.

1.6. Tanımlar

1.6.1. Eğitim ve Öğretim

Eğitim, bireylerde arzu edilen bilgi, beceri, tutum ve değerlerin gelişimini sağlayan planlı ve programlı bir süreçtir. Bu süreç, formal (okul, üniversite) ve informal (aile, çevre) eğitim olarak ikiye ayrılmaktadır. Eğitim, toplumda yaşayan bireylerin toplumsal yaşama ayak uydurmaları, kendilerini gerçekleştirmeleri ve topluma katkıda bulunmalarını hedeflemektedir (Demirel, 2006). Öğretim ise, bu sürecin belirli bilgi ve becerileri kazandırmak amacıyla sistematik bir şekilde yürütülen kısmıdır. Öğretim genellikle eğitim kurumlarında belirli bir öğretim programı çerçevesinde uygulanmakta ve çeşitli öğretim yöntemleri ile desteklenmektedir (Şimşek, 2009). Öğretim sürecinde, öğrencilerin öğrenme hedeflerine ulaşmasını sağlamak amacıyla sürekli değerlendirme yapılmaktadır (İ. H. Demircioğlu & Demircioğlu, 2015).

1.6.2. Tarih ve Tarih Öğretimi

Tarih, insan topluluklarının geçmişte yaşadığı olayları, bu olayların neden ve sonuçlarını ve toplumların gelişim süreçlerini belge ve kanıtlar ışığında araştıran bir sosyal bilim dalıdır. Tarih bilimi, yalnızca geçmişin yeniden inşasıyla ilgilenmez, aynı zamanda geçmişteki deneyimlerin bugüne ve geleceğe olan etkilerini de incelemektedir (Özçelik, 2012). Tarih öğretimi ise, öğrencilerin tarihsel olayları, olguları ve süreçleri anlamalarını, bunları analiz edebilmelerini ve geçmişten ders çıkarabilmelerini sağlayan bir eğitim sürecidir. Tarih öğretimi, öğrencilere eleştirel düşünme, tarihsel empati ve olayları farklı perspektiflerden değerlendirme becerilerini kazandırmayı amaçlamaktadır (Demircioğlu, 2015).

1.6.3. Ders Kitabı ve Tarih Ders Kitapları

Ders kitapları, belirli bir dersin öğretim programına uygun olarak hazırlanan ve öğretim sürecinde hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin yararlandığı temel bir kaynaktır. Ders kitapları, öğrencilerin öğrenmesi gereken bilgileri sistematik bir şekilde sunmakta ve öğretmenlerin ders anlatımında onlara yardımcı olmaktadır (Demirel & Kıröğlu, 2005). Ayrıca ders kitapları, öğrencilerin ders dışı faaliyetleri için de rehberlik eder ve konuları daha derinlemesine öğrenmelerine imkân sağlamaktadır. Tarih ders kitapları ise, belirli bir tarihsel konuyu veya dönemi detaylı bir şekilde inceleyerek öğrencilere tarihsel bilinci kazandırmayı amaçlamaktadır. Ancak, tarih ders kitaplarının belirli bir ideolojik perspektifi yansıtması da mümkün olduğundan, eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi önem taşımaktadır (Grever & Vlies, 2017).

1.6.4. Hukuk, Adalet ve Haklar

Hukuk, toplumda bireyler ve kurumlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, devletin yaptırım gücüyle desteklenen kurallar bütünüdür. Hukukun temel amacı, kamu düzeni sağlamak, bireylerin haklarını korumak ve adaletin gerçekleşmesini sağlamaktır. Adalet, bu kuralların uygulanmasıyla hak sahiplerine haklarının verilmesini ve eşitlik ilkelerinin gözetilmesini ifade etmektedir. Haklar ise, bireylere ya da topluluklara hukuk düzeni tarafından tanınan ve devlet tarafından korunan yetki ve ayrıcalıklardır. Haklar, bireylerin özgürlüklerini, güvenliklerini ve toplumsal katılımlarını güvence altına almaktadır (Bilgili, Demirkapı & Demir, 2015).

1.6.5. Kanun

Kanun, yasama organı tarafından kabul edilen ve kamu düzeni sağlamak amacıyla bireyler ve kurumlar için bağlayıcı nitelikte olan hukuk kurallar bütünüdür. Kanunlar, toplumda barış ve düzenin korunması, bireylerin haklarının güvence altına alınması ve toplumsal çatışmaların önlenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Kanunların hazırlanması ve uygulanması

sürecinde, toplumsal değer yargıları ve adalet ilkeleri esas alınmaktadır (Aydın & Sütken, 2012).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

İkinci bölümde, ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. sınıf tarih ders kitaplarında kullanılan dil ve anlatım, görsel tasarım, ölçme ve değerlendirme araçları ile etkinlik kavramları; ayrıca Hukuk ve Tarih İlişkisi, Hukukun Tarih Eğitimindeki Yeri, Hukuk ve Tarihsel Olaylar Arasındaki Etkileşim, Eğitimde Hukuk Konularının Yeri, Hukuk Konularının Pedagojik Yaklaşımlarla Ele Alınması, Farklı Ülkelerde Ders Kitaplarında Hukuk Konularının Eğitimi, Tarih Ders Kitaplarında İnsan Hakları konuları incelenmiştir.

2.1. Öğretimde Ders Kitaplarının Yeri ve Önemi

Ders kitapları, eğitim ve öğretim sürecinin vazgeçilmez unsurları arasında yer almakta ve öğrencilerin bilgi ediniminde merkezi bir rol üstlenmektedir. Eğitim sistemlerinin temel bileşenlerinden biri olan ders kitapları, öğrencilere yalnızca bilgi aktarmakla kalmaz, aynı zamanda eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine de katkıda bulunur. Bu bağlamda, araştırmacılar, ders kitaplarının öğrencilerin bilişsel gelişimini desteklediğini ve onların bireysel, sosyal, ekonomik ve ideolojik açılardan gelişimlerine önemli katkılar sunduğunu vurgulamaktadır (Akyüz, 2011).

Ders kitapları, öğretim programına uygun olarak planlı ve sistematik bir şekilde hazırlanmakta olup, hem öğrenciler hem de öğretmenler için rehber niteliği taşımaktadır. Öğretmenler, ders kitabının sunduğu bilgileri takip ederek derslerin planlanmasını ve

uygulanmasını daha etkili bir biçimde gerçekleştirebilmektedirler (Demircioğlu, 2015, s. 45).

Bununla birlikte, ders kitaplarında kullanılan dil ve anlatımın niteliği, öğrencilerin öğrenme süreçlerinde kritik bir öneme sahiptir. Araştırmalar, öğrencilerin kısa ve somut cümleleri daha kolay öğrenebildiklerini ve bu nedenle ders kitaplarında kullanılan dilin sade, duru ve anlaşılır olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ders kitaplarında kullanılan kelimelerin, öğrencilerin mevcut kelime dağarcığına uygun olmasının yanı sıra, onların kelime hazinesini genişletici nitelikte olmasının önemini vurgulamaktadır (Hayta, 2003, s. 14).

Görsel tasarım unsurları, ders kitaplarının etkinliğini artıran önemli bileşenler arasında yer almaktadır. Renk, şekil, resim ve grafik gibi görsel öğeler, öğrencilerin ders içeriğine olan ilgisini artırmakta ve öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır (Karabağ, 2003). Görsel tasarımın özellikle soyut kavramların somutlaştırılmasında önemli bir rol oynadığını ve bu sayede ders kitaplarının anlaşılabilirliğini artırarak eğitim sürecinde zaman kazandırıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla, ders kitaplarında kullanılan görsellerin, öğrencilerin yaş ve gelişim özelliklerine uygun, aynı zamanda konuyla doğrudan ilişkili olması, öğrenme sürecinin etkili bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır.

2.1.1. Ders Kitaplarında Dil ve Anlatım

Ders kitaplarında kullanılan dil ve anlatım, öğrencilerin dersi anlama düzeyini doğrudan etkilemektedir. Yapılan araştırmalar, öğrencilerin anlamasını kolaylaştıran dilin, öğrenme sürecinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Demircioğlu & Kıröğlu, 2005, s. 112).

Bu bağlamda, ders kitaplarının sade, anlaşılır ve öğrencilerin seviyelerine uygun bir dilde hazırlanması büyük önem arz etmektedir. Kitapların dili ve anlatım tarzı, içeriğin öğrenciye nasıl sunulacağını belirler ve bu nedenle dilin net, basit ve doğrudan olması, öğrencilerin kavrama düzeyini artırıcı bir etkiye sahiptir (Güneş, 2002).

Ders kitaplarında yalnızca kullanılan kelimeler değil, aynı zamanda cümlelerin yapısı da büyük bir öneme sahiptir. Cümlelerin kurallı, kısa, net ve basit olması, aynı zamanda tek bir anlam ifade etmesi, kitabın okunabilirliğini ve anlaşılabilirliğini artırmaktadır. Öğrencilerin öğrenme ve gelişim seviyelerine uygun bir dil kullanıldığında, bu tür cümlelerin daha iyi öğrenildiği ve hatırlandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, her bir paragrafın bir fikri açıklayıcı nitelikte olması, giriş, gelişme ve sonuç yapısına uygun olarak inşa edilmesi, metinler arasında gerekli bağlantıların kurulmasını sağlamaktadır. Bu yapı, öğrencilerin ana fikri daha net bir şekilde kavramalarına yardımcı olmaktadır (Hayta, 2003, s. 14).

2.1.2. Ders Kitaplarında Görsel Tasarım

Tarih ders kitaplarında yer alan görsel materyaller, geçmişteki toplumlar ve medeniyetlerin daha yakından tanınmasına olanak tanımaktadır. Özellikle kültür ve medeniyet konularının öğretiminde, görsellerin kullanımı terimlerin somutlaştırılmasını sağlamakta ve öğrencilerin bu kavramları daha iyi kavramasına yardımcı olmaktadır. Bu görsel unsurlar, öğrencilerin analitik düşünme, problem çözme, tarihsel duygudaşlık ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine de katkı sunmaktadır (Akbaba, 2011, s. 172). Eğitimde görsel öğelerin kullanımının artması, öğrenme sürecinin kalitesini yükseltmiş, ders kitaplarının okunabilirliğini ve öğrenci ilgisini artırmıştır. Haritalar gibi görseller, bir olayın gerçekleştiği yerin coğrafi özelliklerini anlamaya yardımcı olarak tarihsel olayların arka planını daha net bir şekilde kavramaya olanak sağlamaktadır (Kılıç & Seven, 2008, s. 117; Öztürk, 2011, s. 19).

2.1.3. Ders Kitaplarında Ölçme ve Değerlendirme

Ders kitaplarında, ölçme ve değerlendirme kapsamında hazırlık çalışmaları, konu içi değerlendirmeler ve ünite değerlendirmelerine yer verilmelidir. Değerlendirme amacıyla sorular hazırlanırken, soru kökü ve öncüllerin açık ve anlaşılır olması, olumsuz ifadelerin dikkat çekici şekilde vurgulanması ve ipucu içermemesi önemlidir. Sorular, kısa cevaplı,

açık uçlu, doğru-yanlış, eşleştirme, çoktan seçmeli ve performans soruları gibi çeşitli türlerde olmalıdır. Kısa cevaplı sorular önemli bilgiyi yoklamalı, açık uçlu sorular ölçülmek istenen kazanıma uygun şekilde sınırlandırılmalıdır. Doğru-yanlış soruları, net ve çelişkiye mahal vermeyecek şekilde düzenlenmeli; eşleştirmeli sorularda uzun ifadeler kullanılmalı ve cevaplar fazla olmalıdır. Çoktan seçmeli sorular, kavranabilir olmalı ve çeldiriciler nitelikli olmalıdır. Performans soruları ise bilişsel ve duysal becerilerin yanı sıra üst düzey zihinsel becerileri kapsamalı ve uygulama gerektiren nitelikte olmalıdır (Karabağ, 2003; Kılıç & Seven, 2008, s. 78).

2.1.4. Ders Kitaplarında Etkinlikler

Öğrenme etkinlikleri, eğitim ve öğretim sürecinde, öğrencilerin öğrenme süreçlerini desteklemek ve bilgiyi daha etkili bir şekilde anlamalarını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen çeşitli çalışmalardır. Tarihsel olarak bu etkinlikler; alıştırma, ödev, görev, performans ödevi, atölye çalışmaları ve projeler gibi farklı biçimlerde karşımıza çıkmıştır. Özellikle geçmişte, konuların pekiştirilmesi amacıyla öğrencilere alışırmalar verilmiş; bu alışırmalar, öğrendikleri bilgileri tekrar etmeleri için kullanılmıştır. Ancak son yıllarda bu yaklaşımdan uzaklaşmış ve öğrenme sürecinde etkinlikler daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Etkinlik temelli öğrenme, öğrencilerin aktif katılımını teşvik etmekte ve bilgiyi kalıcı hale getirmektedir.

Etkinlikler, öğrencilerin dil, zihinsel, sosyal ve fiziksel becerilerinin gelişmesine katkıda bulunurken aynı zamanda öğrencilerin bilgileri araştırmaya, olayların ve olguların anlamını keşfetmeye yönlendirilmesini de sağlamaktadır. Öğrencilerin aktif ve istekli bir şekilde katılımını sağlayan bu etkinlikler, bilgiyi keşfederek öğrenmelerine olanak tanımakta ve onların öğrenme sürecine daha fazla dahil olmalarını teşvik etmektedir. Ayrıca, etkinlikler sırasında öğrenciler, tartışma, sorgulama ve sorunlara çözüm bulma gibi süreçler aracılığıyla öğrenirken, aynı zamanda sosyal becerilerini de geliştirmektedirler. Özellikle grup

alışmalarında ğrenciler arasında etkileşim artmakta ve bu da sosyal becerilerin gelişimine katkı sunmaktadır (Güneş, 2017).

Gerçek hayattan alınan uygulamalara dayanan bu etkinlikler, dil becerilerinin tüm yönlerini (okuma, yazma, dinleme, konuşma) geliştirme fırsatı sunmaktadır. Örneğin, bir form doldurma veya iki resim arasındaki farkları bulma gibi etkinlikler, öğrencilerin dikkatini çekerken aynı zamanda onları eleştirel düşünmeye ve problem çözmeye yönlendirmektedir (Güneş, 2017).

2.2. Hukuk ve Tarih İlişkisi

Hukuk, devletin yetkili organları tarafından kamunun düzenini sağlamak amacıyla oluşturulan ve bireylerin davranışlarını düzenleyen normlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Gözler, 2011, s. 1-3). Tarih ve hukuk, birbiriyle yakından ilişkili iki disiplindir. Tarih, toplumların ve devletlerin yaşamlarında meydana gelen olayları sebep-sonuç ilişkisi içinde incelerken, hukuk ise bu olayları düzenleyen normatif çerçeveyi konu edinmektedir. Dolayısıyla tarihsel bilgi, hukuki temelden yoksun kaldığında eksik ve yüzeysel olurken, hukuk tarihi bilgisi olmaksızın toplumsal gelişmeleri anlamak da güçleşecektir (Cin, 2008, s. 3).

Yazılı tarih öncesi dönemlerden itibaren toplumlar, düzeni sağlamak amacıyla örf ve adetlere dayalı kurallar geliştirmiştir. Zamanla bu kurallar hukuki nitelik kazanmış, yazının bulunmasıyla birlikte yazılı hukuk kuralları ortaya çıkmıştır. Hukuk, toplumsal düzenin korunması ve sürekliliğinin sağlanması amacıyla bireyler arası ve bireyler ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen bir normatif sistem olarak tanımlanabilir (Adalet Bakanlığı, 2023). Hukuk kurallarının her tarihsel dönemde varlık göstermesi, toplum ve devlet düzenini sağlama işlevinin sürekliliğini vurgulamaktadır. Hukukun tarih boyunca geçirdiği değişimlere rağmen, toplumsal düzeni sağlama amacı günümüzde de devam etmektedir.

Tarih eğitimi bağlamında, hukukun öğretilmesi, demokratik değerler ışığında bireylerin toplumsal hayata katılımını sağlamayı, başkalarının haklarına saygı gösteren ve hukukun

üstünlüğü ilkesine bağlı bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın 9. ve 10. sınıf Tarih dersi öğretim programında, öğrencilere hukuk bilgisinin kazandırılmasına yönelik çeşitli kazanımlar yer almaktadır. Örneğin, 9. sınıf "Orta Çağ'da Dünya" ünitesinde, İlk Çağ'dan itibaren gerçekleştirilen hukuki düzenlemelerin günümüz evrensel hukuk ilkelerine temel teşkil ettiği vurgulanmakta ve Roma Hukuku ile Justinianus Kanunları gibi önemli metinler işlenmektedir (Yüksel vd., 2018, s. 25) 10. sınıf öğretim programında ise Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-ı Esasi gibi Osmanlı hukuk sisteminde yapılan önemli reformlar, küresel ve yerel siyasi bağlamda değerlendirilmektedir (Yüksel vd., 2018, s. 40).

2.2.1. Hukukun Tarih Eğitimindeki Yeri

Hukukun tarih eğitimindeki yeri, tarihsel olayların hukuki boyutlarıyla ele alınması ve öğrencilerin hukuk bilinci kazanmasının sağlanması açısından büyük öneme sahiptir. Tarih ve hukuk disiplinleri arasında köklü bir ilişki bulunmaktadır; tarihsel olayların anlaşılması, dönemin hukuki düzenlemeleri ve hukuk sistemlerinin incelenmesiyle daha derinlemesine kavranmaktadır. Hukukun tarih eğitimindeki yeri, yalnızca geçmişin hukuki normlarının aktarılması değil, aynı zamanda hukukun evrensel ilkelerinin öğrencilere kazandırılması açısından da önem taşımaktadır. Tarih eğitiminde hukukun yer alması, öğrencilerin demokratik değerler, insan hakları ve hukukun üstünlüğü kavramlarını özümsemelerine katkı sağlayacaktır. Tarih dersleri, yalnızca olayların kronolojik aktarımını değil, aynı zamanda hukuki gelişmelerin toplum üzerindeki etkilerini de içermektedir. Özellikle Roma Hukuku, Orta Çağ'da hukuk sistemleri, Osmanlı hukuk reformları gibi konular, öğrencilerin tarihsel gelişmelerin hukuki arka planını anlamalarına yardımcı olacaktır (MEB, 2018). Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı'nın tarih dersleri öğretim programında hukukla ilgili kazanımlar, çeşitli tarihsel dönemlere atıfta bulunarak yer almaktadır. Örneğin, 9. sınıf tarih dersinde Roma Hukuku ve Justinianus Kanunları gibi önemli hukuki metinler işlenmekte ve öğrencilerin bu dönemdeki hukuki düzenlemelerin günümüz evrensel hukuk ilkelerine temel teşkil ettiğini kavramaları hedeflenmektedir. 10. sınıf öğretim programında ise Tanzimat

Fermanı ve Islahat Fermanı gibi Osmanlı'daki hukuki değişimlerin, devlet-toplum ilişkileri çerçevesinde ele alınması sağlanmaktadır (Yüksel vd., 2018, s. 25). Hukukun tarih eğitimindeki yeri üzerine yapılan akademik çalışmalarda, hukukun sadece bir normlar bütünü olarak değil, toplumsal düzenin şekillenmesinde belirleyici bir etken olarak incelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Cin, 2008, s. 3). Hukukun tarihsel olayların temel dinamiklerinden biri olduğunu belirtirken, tarih derslerinde hukukun işlenmesinin öğrencilerin geçmişı daha bütüncül bir şekilde değerlendirmelerine olanak tanıyacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda, hukuki metinlerin ve düzenlemelerin tarihsel bağlamda incelenmesi, öğrencilerin hukuki ve tarihsel bilinci aynı anda geliştirmelerini sağlayacaktır.

2.2.2. Hukuk ve Tarihsel Olaylar Arasındaki Etkileşim

Türkiye'deki tarih ders kitabı öğretim programında, hukukun tarihsel olaylar içindeki rolü ve etkisi giderek daha fazla vurgulanmıştır. Tarih derslerinde hukuk, özellikle devletin gelişimi, toplumsal yapılar ve adalet sistemi konuları çerçevesinde işlenmektedir.

Bu dönemdeki tarih ders kitaplarında, öğrencilerin hukuk bilinci kazanmalarına yönelik çeşitli konulara yer verilmiştir. Özellikle Roma Hukuku, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Tanzimat ve Islahat Fermanları, Kanun-i Esasi gibi hukuki düzenlemeler, tarihsel olayların hukuki yönleriyle birlikte ele alınmıştır. Örneğin, 9. sınıf tarih derslerinde, Roma Hukuku'nun Batı medeniyetine olan katkıları ve bu hukuk sisteminin modern hukuk anlayışına olan etkisi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin hukukun tarihsel süreçteki evrimini ve toplumları nasıl etkilediğini anlamaları amaçlanmaktadır (MEB, 2018).

Aynı şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme süreci kapsamında yer alan Tanzimat ve Islahat Fermanları, 10. sınıf tarih ders kitaplarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu fermanlar, Osmanlı'nın Batı hukuk sistemine entegrasyon çabaları olarak ele alınmakta ve öğrencilerin bu reformların devlet-toplum ilişkileri üzerindeki etkisini kavramaları sağlanmaktadır. Hukuk reformlarının, imparatorluğun merkeziyetçi yapısını güçlendirme

abası ve aynı zamanda bireysel hakların korunmasına yönelik adımlar olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu süreçte hukukun toplumsal ve siyasi yapıları nasıl dönüştürdüğü, tarihsel örneklerle öğrencilere sunulmaktadır (MEB, 2018).

2014-2024 yılları arasında tarih ders kitapları, yalnızca tarihsel olayların kronolojik aktarımını yapmakla kalmamış, aynı zamanda bu olayların hukuki ereve de nasıl şekillendiğini ve dönemin hukuk sistemlerinin toplumsal yapıları nasıl etkilediğini öğrencilere aktarmayı amaçlamıştır. Bu dönemdeki ğretim programında hukukun bireysel hak ve özgürlükleri koruyan, toplumsal düzeni sağlayan bir araç olarak tarihsel bağlamda ele alınması sağlanmıştır. Öğrenciler, hukuk konularının tarihsel olaylarla bağlantılı olarak nasıl geliştiiini öğrenmekte ve bu bilgiyi günümüz hukuk sistemlerine uyarlama becerisi kazanmaktadır.

2.3. Eğitimde Hukuk Konularının Yeri

2.3.1. Ortaöğretim ğretim Programında Hukuk

Türkiye’de ortaöğretim ğretim programında hukuk konularının bir bölümü tarih derslerinde ele alınmaktadır. Hukukun tarihsel gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet dönemine uzanan geniş bir perspektifte öğrencilere sunulmaktadır. Bu derslerde, Osmanlı’daki şariat ve rfi hukuk sistemleri, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Mecelle gibi önemli reformlar üzerinden hukukun dönüşüm süreci anlatılmaktadır. Cumhuriyet dönemine geçişte ise özellikle 1926 Medeni Kanunu ve diğer temel hukuk reformları ğretim programının odak noktalarından biri olarak yer almıştır. Bu reformlar, Türkiye’nin laik hukuk sistemine geçiş sürecini öğrencilere aktarmakta kilit rol oynamaktadır (Hacat & akmak, 2018, s. 920).

Öğretim programının amacı yalnızca hukukun tarihsel sürecini öğretmekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda hukukun devlet yapısındaki merkezi rolünü ve bireylerin hakları ile yükümlülüklerini anlama kapasitesini geliştirmektir. Tarih derslerinde anayasal düzen, insan

hakları ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlar derinlemesine işlenmiştir. Bu dersler, öğrencilere hukukun bireysel haklar ve toplumsal sorumluluklar üzerindeki etkilerini anlamada önemli katkılar sağlamıştır (Sabancı & Kepenekci, 2018, s. 1263). Hukukun tarih derslerinde öğrencilere anlatılmasının, onların toplum içerisindeki hak ve sorumluluk bilincini güçlendireceğini belirtmektedir (Karacan, 2017, s. 113-140).

2.3.2. Hukuk Konularının Pedagojik Yaklaşımlarla Ele Alınması

Ortaöğretimde hukuk konularının etkin öğretimi, modern pedagojik yaklaşımların uygulanması ile mümkün olmaktadır. Vaka analizleri, simülasyonlar ve grup tartışmaları gibi interaktif öğretim yöntemleri, öğrencilere hukuku soyut bir kavram olmaktan çıkarıp somut, toplumsal yaşamın merkezinde yer alan bir unsur olarak sunmaktadır. Bu yöntemler, öğrencilerin hukuku anlamasını kolaylaştırırken aynı zamanda eleştirel düşünme becerilerini de geliştirmektedir. Vaka analizleri, gerçek dünyadan alınmış hukuki vakaları çözme yeteneğini geliştirirken, öğrencilere problem çözme ve hukuki argüman üretme becerisi kazandırmaktadır (Hacat & Çakmak, 2018, s. 921).

Simülasyonlar, öğrencilerin hukuki süreçleri deneyimleyerek öğrenmelerine olanak tanımaktadır. Örneğin, bir mahkeme simülasyonu aracılığıyla öğrenciler, hukuki süreçlerin nasıl işlediğini ve adaletin nasıl tesis edildiğini daha iyi kavrayacaklardır. Bu tür etkinlikler, öğrencilerin sadece hukukun teorik boyutunu değil, aynı zamanda pratik uygulamalarını da anlamalarını sağlayacaktır. Grup tartışmaları ise, öğrencilerin farklı bakış açılarını değerlendirme ve kendi düşüncelerini savunma becerilerini geliştirecektir. Bu tartışmalar, hukukun toplumsal etkilerini derinlemesine anlamalarını da sağlayacaktır (Sabancı & Kepenekci, 2018, s. 1265).

Bu pedagojik yaklaşımlar, özellikle adalet ve insan hakları gibi kritik hukuki konuların daha derinlemesine kavranmasına katkı sağlayacaktır. Hukukun interaktif yöntemlerle öğretilmesinin, öğrencilerin sadece teorik bilgiyi değil, aynı zamanda hukukun toplumsal sonuçlarını da eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerine olanak tanıdığını

belirtmektedir (Karacan, 2017, s. 113-140). Bu yaklaşımlar, öğrencilerin hukuki düşünme yetilerini geliştirmelerini ve topluma daha bilinçli ve sorumlu bireyler olarak katılmalarını desteklemektedir (Hacat & Çakmak, 2018, s. 925; Sabancı & Kepenekci, 2018, s. 1267).

2.3.3. Farklı Ülkelerde Tarih Ders Kitaplarında Hukuk Konuları

ABD, İngiltere ve Türkiye tarih ders kitaplarında hukuk konularının ele alınışı, her ülkenin tarih anlayışı ve eğitim politikalarına bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bu bağlamda, her ülke tarihsel süreçte hukuk sistemlerinin gelişimini kendi toplumsal ve kültürel bağlamında ele almakta ve öğrencilere bilgileri bu çerçevede sunmaktadır.

ABD ders kitaplarında hukuk, anayasal haklar, federalizm, medeni haklar ve sosyal adalet bağlamında ele alınmaktadır. Amerikan Anayasası, Haklar Bildirgesi ve Yüksek Mahkeme kararları, hukukun gelişiminde kritik öneme sahiptir. Öğrencilerin anayasal değişiklikler ve hukuki gelişmeleri çok yönlü olarak analiz etmeleri teşvik edilmektedir (Beck, Black, Krieger, Naylor & Shabaka, 2009). Amerikan ders kitapları, hukukun bireysel özgürlükler üzerindeki etkisini vurgularken, hukuki süreçleri eleştirel düşünme becerileriyle ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda, ABD hukuk sistemi ile öğrencilere, tarihsel olayların hukuki sonuçlarını tartışma fırsatı da sunulmaktadır (National Center for History in the Schools [NCHS], 1996).

ABD tarih ders kitapları, görsel materyallerle desteklenmiş bir yapıya sahiptir. Anayasa ve Yüksek Mahkeme kararları gibi önemli hukuki gelişmeler, haritalar, belgeler ve fotoğraflarla öğrencilerin kavraması için somut hale getirilmiştir. Ayrıca, medeni haklar ve köleliğin kaldırılması gibi konular geniş bir perspektifte ele alınmıştır. Hukukun sosyal adalet ve bireysel haklar üzerindeki etkisi, öğrencilerin bu konuları çok yönlü olarak değerlendirmesini sağlamaktadır.

İngiltere tarih ders kitaplarında hukuk konuları, tarihsel belgeler ve hukuki ilkeler üzerinden derinlemesine incelenir. Özellikle Magna Carta gibi belgeler, hukukun evrensel ilkelerinin gelişiminde önemli bir adım olarak kabul edilmiş ve öğrencilere bu belgeler üzerinden hukuk

sisteminin temel unsurları aktarılmıştır (Holmes, 1988). İngiltere’de tarih ders kitapları, Orta Çağ’dan modern döneme kadar uzanan süreçte, common law sisteminin gelişimi ve hukukun toplum üzerindeki rolünü ele almıştır (Mackay & Ditchburn, 2000).

İngiltere’de hukuk eğitimi, hukukun felsefi ve tarihsel temelleri üzerine yoğunlaşır. Ders kitapları, öğrencilere birincil ve ikincil kaynakları analiz etme becerisi kazandırmayı hedeflemektedir. Hobbes, Locke ve Montesquieu gibi düşünürlerin hukuk üzerine görüşleri, öğrencilerin hukuki olayları anlamaları ve yorumlamaları açısından kritik bir öneme sahiptir. İngiltere’de hukuk, hem ulusal hem de küresel bağlamda ele alınarak, öğrencilere küresel hukuk ilkelerini anlamaları için geniş bir perspektif sunmaktadır.

Polonya tarih ders kitaplarında hukuk, adalet ve insan hakları konuları "Hukuk ve İnsan Hakları" başlıklı ünitelerde ele alınmaktadır. Bu ünitelerde, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası belgeler öğretilmekte, Polonya Anayasası'ndaki kişisel haklar ve özgürlükler vurgulanmaktadır. Ayrıca, hukuk önünde eşitlik, demokratik hukuk devleti ilkeleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve güçler ayrılığı gibi temel kavramlar işlenmektedir. Öğrenciler, bu konuları günlük hayatlarına uyarlayabilecekleri bilgiler edinmektedirler (Dinsever, 2021, s. 121-129).

Türkiye’de tarih ders kitaplarında hukuk konuları, özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemi hukuk reformları çerçevesinde ele alınmaktadır. Ders kitapları, Osmanlı döneminde hukukun gelişimini, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Mecelle gibi önemli reformlarla açıklar. Osmanlı İmparatorluğu’nun hukuk sistemindeki bu reformlar, modernleşme sürecinin önemli adımları olarak değerlendirilmektedir (Yüksel, Kapar, Bağcı, Bildik & Şahin, 2021). Cumhuriyet dönemiyle birlikte, Türkiye’de hukuk sistemi laikleşme ve modernleşme sürecinde hız kazanmıştır. 1926 Medeni Kanunu gibi reformlar, Türkiye’de hukukun modernleşme ve laikleşme yolundaki kritik adımlarıdır (Yılmaz, 2021).

Türkiye tarih ders kitaplarında hukuk, milli kimlik inşasında merkezi bir rol oynamıştır. Atatürk ilke ve inkılâpları, özellikle hukuk alanındaki reformlarla, modern Türkiye Cumhuriyeti’nin temel taşlarını oluşturmuştur. Bu bağlamda, ders kitapları hukukun

toplumsal yapı üzerindeki etkisini vurgulamış ve öğrencilerin ulusal kimlik bilincini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Osmanlı'daki şariat ve örfi hukuk sisteminden, Cumhuriyet dönemi laik hukuk sistemine geçiş, Türkiye'nin hukuk tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak ele alınmıştır. Türk ve İngiliz tarih ders kitaplarının tasarım, yapı ve kullanılabilirlik açısından farklılıklarını analiz ederek, iki ülkenin tarih öğretim politikaları arasındaki farkları ortaya koymuştur. Türkiye'de tarih ders kitaplarının milli kimlik inşasına odaklandığı, İngiltere'de ise daha çok tarafsızlık ve eleştirel düşünme becerilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Akhan (2020) ise Türkiye, ABD ve Rusya'daki tarih ders kitaplarının karşılaştırmalı analizinde, her ülkenin tarihsel olayları ulusal siyasetlerine göre yorumladığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, her ülke kendi hukuk sistemini ve tarihini belirli bir perspektif doğrultusunda öğrencilerine sunmaktadır.

ABD, İngiltere Polonya ve Türkiye tarih ders kitaplarında hukuk konuları, her ülkenin tarihi, kültürel ve toplumsal bağlamlarına göre farklı şekillerde işlenmektedir. ABD'de hukuk, anayasal haklar ve medeni haklar çerçevesinde ele alınırken, İngiltere'de tarihsel belgeler ve hukuki felsefeler üzerinden daha geniş bir perspektif sunulmaktadır. Polonya tarih ders kitaplarında hukuk, adalet ve insan hakları konuları geniş kapsamlı bir şekilde ele alınarak, uluslararası belgeler, anayasal haklar ve demokratik hukuk devleti ilkeleri öğrencilere aktarılmakta; bu konular, günlük yaşamda uygulanabilecek pratik bilgilerle desteklenmektedir. Türkiye'de ise hukuk, ulusal kimlik inşası ve modernleşme süreçleriyle ilişkilendirilir. Bu farklı yaklaşımlar, her ülkenin eğitim sistemi ve tarih anlayışına uygun olarak şekillenmekte ve öğrencilerin hukuk tarihi bilgilerini derinlemesine kavramalarına olanak tanımaktadır.

2.4. İnsan Hakları ve Hukuk: Bulgular

2.4.1. İnsan Hakları ve Hukuk Arasındaki İlişki

İnsan hakları, her bireyin doğuştan sahip olduğu temel haklar ve özgürlüklerdir. Bu haklar, bireylerin eşitlik, adalet ve özgürlük içinde yaşamasını sağlamaktadır. Hukuk ise, bu hakların korunmasını ve toplumda adaletin sağlanmasını hedefleyen bir sistemdir. Ortaöğretim tarih ders kitaplarında, insan hakları ve hukukun ilişkisi özellikle toplumsal düzenin gelişimi ve adaletin sağlanması açısından ele alınmalıdır. Tarihsel süreçte, insan haklarının gelişimi pek çok önemli olayla bağlantılı olmuştur. Örneğin, Fransız Devrimi sonrasında kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, toplumdaki tüm bireylerin eşit haklara sahip olduğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde, 20. yüzyılda kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, tüm dünya için insan haklarının korunması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu tür tarihsel belgeler, hukuk sistemlerinin temellerini oluşturmuş ve toplumların insan haklarına verdiği önemi artırmıştır (Kaboğlu, 2019; Tarhanlı, 2017).

2.4.2. Tarih Ders Kitaplarında İnsan Hakları

Ortaöğretim tarih ders kitaplarında insan hakları konusu, öğrencilere toplumsal ve siyasal olayların insan hakları üzerindeki etkilerini anlatmak amacıyla önemli bir yer tutmaktadır. Tarih boyunca gerçekleşen devrimler, savaşlar, toplumsal hareketler ve uluslararası anlaşmalar, insan haklarının gelişimini şekillendirmede etkili olmuştur. Bu bağlamda, ders kitapları, hem ulusal hem de uluslararası alandaki insan hakları mücadelelerini ve bu hakların nasıl evrensel bir değer kazandığını öğrencilere aktarmaktadır. Özellikle 1789 Fransız Devrimi sonrası ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi belgeler, bireylerin eşit haklara sahip olduğunu vurgulamış ve modern insan hakları kavramının temelini atmıştır. 20. yüzyılda ise Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948) insan haklarının küresel bir mesele haline gelmesine öncülük etmiştir. Ders

kitaplarında bu tür belgeler aracılığıyla öğrenciler, tarihsel olaylar ile insan hakları arasındaki bağı öğrenmektedir. Türkiye'deki tarih ders kitapları da insan hakları konusunu işleyerek, Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856) ve Kanun-ı Esasi (1876) gibi reform hareketleri ile Osmanlı döneminden itibaren insan haklarının gelişim sürecini öğrencilere sunmaktadır. Cumhuriyet dönemi ders kitaplarında ise 1982 Anayasası, insan haklarının güvence altına alındığı önemli yasal düzenlemelerden biri olarak öğretilmektedir.

Bu bağlamda, tarih ders kitaplarında insan hakları, sadece geçmişteki olayları anlatmakla kalmayıp, günümüzdeki hak ve özgürlüklerin tarihsel kökenlerini anlamayı da hedeflemektedir. İnsan hakları eğitimi, öğrencilere adalet, eşitlik ve özgürlük gibi değerlerin evrenselliğini öğretir ve bu hakların korunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

2.4.3. İnsan Hakları Eğitiminin Öğrencilere Etkisi

İnsan hakları eğitimi, öğrencilerin adalet, eşitlik ve özgürlük kavramlarını anlamalarına yardımcı olmaktadır. Tarih ders kitaplarında yer alan insan hakları konuları, öğrencilere bu değerleri öğretmenin yanı sıra eleştirel düşünme becerilerini de geliştirmiştir. Türkiye'deki tarih ders kitaplarında yer alan insan hakları ve adalet konuları, öğrencilere bu değerleri öğretmenin yanı sıra eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini de geliştirmektedir. Bu tür bir eğitim, öğrencilerin sadece tarihsel bilgi edinmelerini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda onları toplumsal sorumluluk bilinci yüksek bireyler olarak yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu eğitim, öğrencilere sadece tarihsel bilgi kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda onları aktif vatandaş olmaya teşvik etmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın yöntemini ayrıntılı bir biçimde ele alınmakta ve araştırmanın amacına uygun olarak kullanılan yöntemler, veri toplama teknikleri, analiz süreçleri ve çalışmanın sınırlılıkları akademik bir çerçevede sunulmaktadır. Araştırmanın temel odağı, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yayımlanan ortaöğretim tarih ders kitaplarının 2014-2024 yılları arasında hukuki konuların nasıl öğretildiğini incelemektir. Bu inceleme, hukukun, adaletin, insan haklarının ve kanunların pedagojik bağlamda ne şekilde işlendiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

3.1. Araştırma Deseni

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analiz yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi, mevcut yazılı materyallerin sistematik bir biçimde incelenmesini ve bu materyallerden elde edilen bilgilerin belirli bir çerçevede değerlendirilmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu bağlamda, eğitim materyallerinin tarihsel ve pedagojik açıdan nasıl şekillendiğini, hukuk temalarının eğitim sürecinde nasıl yer aldığını anlamak için doküman analizi en uygun yöntem olarak seçilmiştir. Doküman analizinin seçilme gerekçeleri şu şekildedir:

3.1.1. Eğitimde Tarihsel Temsillerin İncelenmesi

Tarih ders kitapları, hukukun, adaletin, insan haklarının ve yasaların öğretim sürecinde nasıl öğretildiğini anlamak için birincil kaynak niteliğindedir. Bu nedenle, geçmişin eğitsel olarak nasıl sunulduğunu değerlendirmek açısından tarih ders kitapları önemli bir veri kaynağıdır.

3.1.2. Pedagojik Değişimlerin İzlenmesi

Farklı yıllarda yayımlanan ders kitaplarının karşılaştırılması, hukukla ilgili kavramların ve pedagojik yaklaşımların zaman içinde nasıl değiştiğini ortaya koymak açısından önemlidir. Ders kitaplarındaki değişimler, öğretim programında ve öğretim politikalarının yıllar içindeki dönüşümünü anlamaya olanak sağlar (Yıldırım & Şimşek, 2018).

3.1.3. Pedagojik İçerik ve Stratejilerin İncelenmesi

Ders kitaplarındaki pedagojik yapılar, öğrencilerin hukuki kavramları nasıl algıladıklarını ve bu kavramları nasıl öğrendiklerini derinlemesine incelemek açısından önemli birer kaynak oluşturmaktadır. Bu araştırmada doküman analizi, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış ortaöğretim tarih ders kitaplarının içeriklerini pedagojik ve tarihsel bağlamda inceleyerek kapsamlı bir çözümleme sunmaktadır. Analiz edilen dokümanlar, hukuki kavramların tarihsel olaylar çerçevesinde nasıl öğretildiğini değerlendirme amacı taşımaktadır.

3.2. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci, araştırmanın temel veri kaynağı olan Millî Eğitim Bakanlığı onaylı tarih ders kitaplarının toplanmasıyla başlamıştır. 2014-2024 yılları arasında yayımlanmış tarih ders kitapları dijital ortamda temin edilerek incelenmiştir. Veri toplama süreci üç aşamadan oluşmaktadır:

Doküman Temini: Araştırma kapsamında kullanılan tarih ders kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı resmi kataloglardan ve Ferit Ragıp Tuncor Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi'nden temin edilmiştir. Ayrıca dijital ortamlarda erişime sunulan kitaplar da veri setine dâhil edilmiştir. Bu süreçte, araştırma kapsamında incelenen ders kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış resmi ders kitaplarından oluşmaktadır.

3.2.1. Resmi Bakanlık Katalogları

Millî Eğitim Bakanlığı'nın yıllık olarak yayımladığı ders kitapları listeleri taranmış ve incelenen kitaplar bu kataloglardan temin edilmiştir.

3.2.2. Okul ve Kütüphane Katalogları

Araştırma kapsamında kullanılan ders kitaplarının fiziksel kopyaları, Millî Eğitim Bakanlığı onaylı okul ve kütüphaneler aracılığıyla toplanmıştır.

3.2.3. Dijital Kaynaklar

Artan dijitalleşme ile birlikte, ders kitaplarının dijital versiyonları Millî Eğitim Bakanlığı'nın çevrimiçi kaynaklarından temin edilmiştir.

3.2.3.1. Verilerin Kategorize Edilmesi

Toplanan ders kitapları, hukuk, adalet, insan hakları ve kanunların tarihsel olaylar bağlamında nasıl ele alındığına göre sınıflandırılmıştır. Her bir kategori, araştırmanın ana temalarını oluşturan bu kavramların pedagojik açıdan nasıl sunulduğunu incelemeyi amaçlamaktadır:

- ✓ *Hukuk ve Adalet*: Hukukun ve adaletin tarihsel olaylarla nasıl ilişkilendirildiği ve bu temaların ders kitaplarında nasıl işlendiği incelenmiştir.
- ✓ *İnsan Hakları*: İnsan haklarının tarihsel süreçlerde hangi olaylar ve gelişmeler çerçevesinde öğretildiği, ders kitaplarında nasıl ele alındığı analiz edilmiştir.
- ✓ *Kanunlar ve Yasalar*: Anayasal düzenlemeler, hukuki normlar ve yasal gelişmelerin ders kitaplarında hangi pedagojik yaklaşımlarla sunulduğu değerlendirilmiştir.

Her bir kategori, pedagojik ve tarihsel bağlamda derinlemesine analiz edilmiş, hukuk temalarının öğretim süreçlerinde nasıl işlendiği incelenmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

3.3.1. Veri Analiz Yöntemleri

Verilerin analiz edilmesinde nitel araştırma yöntemleri kapsamında içerik analizi ve tematik analiz kullanılmıştır. Bu analizler, tarih ders kitaplarında hukuki temaların nasıl sunulduğunu derinlemesine incelemek ve pedagojik açıdan ortaya konulan farklılıkları belirlemek amacıyla uygulanmıştır.

3.3.1.1. İçerik Analizi

Ortaöğretim Tarih Ders kitaplarındaki hukuki konular içerik analiziyle incelenmiştir. Bu yöntem, metin ve görsellerin belirli temalar çerçevesinde sistematik olarak çözümlenmesini sağlar (Özdemir, 2010). Amaç, verileri kodlayarak kavramsal yapılar ve temalar oluşturmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016). İçerik analizi, yazılı verilerden geçerli ve tekrarlanabilir sonuçlar elde etmeye yönelik güçlü bir nitel yöntemdir (Berg & Lune, 2015).

3.3.1.2. Kodlama Süreci

Hukuk, adalet, insan hakları ve yasalar gibi kavramlar, ders kitaplarında hangi tarihsel olaylar ve pedagojik yaklaşımlar çerçevesinde sunulduğuna göre kodlanmıştır.

3.3.1.3. Tema Oluşturma

Kodlama sürecinin ardından, belirlenen kavramlar üzerinden ana temalar ve alt temalar oluşturulmuş, bu temalar üzerinden içeriklerin pedagojik ve tarihsel analizi yapılmıştır.

3.3.2. Karşılaştırmalı Analiz

Farklı yıllarda yayımlanan ders kitaplarının içerikleri, pedagojik yaklaşımları ve hukuki konuları açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Karşılaştırmalı analiz, yıllar içerisinde ders kitaplarının pedagojik yapılarında ve içeriklerinde meydana gelen değişimlerin izlenmesine olanak tanımıştır.

3.3.3. Tematik Analiz

Ders kitaplarında belirlenen ana temaların nasıl işlendiğini derinlemesine ele almak amacıyla uygulanmıştır. Bu analiz, hukuki konuların tarihsel süreçlerde nasıl aktarıldığını ve eğitim sürecinde nasıl sunulduğunu incelemiştir. Ayrıca, bu temaların öğrenci performansı üzerindeki olası etkileri de incelenmiştir.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır:

3.4.1. Eski Basım Kaynaklara Erişim

2014 öncesi yayımlanan ders kitaplarına erişimde bazı zorluklar yaşanmıştır. Fiziksel kopyaların sınırlı olması ve dijital kaynakların bulunmaması, bu kitapların analizini sınırlamıştır.

3.4.2. Yayınevleri Arasındaki Farklılıklar

Farklı yayınevleri tarafından basılan ders kitaplarının pedagojik yaklaşımlarında ve içerik sunumlarında farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu durum, kitapların karşılaştırmalı analizinde belirli tutarsızlıklar yaratmıştır.

3.4.3. Pedagojik Yaklaşımların Değişkenliği

Yıllar içerisinde ders kitaplarında kullanılan pedagojik yaklaşımların değişmesi, içeriklerin analiz edilmesini zorlaştırmıştır. Bu farklılıklar, özellikle karşılaştırmalı analiz süreçlerinde değerlendirme zorluklarına neden olmuştur.

BÖLÜM IV

ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARINDA HUKUK KONULARI VE KARŞILAŞTIRILMASI

Hukuk, toplumlarda ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümlenmesi amacıyla oluşturulan kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. İnsanlık tarihi boyunca gelişim gösteren hukuk, toplumların düzenli ve adil bir yaşam sürdürmelerini sağlamıştır. Hukuk kuralları yalnızca geçmiş toplumları şekillendirmekle kalmamış, günümüzde de bireyler ve devletler üzerindeki etkisini sürdürmektedir. Geçmişteki devletlerin ve toplumların hukuk sistemleri, modern hukuk düzenlerinin temelini oluşturmuştur. Bu nedenle, tarihte hukukun nasıl geliştiğini incelemek, günümüz hukuk sistemini ve toplumsal yapıyı daha iyi kavramamıza olanak tanımaktadır.

Bu bağlamda, ortaöğretim düzeyinde okutulan tarih ders kitaplarının incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kitaplar, öğrencilere hukukun tarihsel gelişimini aktarmakta ve onların geçmiş ile günümüz arasında bağlantı kurabilmelerine yardımcı olmaktadır. Hukuk konularının doğru ve kapsamlı bir şekilde sunulması, öğrencilerin tarih bilincini geliştirmesi ve hukuk sistemlerinin evrimini anlamaları açısından kritik bir rol oynamaktadır. Tezde öncelikli olarak uygarlıkların hukuki konuları incelenmiş, daha sonraki süreçte ders kitaplarındaki anlatımlarla karşılaştırılmıştır.

4.1. 9. Sınıf Tarih Kitaplarında Hukuk Konuları ve Karşılaştırılması

4.1.1. Sümer, Babil, Hitit Hukuku

4.1.1.1. Sümer

Sümer hukuku, insanlık tarihinin en eski yazılı hukuk sistemlerinden biri olarak, hukukun gelişim sürecinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Mezopotamya'nın teokratik devlet yapıları altında gelişen bu hukuk sistemi, özellikle Sümer krallarının merkezi devlet anlayışıyla birlikte şekillenmiştir. Yazılı hukukun ortaya çıkışı Sümer'de MÖ IV. binyıla kadar uzansa da, bu döneme ait belgeler günümüze kadar ulaşmamıştır. Bununla birlikte, insanlık tarihindeki en eski yazılı yasa olarak bilinen Urukagina Yasaları MÖ 2350'de hazırlanmış olup, sosyal adaleti sağlamaya yönelik hükümler içermektedir. Sümer hukukunun gelişimi Ur-Nammu Yasaları (MÖ 2100), Lipit-İştar Yasaları (MÖ 1900), Eşnunna Yasaları (MÖ 1770) ve Hammurabi Yasaları (MÖ 1750) gibi metinlerle devam etmiştir. Bu yasalar, toplumların sosyal, ekonomik ve hukuki düzenlerini belirlemede kritik roller üstlenmiştir. Orta Asur Yasaları (MÖ 1450-1250) ve Yeni Babil Yasaları (MÖ 625-539) da Mezopotamya'daki yazılı hukukun diğer önemli belgeleri arasında yer almaktadır.

a. Özel Hukuk

Sümer özel hukukunda aile ve mülkiyet ilişkileri büyük bir titizlikle düzenlenmiştir. Evlilik, yazılı bir sözleşmeye bağlanmış; evlilik akdi olmaksızın gerçekleştirilen birliktelikler hukuken geçersiz sayılmıştır. Kadınlara mülkiyet üzerinde tasarruf hakkı tanınmış ve boşanma durumunda kadınların mülklerini muhafaza etmeleri ile tazminat alma hakları düzenlenmiştir. Miras hukuku ise öncelikli olarak erkek çocuklara hak tanımış olsa da, bu haklar yazılı sözleşmelere dayandırılarak uygulanmıştır. Sümer hukukunun borçlar ve ticaret hukuku alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Sözleşmelerin resmi makamlarca tasdiki ve tescili uygulamalarının bulunduğu, ödünç para işlemlerinde ise azami faiz oranının %40 olarak belirlendiği görülmektedir.

b. Kamu Hukuku

Suçlunun takibi ve cezalandırılması devletin yetkili organları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Adam öldürme, yaralama, tecavüz ve hırsızlık gibi fiiller suç olarak kabul edilmiş ve bu suçlara yönelik çeşitli cezalar belirlenmiştir. Şahıslara karşı işlenen suçların cezaları, mağdurun hür olup olmamasına göre değişiklik göstermekte; kölelerin hür kişilere karşı işledikleri suçlar daha ağır cezalara tabi tutulmaktadır. Hırsızlık suçuna yönelik olarak ağır cezalar öngörülmekte; örneğin, mâbed veya hükümdara ait bir şeyi çalan kişi, çaldığı malın otuz beş katını ödemekle veya ölüm cezasıyla cezalandırılmaktadır. Yargılama işlemleri tapınaklarda gerçekleştirilmektedir ve hâkimler genellikle rahiplerden oluşmaktadır. Verilen kararlar kesin olup, değiştirilemez niteliktedir. Şahit ifadeleri büyük önem taşıdığından, şahitlikten imtina eden kişiler, ihtilafın konusu olan şeyin bedelini ödemekle yükümlü olmaktadır.

4.1.1.2. Babil Hukuku ve Hamurdaki Kanunnâmesi

Babil'de hukuk, Hammurabi Kanunname'si aracılığıyla sistematik bir şekilde düzenlenmiştir. Mezopotamya hukuk metinleri arasında en kapsamlı ve ayrıntılı olan bu kanunname, toplumsal düzeni sağlama amacını güder ve yazılı bir formatta sunulmuştur.

a. Özel Hukuk

Aile ve mülkiyet haklarına büyük önem verilmiştir. Evlilik, yazılı bir vesika ile hukuken geçerli hale getirilmiş olup, nikâh akdi olmaksızın yapılan birliktelikler hukuken geçersiz sayılmıştır. Evlilik sırasında kadına 'şeriktu' olarak bilinen bir çeyiz ve 'nudunuu' adıyla bir hediye verilmiştir. Boşanma durumunda, kadının çeyizi geri alınabilirken, hediye kendisine ait olmaya devam etmiştir. Boşanma durumunda kadınlar, belirli tazminat haklarına sahip olmuşlardır.

Miras hukuku, esas olarak babanın çocuklarına yöneliktir. Erkek çocuklar, evlenmemiş kız çocuklarla eşit şekilde miras alırken, ölenin karısı mirasçı olarak kabul edilmemiştir. Erkek çocuk bulunmadığı takdirde, miras kız çocuklarına geçerdi. Gayrimeşru çocuklar, babaları

tarafından tanınırlarsa mirasçı olabilmışlardır. Mirasçı çocuk bulunmadığı durumda, miras kardeşe veya amcaya geçmiştir.

Mülkiyet hukuku bağlamında, gayrimenkul satışları yazılı belgelerle gerçekleştirilmiş ve taşınmazın geri alınması hakkı tanınmıştır. Kira ve borç sözleşmeleri de yazılı olarak düzenlenmiştir. Borcunu ödemeyen borçlular, mal varlıkları ve şahısları aleyhine yaptırımlara tabi tutulmuştur. Hizmet akitlerinde ise meslek sahipleri, yaptıkları hatalardan sorumlu tutulmuştur.

b. Kamu Hukuku

Hammurabi Kanunnâmesi, suçlar ve cezaları belirlerken sosyal statüyü dikkate alarak kısas ilkesini (lex talionis) benimsemiştir. Aynı suçu işleyen kişiyle aynı cezanın uygulanması temel prensip olmuştur; ancak kısas cezası, suçlunun kasti eylemine bağlanmıştır. Kasıt bulunmayan durumlarda tazminat cezaları uygulanmıştır. Yaralama, haksız fiil ve iftira suçlarında cezalar tarafların sosyal statüsüne göre değişmektedir. Zina ve ensest gibi ağır suçlarda cezalar daha ağır olup, evli kadının zina etmesi durumunda ölüm yerine kölelik gibi alternatif cezalar uygulanmıştır. Şahitlik, dava sürecinde kritik olup, yalancı şahitler ağır cezalara tabi tutulmaktadır. Suçun failinin bulunamaması durumunda, zararların yerel halk veya devlet tarafından tazmin edilmesi kabul edilmiştir.

4.1.1.3. Hitit Hukuku

Anadolu, MÖ IV. binyıldan itibaren büyük medeniyetlerin merkezi olarak öne çıkmıştır. Hititler, tarihlerini Eski Krallık (MÖ 1650-1450) ve İmparatorluk (MÖ 1450-1200) dönemleri olarak ikiye ayırmıştır. Hitit monarşisi, Büyük Kral'ın tüm yetkileri topladığı otokratik ve teokratik bir sistemle yönetilmiştir. Hititler, Hattilerin yasa ve törelerini devralmış ve bu kuralları geliştirmiştir. Ayrıca, Mezopotamya hukukundan, özellikle Hammurabi Kanunname'sinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Adalet, Güneş Tanrıçası Arinna ile ilişkilendirilmiştir. Hitit hukukunda cezalar, Hammurabi Kanunname'sine kıyasla

daha yumuşak olup, bu eğilim zamanla artmıştır. Suçlara yaklaşım, doğan zararın giderilmesi ve mağdurun tatmin edilmesi esası üzerine kurulmuştur.

a. Özel Hukuk

Hitit özel hukukunda aile ilişkileri, evlilik sözleşmeleriyle düzenlenmiştir. Evlenme genellikle gelinin erkeğin evine gitmesi şeklindeyken, iç-güveyilik uygulaması da mevcut olmuştur. Poligamiye izin verilmiş, ancak ilk eşin konumu üstün kabul edilmiştir. Yakın akrabalar arası evlilikler ve kuzenler arası ilişkiler yasaklanmış ve ciddi cezalar öngörülmüştür. Mülkiyet hukukunda, toprakların ilahların mülkiyetinde olduğu ve hükümdarın birincil mülkiyet hakkına sahip olduğu anlayışı hâkim olmuştur. Mülkiyet hakkı, dini törenler ve bağışlarla elde edilmiştir. Borç ödenmemesi durumunda köleleştirme gibi yaptırımlar uygulanırken, kiralama sözleşmelerinde kiralayan, kiralanan malın iyi korunmasından sorumlu tutulmuş ve zararın yokluğuna dair yeminle sorumluluktan kurtulma imkânı tanınmıştır.

b. Kamu Hukuku

Hitit ceza hukukunda, Hammurabi kanunlarına kıyasla daha insani ve daha hafif cezalar verilmiştir. Suçların cezaları, suçun doğası ve failin kast durumu gibi faktörlere göre belirlenmiş, tazminat cezası yaygın olarak kullanılmıştır. Suçlunun mağdura vermiş olduğu zararın birkaç misli tazminat ödemesiyle cezasını çekmiş olmaktadır. Suçlulara verilecek ceza miktarları, mağdurun sosyal statüsü ve özgürlük durumu dikkate alınarak belirlenmiştir.

Hitit ceza hukukunda, ölüm cezaları sıklıkla verilmezken, cinayet vakalarında fidye ve tazminat gibi alternatif cezalar uygulanmıştır. Örneğin, cinayet işleyen kişi, ölenin akrabalarına köle veya tazminat ödemek zorundadır. Hür kişilere karşı işlenen suçlarda, tazminat ve tedavi masraflarını karşılama gibi cezalar uygulanırken, kölelere karşı işlenen suçlarda bedeni cezalar öngörülmüştür. Suçluların cezalandırılması genellikle devlet organları tarafından yürütülmüş, fakat bazı durumlarda mağdurların suçluyu cezalandırma hakkı tanınmıştır.

Hırsızlık suçlarında, suçlu hem çaldığı eşyayı iade etmiş hem de tazminat ödemek zorunda kalmıştır. Hırsızlık faillerine uygulanan cezalar, çalınan eşyanın değerine ve çalındığı yerin korunma durumuna göre değişkenlik göstermiştir. Evli kadınların zina suçu, ölüm cezası gerektiren bir suç olarak değerlendirilmiş, ancak evde yakalanan suçlular için koca tarafından doğrudan ceza verilmesi mümkün kılınmıştır. Kralın, kraliçenin ve diğer hanedan üyelerinin yargılandığı Pankuş Meclisi ve tapınak mahkemeleri dışında, Hitit hukukunda üç derece mahkeme bulunmaktaydı: Kral Mahkemesi, Âyân Mahkemesi ve Aksakallar Mahkemesi. Bu mahkemeler, toplumdaki herkesin adalet önüne çıkmasını sağlamıştır.

4.1.2. 2014-2024 Yıllarına Ait 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Sümer, Babil ve Hitit Hukuku Üzerine Yapılan İncelemeler

2014-2017 yıllarına ait 9. sınıf tarih ders kitaplarında, Sümer, Babil ve Hitit hukukuna dair özel hukuk (aile, mülkiyet ve miras hukuku) ile kamu hukuku (cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri) konularının ele alışı, bazı ortak noktalar ve farklı yaklaşımlar çerçevesinde incelenmiştir. Bu dört yıllık dönemi birbirleriyle karşılaştırarak, benzerlikler ve farklılıklar aşağıda belirtilen temalar üzerinden analiz edilecektir.

Yapmış olduğum inceleme kapsamında, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 ve 2023 yıllarına ait 9. sınıf tarih ders kitaplarının içerikleri birebir aynı olduğundan, bu dönemler arasında herhangi bir fark gözlenmemiştir. Bu nedenle, 2023 yılı ders kitabı ile 2024 yılı ders kitabı arasındaki farklılıkların karşılaştırılmasına odaklanılacaktır.

4.1.2.1. Sümer Hukuku

a. Özel Hukuk

9. sınıf tarih ders kitaplarının 2014-2024 yılları arasındaki içeriklerini incelediğimizde, Sümerler'e ilişkin hukuk konularının farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. 2014 yılına ait tarih ders kitabında, Sümerlerin sosyal yapısı, devlet yönetimi ve hukukun rolü gibi genel

bilgilere yer verilirken, özel hukuk konularına, özellikle aile, mülkiyet ve miras hukukuna ilişkin doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır (MEB, 2014, s. 45). Bu durum, hukuk sisteminin genel hatlarıyla öğrencilere sunulduğunu ancak günlük yaşamla ilgili hukuki düzenlemelere derinlemesine girilmediğini göstermektedir. 2015 yılı tarih ders kitabında, Sümer toplumunun soylular, hürler ve köleler olmak üzere üç ana sosyal sınıfa ayrıldığı, tarımın en önemli geçim kaynağı olduğu ve çivi yazısının kullanıldığı vurgulanmaktadır. Ancak, yine bu yılki kitapta miras hukuku, evlilik ve aile ilişkilerine dair herhangi bir bilgiye yer verilmediği görülmektedir (Yılmaz, 2015, s. 55). Bu yaklaşım, hukukun sosyal sınıflar ve ekonomik faaliyetler bağlamında ele alındığını, ancak kişisel haklar ve aile düzenlemelerine değinilmediğini ortaya koymaktadır.

2016 yılı 9. sınıf tarih ders kitabı, önceki yıllara göre özel hukuk konularına daha fazla yer vermiştir. Evlilik, boşanma ve kadınların hakları gibi konular ele alınarak, boşanma durumunda kadınların belirli haklara sahip olduklarına dair bilgiler sunulmuştur (Önder, 2016, s. 59). Bu, kitabın kişisel haklar ve aile içi hukuki düzenlemelere dair daha ayrıntılı bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. 2017 yılı ders kitabında ise Sümerlerde toprak mülkiyetinden bahsedilmiştir, ancak miras hukuku, aile ilişkileri ve mülkiyet haklarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (MEB, 2017, s. 61). Bu yılki kitapta hukukun daha çok ekonomik ve toplumsal düzenle ilgili yönlerinin ele alındığı, ancak bireysel hukuki hakların üzerinde durulmadığı anlaşılmaktadır. 2023 yılı ders kitabında aile, mülkiyet ve miras hukukuna ilişkin düzenlemeler yer almamaktadır. Ancak, Sümer Kralı Urkagina'nın yasalarının toplumun alt sınıflarını korumaya yönelik hükümler içerdiği belirtilmiştir (MEB, 2023, s. 60). Bu, hukukun sosyal adaleti sağlama işlevine odaklanıldığını göstermektedir. Son olarak, 2024 yılı 9. sınıf tarih ders kitabı, Sümerlerin dünya uygarlığına katkılarından ve kent devleti yapısından bahsetmiştir. Ensi veya patesi adı verilen yöneticiler tarafından yönetilen bu kent devletlerinin yapısı anlatılmış, ancak özel hukuk konularına dair herhangi bir bilgi sunulmamıştır (MEB, 2024, s. 89).

Bu yıllar arasındaki ders kitapları incelendiğinde, özel hukuk konularının kapsamı ve vurgusunun yıllar içinde değişiklik gösterdiği ve bazen tamamen ihmal edildiği görülmektedir.

b. Kamu Hukuku

2014-2024 yılları arasındaki 9. sınıf tarih ders kitaplarında kamu hukukuna dair verilen bilgilerin incelenmesi, Sümer hukuku ve kamu hukuku konularının nasıl ele alındığı konusunda farklı yaklaşımlar sergilendiğini ortaya koymaktadır. 2014 yılı ders kitabında, Sümerler dönemine ilişkin olarak Kral Urukagina'nın köleliği sona erdirmek ve güçsüz bireyleri korumak amacıyla çıkardığı kanunlardan bahsedilmiştir. Özellikle rızası alınmadan köylülerin hayvanlarının satılamayacağı gibi düzenlemeler örnek olarak verilmiştir. Ayrıca, Urnamu'nun bedensel zararlara ilişkin tazminat miktarlarını belirlediği belirtilmiştir. Ancak, cezai düzenlemelere yer verilmiş olmasına rağmen, yargılama süreçlerine dair doğrudan bilgi sunulmamıştır (MEB, 2014, s. 45). Bu yaklaşım, hukukun toplum düzenini koruma işlevine vurgu yaparken, ceza hukuku ve adalet sistemi konularına yeterince derinlemesine girilmediğini göstermektedir. 2015 yılı ders kitabında, Lagaş Kralı Urukagina'nın yazılı kanunların ilk kez uygulanmasına dair somut bilgiler yer almaktadır.

Hukukun, Sümer toplumunun sosyal yapısını düzenlemede oynadığı rol açıklanmış ancak cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri hakkında yine bilgi verilmemiştir (Ekoyay, 2015, s. 55). Bu yılki kitapta kamu hukukunun toplumsal düzen açısından önemi ele alınmış, ancak hukuk sisteminin işleyişine ilişkin ayrıntılar eksik bırakılmıştır. 2016 yılı ders kitabında, kamu hukukuna doğrudan bilgi verilmemiş, ancak önceki yıllara benzer şekilde Sümer dönemine ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir. Lagaş Kralı Urukagina'nın güçsüzleri koruma ve özel mülkiyeti güvence altına alma amacıyla çıkardığı kanunlar, kamu hukukuyla dolaylı olarak ilişkilendirilmiştir (Biryay, 2016, s. 59). Kitapta hukukun toplumsal düzeni sağlama işlevi ön plana çıkartılmış, fakat hukuk sisteminin teknik yönleri göz ardı edilmiştir. 2017 yılı ders kitabında, kamu hukukuna dair daha somut bilgiler verilmiş ve Urukagina'nın adaletname olarak adlandırılan yazılı hukukun ilk örneklerinden birini oluşturduğu vurgulanmıştır. Bu adaletname, kötü idare ve yolsuzlukların önlenmesi amacıyla çıkartılmış

olup, kamu hukukunun bir uygulaması olarak ele alınmıştır. Kanunların toplumsal huzursuzluğu azaltmayı hedeflediği belirtilmiş, ancak cezai düzenlemeler ve yargılama süreçlerine dair doğrudan bilgi verilmemiştir (MEB, 2017, s. 61). Bu yıl, kamu hukukunun somutlaştırıldığı ancak adli sistemin işleyişine dair bilgilerin eksik olduğu bir yaklaşımla ele alınmıştır. 2023 yılı ders kitabında, önceki yıllardaki anlatımlara benzer şekilde kamu hukuku genel hatlarıyla ele alınmış, ancak cezai düzenlemeler ve yargılama süreçlerine dair bilgi sunulmamıştır (MEB, 2023, s. 60). Kamu hukukunun toplumsal düzen ve adalet sağlama işlevine odaklanıldığı, ancak hukuk sisteminin işleyişine dair detayların eksik olduğu görülmektedir. 2024 yılı ders kitabında ise kamu hukukuna yönelik doğrudan bir bilgilendirme yer almamaktadır (MEB, 2024, s. 89). Bu durum, kitapların kamu hukukunun teknik ve ayrıntılı konularını ele almayı tercih etmediğini ve daha çok genel bilgiler sunduğunu göstermektedir.

Bu yıllar arasındaki ders kitapları incelendiğinde, kamu hukukunun toplumsal düzeni sağlama ve adalet anlayışını şekillendirme işlevine vurgu yapılırken, ceza hukuku ve yargılama süreçleri gibi konuların genellikle ihmal edildiği anlaşılmaktadır.

4.1.2.2. Hammurabi Hukuku

a. Özel Hukuk

2017 yılı ders kitabında, özel hukuk konularına dair bilgiler neredeyse hiç yer almamıştır. Hammurabi Kanunları'nın genel etkilerine değinilmiş olsa da, aile, mülkiyet veya miras hukukuna dair ayrıntılar verilmemiştir (MEB, 2017, s. 62). Bu durum, bu yılki kitabın özel hukuk alanına odaklanmaktan ziyade, daha genel tarihsel bilgilere yer verdiğini göstermektedir. 2018-2023 yılları arasındaki ders kitaplarında, Hammurabi Kanunları'nın özel hukuk yönleri daha kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Miras, evlat edinme ve aile içi ilişkilerin hukuki olarak düzenlendiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, evlilik ve boşanma gibi aile hukukuna dair konuların ayrıntılı olarak ele alınmadığı belirtilmiştir (MEB, 2023, s. 67-68). Bu yıllar arasındaki ders kitapları, özel hukukun genel prensiplerine değinirken,

somut düzenlemeleri ayrıntılı olarak ele almaktan kaçınmıştır. 2024 yılı ders kitabında, özel hukuk konularına dair herhangi bir bilgilendirme bulunmamaktadır (MEB, 2024, s. 114). Bu yılki kitap, önceki yıllara göre daha genel bir anlatım benimsemiş ve Hammurabi Kanunları'nın hukuki düzenlemeleri konusunda ayrıntı sunmamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, 2014-2024 yılları arasındaki ders kitaplarında Hammurabi Kanunları'nın özel hukuk alanına dair ele alınışı, farklı yıllarda farklı düzeylerde detay içermektedir. Bazı yıllarda yüzeysel bilgilere yer verilirken, bazı yıllarda mülkiyet, aile ve sözleşme hukukuna dair daha spesifik bilgilere yer verilmiştir. Ancak genel olarak, ders kitaplarının çoğu özel hukukun ayrıntılarına derinlemesine girmemiş ve konuyu genel tarihsel bilgi seviyesinde ele almıştır.

Ancak ders kitabı, özel hukukun mülkiyet dışında kalan diğer alanlarına ilişkin içerik sunmada sınırlı kalmıştır (Biryay, 2016, s. 60). Bu yaklaşım, 2016 yılının Hammurabi Kanunları'nın bireyler arasındaki hukuki ilişkileri düzenleyen yönüne vurgu yaptığını göstermektedir.

2017 yılı ders kitabında, özel hukuk konularına dair bilgiler neredeyse hiç yer almamıştır. Hammurabi Kanunları'nın genel etkilerine değinilmiş olsa da, aile, mülkiyet veya miras hukukuna dair ayrıntılar verilmemiştir. Bu durum, bu yılki kitabın özel hukuk alanına odaklanmaktan ziyade, daha genel tarihsel bilgilere yer verdiğini göstermektedir. 2018-2023 yılları arasındaki ders kitaplarında, Hammurabi Kanunları'nın özel hukuk yönleri daha kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Miras, evlat edinme ve aile içi ilişkilerin hukuki olarak düzenlendiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, evlilik ve boşanma gibi aile hukukuna dair konuların ayrıntılı olarak ele alınmadığı belirtilmiştir (MEB, 2023, s. 67-68). Bu yıllar arasındaki ders kitapları, özel hukukun genel prensiplerine değinirken, somut düzenlemeleri ayrıntılı olarak ele almaktan kaçınmıştır. 2024 yılı ders kitabında, özel hukuk konularına dair herhangi bir bilgilendirme bulunmamaktadır (MEB, 2024, s. 114). Bu yılki kitap, önceki yıllara göre daha genel bir anlatım benimsemiş ve Hammurabi Kanunları'nın hukuki düzenlemeleri konusunda ayrıntı sunmamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, 2014-2024 yılları arasındaki ders kitaplarında Hammurabi Kanunları'nın özel hukuk alanına dair

ele alınışı, farklı yıllarda farklı düzeylerde detay içermektedir. Bazı yıllarda yüzeysel bilgilere yer verilirken, bazı yıllarda mülkiyet, aile ve sözleşme hukukuna dair daha spesifik bilgilere yer verilmiştir. Ancak genel olarak, ders kitaplarının çoğu özel hukukun ayrıntılarına derinlemesine girmemiş ve konuyu genel tarihsel bilgi seviyesinde ele almıştır.

b. Kamu Hukuku

2014 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında, Hammurabi Kanunları'nın ceza hukuku açısından önemi vurgulanmıştır. Babil Kralı Hammurabi'nin Sümer yasalarına dayanarak yeni ceza kanunları hazırladığı, suçluların cezalandırılması ile ilgili ayrıntılar üzerinde durulmuştur. Örneğin, birini suçlayan kişinin suçlamasını ispat edememesi durumunda ölüm cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca, hırsızlık yapan veya tapınaklara zarar veren kişilerin idam cezasına çarptırıldığı, babasını döven kişinin ellerinin kesildiği gibi ağır cezalara yer verilmiştir. Ancak, kitabın bu bölümünde ceza kanunları detaylı şekilde ele alınmış olmasına karşın yargılama süreçlerinden bahsedilmemiştir (MEB, 2014, s. 45).

2015 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında da Hammurabi Kanunları, ceza hukuku bağlamında kamu düzeninin sağlanmasında önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Ancak, rahip-krallık sisteminden mutlak monarşiye geçişin kamu hukuku üzerindeki etkisi de işlenmiştir. Hammurabi'nin yönetim anlayışının devlet otoritesini güçlendirdiği, birey haklarını ve toplumsal ilişkileri düzenlediği belirtilmiştir. Kitapta ceza düzenlemelerinden bahsedilirken, önceki yıl olduğu gibi yargılama süreçlerine değinilmemiştir (Ekoyay, 2015, s. 57).

2016 yılı kitabında da Hammurabi Kanunları, kamu hukuku açısından toplumsal düzenin ve adaletin korunması için önemli düzenlemeler getirmiştir. Kanunların, rahiplerin etkisini sınırlayarak mutlak monarşi modeline geçişte kamu hukuku açısından bir dönüm noktası olduğu vurgulanmıştır. Toplumsal güvenliği sağlama işlevi taşıyan bu yasalar, özellikle suç ve cezalar konusunda önemli hükümler içerir. Ancak yine, kitabın bu bölümünde de yargılama süreçleri ele alınmamış ve daha çok suçlara verilen cezalara odaklanılmıştır (Biryay, 2016, s. 60).

2017 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında Hammurabi Kanunları'nın kamu düzenini ve adaleti sağlamadaki işlevi vurgulanmış, suçların cezalandırılmasında mülkiyet haklarının korunması üzerinde durulmuştur. Kitapta, suçluların cezalandırılmasına dair örnekler verilmiştir; örneğin, hırsızlık yapanların elinin kesilmesi gibi sert cezalar yer almıştır. Ancak, bu yıl da önceki yıllarda olduğu gibi, yargılama süreçlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır (MEB, 2017, s. 62).

2018-2023 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında Hammurabi Kanunları'nda suç ve ceza dengesi “kısasa kısas” ilkesiyle açıklanmış, suçlara karşı verilen sert cezalar yine öne çıkarılmıştır. Cezaların ağırlığına dair örnekler verilmiş, ancak yargılama süreçlerine dair herhangi bir bilgi sunulmamıştır (MEB, 2023, s. 60-61).

2024 yılı ders kitabı incelendiğinde de önceki yıllarla benzer şekilde, suçların cezalandırılmasıyla ilgili ceza hükümlerine yer verildiği, ancak yargılama süreçlerine dair herhangi bir bilginin bulunmadığı görülmüştür (MEB, 2024, s. 112).

4.1.2.3. Hitit Hukuku

a. Özel Hukuk

2014 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında Hititlerin, Mezopotamya'dan aldıkları kanunları kendi ihtiyaçlarına göre düzenleyerek Anadolu'daki ilk yazılı hukuk sistemini oluşturduklarından bahsedilmiştir. Özellikle medeni hukuk alanlarında önemli gelişmeler kaydettiği belirtilse de, kitapta özel hukuk alanında sadece yüzeysel bilgiler sunulmuştur. Örneğin, Hitit hukukunda medeni hukuk konularına yer verilmiş, ancak detaylı bir inceleme yapılmamıştır (MEB, 2014, s. 57). 2015 yılı ders kitabında ise Hititlerin Mezopotamya hukuk kurallarından etkilendiği ve özellikle aile hukuku alanında gelişmeler kaydettiği vurgulanmıştır. Kadınlara mülkiyet hakkı tanınması ve resmi nikâh zorunluluğu gibi yeniliklere değinilmiş, ancak miras hukuku hakkında bilgi verilmemiştir. Bu durum, kitabın aile hukuku üzerinde durmasına rağmen, diğer özel hukuk alanlarına yeterince yer verilmediğini göstermektedir (MEB, 2015, s. 66). 2016 yılına gelindiğinde, özel hukuk açısından daha detaylı bir anlatım

sunulmuştur. Kadınların miras hakkına sahip olduğu ve boşanma durumunda haklarının korunduğu gibi konulara değinilmiştir. Ayrıca, evliliğin resmî bir sözleşme ile kurulan hukuki bir kurum olarak tanımlanması, Hititlerde cinsiyet eşitliği anlayışını güçlendirmiştir. Bu yılın kitabında, Hitit hukukunun özel hukuk yönleriyle daha derinlemesine ele alındığı görülmektedir (MEB, 2016, s. 68-69).

2017 yılı ders kitabında da Hitit özel hukukuna dair somut bilgiler sunulmuştur. Maddi tazminatlar, mülkiyet düzenlemeleri, evlilik ve boşanma konusundaki düzenlemeler öne çıkarılmıştır. Kadın hakları üzerindeki yeniliklerin altı çizilmiştir. Bu kitapta, Hititlerin aile yapısı ve mülkiyet hakları konularında gelişmiş bir hukuki yapıya sahip olduğu net bir şekilde ifade edilmiştir (MEB, 2017, s. 62). 2023 ve 2024 tarihli ders kitaplarında ise Hitit özel hukukuna dair aile, mülkiyet ve miras hukukuna ilişkin düzenlemeler ön plana çıkarılmıştır. 2023 yılı kitabında, evlilik sözleşmeleri ve kadınların toplumsal ve ekonomik hayata katılımlarının hukuki çerçevede güvence altına alındığı vurgulanmıştır (MEB, 2023, s. 60-62). 2024 yılı kitabında ise Hititlerin aile yapısını düzenleyen kurallar üzerinde durulmuş, evlenme, boşanma, nikâh ve nişan gibi konuların hukuki çerçevede ele alındığı belirtilmiştir. Ayrıca, kadın haklarına verilen önem, mülkiyet ve aile içindeki haklarla desteklenmiştir (MEB, 2024, s. 118). Sonuç olarak, 2014'ten 2024'e kadar olan süreçte Hitit hukukunun özel hukuk alanındaki anlatımları, her yıl farklı vurgularla gelişmiştir. Başlangıçta yüzeysel anlatımlarla yetinilirken, sonraki yıllarda daha detaylı bilgiler verilmiş ve Hititlerde aile, mülkiyet ve kadın haklarına dair özel hukuk unsurları daha belirgin şekilde işlenmiştir.

b. Kamu Hukuk

2014 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında Hitit hukukunun kamu hukuku yönüne dair doğrudan bilgiler sunulmamıştır. Cezai düzenlemeler ve yargılama süreçlerine ilişkin açıklamalar eksik olmasına rağmen, Hititlerin genel ceza hukukundaki gelişmelerine dikkat çekilmiştir. Bu genel vurgulamalar, kamu hukukunun kapsamlı bir şekilde ele alınmadığını göstermektedir (MEB, 2014, s. 57). 2015 yılı ders kitabında, Hititlerin cezai düzenlemeleri hakkında sınırlı bilgi verilmiş ve Hitit cezalarının Sümer ve Babillilere göre daha hafif

olduğu belirtilmiştir. Ancak cezai düzenlemeler üzerine kapsamlı bir analiz bulunmamaktadır. Bu yılın kitabı da kamu hukuku açısından oldukça yüzeysel kalmıştır (MEB, 2015, s. 66). 2016 yılı ders kitabında ise Hititlerin kamu hukuku açısından daha insancıl bir sistem sunduğu belirtilmiştir. Ölüm cezasının sadece ağır suçlarda uygulandığı ve yargı süreçlerinin en yüksek otorite tarafından kontrol edildiği vurgulanmıştır. Bu durum, Hitit kamu hukukunun birey haklarına daha fazla önem verdiğini göstermektedir (MEB, 2016, s. 68-69). 2017 yılı ders kitabında kamu hukuku alanında sosyal sınıf farklılıklarına göre cezaların belirlendiği ve bazı durumlarda kolektif cezaların uygulandığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca, kasten adam öldürme ile taksirli öldürme ayrımı üzerinden yargılama süreçleri dolaylı olarak ele alınmıştır. Bu ayrım, Hitit ceza hukukunun detaylarına daha fazla odaklanıldığını göstermektedir (MEB, 2017, s. 62).

2018-2023 yıllarına ait ders kitaplarının içerikleri birebir aynı olduğundan, bu yıllar arasında herhangi bir fark gözlenmemiştir. Bu nedenle, 2023 yılı ders kitabı ile 2024 yılı ders kitabı arasındaki farklara odaklanılmıştır. 2023 yılı ders kitabında, Hitit cezai yaptırımlarının daha çok tazminat odaklı olduğu ve ölüm cezası ile işkence cezalarına nadiren başvurulduğu belirtilmiştir (MEB, 2023, s. 60-62).

2024 yılı ders kitabında ise Hititlerin kamu düzenini sağlamak amacıyla 200 maddelik bir hukuk sistemi geliştirdiği ve suç ile cezaların toplumsal ihtiyaçlara göre belirlendiği ifade edilmiştir. Ayrıca, bazı durumlarda kolektif cezaların uygulandığı ve Hititlerin kasten adam öldürme ile taksirli öldürme ayrımını yaparak hukuk tarihinde önemli bir yenilik getirdiği vurgulanmıştır. Bu düzenlemenin, modern ceza hukukundaki suçların kast derecesine göre farklı cezalar öngörülmesine öncülük ettiği belirtilmiştir (MEB, 2024, s. 112).

4.1.3. İbrani Hukuku

İbrani Hukuku, Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinden etkilenmiş olup, özellikle Hammurabi Kanunnâmesi ile benzerlikler göstermektedir. İbrani hukukunun temel kaynakları, Kudüs'ün Romalılar tarafından işgalinden önce Tanah ve örf ve âdet hukukunu

içerirken, ikinci dönem Mişna ve Talmud’u da kapsamıştır. Talmud, Tevrat’ın devamı olarak kabul edilmiş ve Yahudi medeni ve dinî kanunlarını içermiştir.

a. Özel Hukuk

Mülkiyet ve miras düzenlemeleri bireylerin aile içindeki statüleri doğrultusunda şekillenmiştir. Mülkiyet, Tanrı’nın egemenliği altında kabul edilmekle birlikte, bireylerin bu mülk üzerinde kullanım hakkı tanınmıştır. Miras hakkı, öncelikli olarak erkek çocuklara verilmiş; ancak erkek varisi bulunmayan durumlarda kız çocuklarına da bu hak tanınmıştır. Evlilik, kadının kocasının evine geçmesi ve boşanma süreçleri gibi düzenlemeler de özel hukukun kapsamına girmekte olup, aile üyeleri arasındaki hak ve sorumlulukların belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

b. Kamu Hukuku

Mülkiyetin toplumdaki yeri ve aile yapısı, dini ve toplumsal normlarla düzenlenmiştir. Boşanma işlemleri, hukuki geçerlilik kazanabilmesi için dini kurallara uygun olarak belgelendirilmiştir. Ayrıca, hürler ve köleler arasındaki sosyal statü farklılıkları, kamu hukukunun kapsamına girerek bireylerin toplumsal yükümlülüklerini ve haklarını belirlemiştir. Bu düzenlemeler, toplumsal düzeni ve kamusal sorumlulukları hukuki bir çerçeve içinde tanımlamaktadır.

4.1.3.1. 2014-2024 Yıllarına Ait 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında İbrani Hukukunun İncelenmesi

İbranilerle ilgili 9. sınıf tarih ders kitaplarında özel hukuk ve kamu hukuku bağlamında ele alınmıştır. Aşağıda 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları ders kitaplarında özel hukuk ve kamu hukuku ayrımına göre kısa ve öz bir karşılaştırma sunulmuştur:

a. Özel Hukuk

2014 ve 2015 yıllarındaki 9. sınıf tarih ders kitaplarında İbraniler hakkında dini ve siyasi gelişmelere odaklanılmış, özel hukuk konularına yer verilmemiştir. Evlilik, aile hukuku,

mülkiyet ve miras hukuku gibi özel hukuk alanlarında somut bilgiler yer almamaktadır. Bu dönemlerde özel hukuk, genel tarihsel olaylar çerçevesinde sadece dolaylı olarak ele alınmıştır (MEB, 2014, s. 54, 2015, s. 64). 2016 yılı ders kitabında da önceki yıllara benzer şekilde, özel hukuk konularında genel bir çerçeve çizilmiş, ancak evlilik, aile hukuku, mülkiyet ve miras hukuku hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir (MEB, 2016, s. 66). 2017 yılı ders kitabında ise İbrani hukukuna dair düzenlemeler "On Emir" aracılığıyla görülmüştür. Beşinci emir olan "Babama ve anamı hürmet edeceksin" ifadesi, aile hukuku bağlamında aile içi ilişkilerin düzenlenmesine dair temel oluştururken, zina yasağı da aile birliğinin korunması amacıyla özel hukuk kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak, miras hukuku ve mülkiyet hakları gibi diğer özel hukuk alanlarında yine detaylı bir bilgi bulunmamaktadır (MEB, 2017, s. 63).

2018-2023 yılları arasında yayımlanan ders kitapları, içerik açısından birebir aynı olduğundan bu dönemlerde tekrarları önlemek adına 2023 yılı esas alınarak değerlendirilmiştir. "On Emir", hukuki ve mülkiyet ilişkileri açısından benzer bir yapı sunmakta, özel hukuk bağlamında özgürlüklerin korunmasını içeren temel ilkeleri barındırmaktadır. Özellikle "Çalmayacaksın" ve "Komşunun evinde tamah etmeyeceksin" gibi ilkeler, mülkiyet haklarına saygının önemini vurgularken, demokratik özgürlüklerin korunması adına hukuki bir temel oluşturmuştur. Sözleşmelerin geçerliliği ve adalet anlayışı da bu kapsamda vurgulanmış, güven ve sadakat özel hukukta önemli bir unsur olarak gösterilmiştir. Aile hukuku açısından, "On Emir"nin 5. maddesi olan "Babama ve anama hürmet edeceksin" ifadesi, aile içi saygı ve hiyerarşinin önemine işaret etmekte, 7. madde olan zina yasağı ise evlilik kurumunun korunmasına yönelik tedbirler içermektedir. Bu düzenlemeler, aile yapısının ve toplumsal düzenin korunmasına katkıda bulunmaktadır (MEB, 2018, s. 59, 2019, s. 59, 2020, s. 59, 2021, s. 59, 2022, s. 59, 2023, s. 62) 2024 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında ise İbranilerle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

b. Kamu Hukuku

2014 ve 2015 yıllarındaki 9. sınıf tarih ders kitaplarında kamu hukuku, özellikle ceza düzenlemeleri ve yargılama süreçleri açısından sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. İbranilerle

ilgili anlatımlar daha çok siyasi tarihe ve dini olaylara odaklanmış, kamu hukuku konuları geri planda bırakılmıştır. Ceza düzenlemeleri veya yargılama süreçleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir (MEB, 2014, s. 54, 2015, s. 64). 2016 yılı ders kitabında, kamu hukukuna dair bazı genel bilgilere yer verilmiş, toplum düzenini koruma amacıyla cezai düzenlemelerden bahsedilmiştir. Ancak, cezai süreçlerin nasıl uygulandığına dair spesifik bir açıklama yapılmamıştır; bu yüzden 2016 yılı da kamu hukuku açısından genel bir çerçeve sunmaktadır (MEB, 2016, s. 66). 2017 yılında, kamu hukuku açısından daha belirgin gelişmeler yaşanmıştır. "Öldürmeyeceksin" ve "Çalmayacaksın" gibi emirler, ceza hukuku bağlamında değerlendirilmiş ve toplum düzenini koruma amacıyla ihlali halinde devletin cezai yaptırımlar uygulayacağı belirtilmiştir. Bu emirler, kamu hukukunun temel ilkeleriyle ilişkilendirilmiş olmasına rağmen, yargılama süreçlerine dair somut bilgiler yine yer almamıştır (MEB, 2017, s. 63).

2018-2023 yılları arasındaki ders kitaplarında, İbrani hukukuna dair anlatımlar büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bu yıllar boyunca "On Emir", ilahi kökenli hukuk kurallarının ortaya çıkışı ve kamu hukukunun temelleri açısından ele alınmıştır. Bu emirler, özellikle toplumsal düzenin korunması ve birey haklarının korunması bağlamında değerlendirilmiştir. "Öldürmeyeceksin", "Çalmayacaksın" ve "Komşuya karşı yalan söylemeyeceksin" gibi emirler, cezai düzenlemelerin toplumsal normlarla nasıl ilişkilendirildiğini ve toplumdaki hak ihlallerine karşı getirilen cezai yaptırımları göstermektedir (MEB, 2018, s. 59, 2019, s. 59, 2020, s. 59, 2021, s. 59, 2022, s. 59, 2023, s. 62). 2024 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında ise İbranilerin hukuk sistemine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (MEB, 2024, s. 1-265).

4.1.4. Hint Hukuku

Hint hukukunun kökenleri, Aryanların M.Ö. 2000-1500 yılları arasında Hindistan'a gerçekleştirdikleri göçle şekillenmektedir. Bu döneme ait önemli hukuki metinler arasında Vedalar ve Upanişadlar yer almakta olup, M.Ö. VI. yüzyıl ile III. yüzyıl arasında çeşitli yasa

metinleri kaleme alınmıştır. Bu metinler arasında en önemlilerinden biri, ahlaki ilkeleri ön plana çıkaran ve aile, evlilik, yargı süreçleri ile miras konularını düzenleyen kapsamlı bir metin olarak kabul edilen Manu Kanunlarıdır.

a. Özel Hukuk

Hint/Brahman hukuk sisteminde evlilikler, yasal ve makbul evlilikler olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmıştır. Kabul gören evliliklerde, babanın onayı ve dini ritüellerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Boşanma hakkı yalnızca erkeklere tanınmış olup, kadınlar bu haktan mahrum bırakılmıştır. Miras hukuku çerçevesinde, babanın ölümünün ardından miras erkek çocuklar arasında paylaştırılmakta, ancak en büyük çocuğa diğerlerinden daha fazla pay verilmektedir. Evli kız kardeşler ise miras hakkından mahrum bırakılmıştır. Mülkiyet hakları, kast sistemi ve varna sistemine dayanmış ve bu bağlamda belirli sınırlamalar söz konusu olmuştur.

b. Kamu Hukuku

Manu ve Yajnavalkiya yasalarında cezaların türleri ile suçların niteliği ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Cezalar, suçlunun ve mağdurun kast durumuna göre değişiklik göstermektedir. Brahmanların öldürülmesi en ağır suç olarak kabul edilmekte ve bu durum idam cezası ile sonuçlanmaktadır; buna karşın alt kastlardan birinin öldürülmesi durumunda uygulanacak cezalar daha hafif olmaktadır. Yargı süreçleri, Brahman ve Kşatriya kastlarından hâkimler tarafından yürütülmekte ve kral, yargılamaların sonuçlarını affetme yetkisine sahip bulunmaktadır. 2014-2017 yılları arasındaki 9. sınıf tarih ders kitaplarında Hint uygarlığına ilişkin hukuki düzenlemelere sınırlı şekilde yer verilmiştir. Bu kitaplar, daha çok Hint uygarlığının coğrafi, tarihi ve kültürel özelliklerine odaklanmış, ancak miras hukuku, evlilik ve aile hukuku gibi özel hukuk konuları ile cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri hakkında net ve ayrıntılı açıklamalar yapılmamıştır. Hukuki konular, uygarlığın genel yapısının bir parçası olarak yüzeysel şekilde ele alınmış, derinlemesine bir inceleme sunulmamıştır (MEB, 2014, s. 52, 2015, s. 62, 2016, s. 64). 2017 yılından itibaren yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında ise Hint uygarlığına ilişkin hukuki konular

tamamen çıkarılmıştır. Bu yıllardan sonra kitaplarda Hint uygarlığı hakkında hukuki düzenlemelere dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

4.1.5. Çin Hukuku

Çin hukuk sistemi, insanlık tarihinin en eski medeniyetlerinden biri olarak, kökenleri M.Ö. 7500'lü yıllara dayanan derin bir geçmişe sahiptir. Roma İmparatorluğu'nun kurulmasından ve Hristiyanlık'ın doğuşundan binlerce yıl önce, Çin'de yazılı hukukun uygulanmakta olduğu ve devlet yapısının bu kurallara dayandığı bilinmektedir. Bu bağlamda, Çin hukukunun kamu hukuku ve özel hukuk ayrımı içinde incelenmesi, bu hukuk sisteminin detaylarını anlamak açısından önem arz etmektedir.

a. Özel Hukuk

Bireyler arasındaki ilişkiler, aile hukuku ve mülkiyet hukuku gibi alanlarla düzenlenmiştir. Evlilik, kadının bir hediye karşılığında 'satın alınması' şeklinde gerçekleşirken, boşanma belirli şartlara bağlanmış; zina ise bir boşanma nedeni olarak kabul edilmiştir. Miras, yalnızca erkek çocuklara tanınan bir hak olmuştur; ailenin en büyük erkek çocuğu mirasçı kabul edilmiştir. Borç ilişkilerinde yazılı belgeler zorunlu kılınmış ve faiz oranları devlet tarafından belirlenmiştir.

b. Kamu Hukuku

Erken dönemlerde "kısasa kısas" ilkesiyle öç alma esasına dayanmaktaydı. Suçlular, mağdurlar ya da mağdur aileleri tarafından cezalandırılırdı ve cezalar arasında idam, uzuv kesme gibi ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Zamanla ceza hukuku daha sistematik bir yapıya kavuşmuş, suçların kasıt unsuru göz önünde bulundurularak cezalar suçlunun bireyselliğine göre belirlenmiştir. Yargı süreçleri yazılı belgeler üzerinden yürütülmüş, sözlü savunmalar dikkate alınmamıştır.

4.1.5.1. 2014-2017 Yıllarına Ait 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Çin Özel ve Kamu Hukuku Üzerine Yapılan İncelemeler

2014-2017 yılları arasındaki 9. sınıf tarih ders kitaplarında, Çin uygarlığının tarihsel ve kültürel yönlerine ağırlık verilmiş, ancak özel hukuk ve kamu hukuku konularına dair herhangi bir bilgi sunulmamıştır. 2014 ders kitabında, Çin'in geniş bir coğrafyaya yayıldığı, tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olduğu ve sosyal yapısının asiller ile köylülerden oluştuğu belirtilmiştir. Ancak, evlilik, miras hukuku veya cezai düzenlemeler gibi hukuki konular ele alınmamıştır (MEB, 2014, s. 53). 2015 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında da Çin'in dünyanın en eski uygarlıklarından biri olduğu, Türk, Moğol ve Tibet kültürlerinden etkilendiği ve MÖ III. yüzyılda merkezi otoritesini güçlendirdiği ifade edilmiştir. Ancak, hukuki düzenlemeler, özellikle özel hukuk (miras hukuku, aile hukuku) ve kamu hukuku (ceza hukuku, yargılama süreçleri) ile ilgili bilgiye yer verilmemiştir (MEB, 2015, s. 63).

2016 ders kitabı da benzer bir şekilde Çin'in tarihsel ve kültürel gelişmelerine odaklanmış, hukuki düzenlemelere dair bir açıklama içermemiştir (MEB, 2016, s. 64). 2017-2023 yılları arasındaki ders kitaplarında ise Çin medeniyeti hakkında yalnızca kâğıt üretimi gibi teknolojik gelişmelere yer verilmiş, hukuki düzenlemelere dair herhangi bir bilgi sunulmamıştır (MEB, 2011, s. 63, 2018, 2023). 2024 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında Çin medeniyetinin bilim, teknoloji, felsefe ve mimarlık alanındaki buluşlarının toplumsal değerleri etkilediği ve günlük yaşamı kolaylaştırdığı vurgulanmış, ancak yine özel hukuk (miras hukuku, aile hukuku) ve kamu hukuku (ceza hukuku, yargılama süreçleri) ile ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir (MEB, 2024, s. 221).

4.1.6. Roma Hukuku

Roma Hukuku, dünya hukuk sistemlerine önemli katkılar sağlamış, hem özel hukuk hem de kamu hukuku açısından gelişmiş bir yapı sunar. Roma'da hukuk, bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen özel hukuk ve devletle birey arasındaki ilişkileri düzenleyen kamu hukuku olarak iki ana dalda incelenmiştir.

a. Özel Hukuk

Roma'nın özel hukuku (*ius civile*), başlangıçta sadece Roma yurttaşlarına uygulanmış ve büyük oranda örf ve adetlerden oluşmuştur. Zamanla, *ius gentium* adında yabancılarla olan hukuki ilişkileri düzenleyen bir hukuk alanı da gelişmiştir. Roma özel hukukunun karakteristiği, özellikle mülkiyet hakları, sözleşmeler ve borçlar hukuku gibi konularda net kurallar koymasındır. Örneğin, mülkiyet hakları sıkı bir şekilde düzenlenmiş ve Roma'da mülk sahibi olma, kişisel hak ve sorumlulukların en önemli ögesi olmuştur. Özel hukuk, Roma'da bireyler arasındaki tüm hukuki ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Eşya hukuku, mülk üzerindeki hakları düzenlerken; borçlar hukuku, kişiler arasında yapılan anlaşmaları ve doğan yükümlülükleri içermektedir. Aile hukuku ise aile bireyleri arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Örneğin, *pater familias* (aile reisi) ailenin tüm mülklerinden ve aile üyelerinin haklarından sorumlu olmuştur.

2014 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında, Roma toplumunun sınıf yapısı ele alınmış, ancak özel hukuka dair detaylı bilgi verilmemiştir. Evlilik ve aile hukuku gibi konular işlenmemiştir (MEB, 2014, s. 64). 2015 yılı ders kitabında da benzer bir yaklaşım benimsenmiş, "On İki Levha Kanunları" hakkında genel bilgi sunulmuş, ancak özel hukukun unsurlarına dair yeterli detay verilmemiştir (MEB, 2015, s. 75). 2016 yılı 9. sınıf ders kitabı, mülkiyet, miras, borç ve aile hukuku gibi özel hukuk alanlarına yüzeysel bir biçimde değinmiştir (MEB, 2016, s. 76-78). 2017 yılı kitabında ise bu konular daha ayrıntılı ele alınmış, Justinianus'un kanunlarında aile hukukuna dair önemli düzenlemeler yer almıştır. Özellikle evliliğin "drahoma" adı verilen bir sözleşme ile veya tanıklar huzurunda yapılması gerektiği belirtilmiş, çocuk kabulünün babanın iradesine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Bu şekilde, aile ilişkileri özel hukuk çerçevesinde kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir (MEB, 2017, s. 90). 2018-2023 yılları arasındaki ders kitaplarında Roma hukukuna dair anlatımlar genel itibarıyla benzer bir yapıya sahip olduğundan, tekrarları önlemek amacıyla bu yıllara dair detaylar tek seferde ele alınmaktadır. 2023 kitabında miras hukuku, mirasçılarının hakları ve yükümlülükleri hakkında ayrıntılı bilgi sunulmuş, mirasın nasıl devredileceği ve mirasçılar arasındaki ilişkilerin nasıl düzenlendiği açıklanmıştır. Ayrıca evlilik hukuku, evlilik

sözleşmeleri ve aile içi ilişkilerin düzenlenmesi gibi konular da kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır (MEB, 2023, s. 23,89). 2024 yılı ders kitabında ise özel hukuk konuları daha genel bir çerçevede ele alınmış, miras ve evlilik hukuku önceki yıla kıyasla daha kısa işlenmiştir. Boşanma, çocuk velayeti ve nafaka gibi aile hukukuna dair konular yüzeysel olarak ele alınmıştır (MEB, 2024, s. 116-119).

b. Kamu Hukuku

Roma'da kamu hukuku (ius publicum), devlet ile birey arasındaki ilişkileri düzenlemiş ve devletin yönetim biçimi ile ilgili kurallar koymuştur. Kamu hukuku, anayasa hukuku, idare hukuku ve ceza hukuku gibi dallara ayrılmıştır. Özellikle anayasa hukuku, Roma'da halk meclisleri, senato ve magistralar gibi devlet organlarının yetkilerini ve işleyişini düzenlemiştir. Örneğin, Senatus, Roma'nın en yüksek danışma organıydı ve yasa koyma süreçlerinde önemli bir rol üstlenmiştir. Halkın temsilcilerinin de içinde bulunduğu bu meclis, kamu hukuku alanındaki kararları alarak devletin yönetimini sağlamıştır. Roma kamu hukuku ayrıca ceza hukuku ile bireylerin devlete karşı işledikleri suçlar için cezalandırılma süreçlerini de düzenlemiştir. Magistralar (yargıçlar) bu süreçte önemli bir role sahip olup, hukukun uygulanmasında büyük bir güce sahip olmuşlardır.

2014 ve 2015 yıllarına ait 9. sınıf tarih ders kitaplarında kamu hukukuna dair, özellikle cezai düzenlemeler ve yargılama süreçlerine yönelik detaylı bilgiler yer almamaktadır. Ancak, 2016 yılında yayımlanan ders kitabında "On İki Levha Kanunları"nın cezai düzenlemeleri aktarılmış ve bireylerin suç işlemeleri durumunda alacakları cezalar belirtilmiştir (MEB 2016, s. 90). 2017 yılı kitabında kamu hukuku açısından önemli bir gelişme yaşanmış, mahkemelerdeki yargılama süreçlerine dair bilgiler verilmiş ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan kölelik ve işkenceye karşı yasaklar gibi bireylerin haklarının korunmasına yönelik düzenlemelere vurgu yapılmıştır (MEB, 2017, s. 95). Bu dönemden itibaren kamu hukuku konularının daha ayrıntılı işlendiği ve cezai düzenlemeler ile yargılama süreçlerine dair kapsamlı bilgiler sunulduğu görülmektedir. 2018-2023 yılları arasındaki ders kitaplarında Roma kamu hukuku benzer bir yapıya sahiptir. 2023 yılı kitabında suçlar ve cezalar detaylı bir şekilde açıklanmış, suçluların rehabilitasyonu ve

yargılama süreçleri, delil sunma hakkı ve mahkeme kararlarına itiraz süreçleri gibi konular daha derinlemesine ele alınmıştır (MEB, 2023, s. 23,89).

2024 yılı ders kitabında kamu hukuku, ceza hukuku ve yargılama süreçleri benzer temel bilgilerle sunulmakla birlikte, anlatım daha sade bir biçimde yapılmıştır. Ceza hukukuna dair suçların tanımlanması ve cezaların belirlenmesi, 2024 yılında daha kısa ve özet bir şekilde işlenmiştir (MEB, 2024, s. 116-119).

4.1.7. Yunan Hukuku

Yunan Hukuku, Roma Hukuku'ndan farklı olarak, Yunan şehir devletlerine ait ortak bir hukuk sistemi sunmamaktadır. Bu durum, Yunanlıların bağımsız polis adı verilen şehir devletleri şeklinde örgütlenmiş olmaları ve bu yapı içerisinde merkezi bir devletin bulunmamasıyla doğrudan ilişkilidir. Roma'nın aksine, Yunan şehir devletleri, her biri kendi özgün hukuk sistemini geliştirerek, Yunan Hukuku içerisinde farklı hukuk anlayışlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, mevcut kaynaklar genellikle Atina ve Sparta gibi belirli şehir devletlerine odaklanmaktadır.

a. Özel Hukuk

Yunan Hukuku çerçevesinde, ortak bir özel hukuk sisteminin varlığı söz konusu olmamıştır. Atina'da özel hukukun gelişimi, kanunların yazılı olmaması, mahkeme kararlarının kaydedilmemesi ve halk meclislerinin özel hukuk alanında yasalar yapma hususunda çekimser kalması gibi faktörler nedeniyle kısıtlı kalmıştır. M.Ö. 594 yılında Solon tarafından gerçekleştirilen reformlar, borçlu olanların köleleşmesini engelleyerek doğumla gelen asalet ayrıcalıklarını ortadan kaldırmayı hedeflemiş; bu reformlar, Atina'da daha demokratik bir hukuk sisteminin gelişmesine katkıda bulunmuş olsa da, özel hukuk alanındaki ilerlemeyi sınırlı bir çerçevede bırakmıştır. İsparta'da özel hukuk konusunda mevcut kaynaklar oldukça sınırlıdır. Toplumun sıkı bir askeri disiplin altında yaşaması ve bireylerin özel haklarının kısıtlanması, İsparta'da özel hukuk sisteminin gelişimini olumsuz etkilemiştir. Örneğin, altın ve gümüş ithalatı gibi durumlar suç olarak kabul edilirken, zina veya hırsızlık gibi eylemler

"maharetle" gerçekleştirildiğinde suç sayılmamıştır. Bu durum, İsparta'nın hukuk sisteminin askeri disiplinle şekillendiğini göstermektedir.

2014 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında, Yunanistan'ın sosyal yapısı ve hukuki düzenlemeleri Drakon ve Solon gibi önemli figürler aracılığıyla anlatılmaktadır. Ancak, bu dönemde özel hukuk kapsamında evlilik, aile hukuku veya miras hukuku gibi konulara doğrudan değinilmemektedir (MEB, 2014, s. 64). 2015 yılı ders kitabında, Solon'un yasaları çerçevesinde köleliğin kaldırılmasına yönelik düzenlemeler yer almakta, ancak miras hukuku ve evlilik gibi konulara dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır (MEB, 2015, s. 71). 2016 yılı ders kitabı ise sosyal sınıflar arasındaki çatışmalara yönelik hukuki düzenlemelere vurgu yapmaktadır. Ancak yine de miras hukuku, evlilik ve aile hukuku konularında yeterli bilgi verilmemektedir (MEB, 2016, s. 74). 2017 yılı ders kitabında Yunan medeniyetine dair özel hukukla ilgili herhangi bir bilgi sunulmamaktadır (MEB, 2017, s. 56).

2018-2023 yılları arasında yayımlanan ders kitaplarında Yunan ve Roma hukukuna dair anlatımlar benzer bir yapı sergilemektedir. Bu yıllarda gereksiz tekrarı önlemek adına Yunan özel hukukuyla ilgili konulara spesifik olarak değinilmemiştir. Örneğin, 2018 yılı 9. sınıf ders kitabı Yunan kentlerindeki seçimlerin cumhuriyet ve demokrasi tarihindeki önemini vurgulamakta ve Yunan bilim insanlarının katkılarına yer vermektedir. Ancak, özel hukukla ilgili spesifik örnekler sunulmamaktadır (MEB, 2018, s. 42). 2024 yılı ders kitabında Yunan şehir devletlerinin (özellikle Atina ve Sparta'nın) tarihi, askeri özellikleri ve bu şehirlerarasındaki ilişkiler anlatılmaktadır. Ancak, özel hukukla ilgili yasalar, bireylerin hakları veya hukuki düzenlemelere dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

b. Kamu Hukuku

Yunan şehir devletleri arasında kamu hukuku önemli farklılıklar göstermektedir. Atina'da kamu hukuku, halkın doğrudan katılımına dayanan bir demokrasi sistemi üzerine inşa edilmiştir. Halk Meclisi (Eklelesia), Beşyüzler Meclisi (Bule), Arhontlar, Stratejler ve Areopag Meclisi gibi organlar, Atina'nın demokratik yapısının temelini oluşturarak yasaların

yapımında ve önemli kararların alınmasında büyük bir rol oynamıştır. Bu yapı, Atina'da milli hâkimiyetin halkın elinde olmasını sağlamıştır.

sapartada ise kamu hukuku, krallıkla yönetilen bir şehir devleti olarak farklı bir yapıya sahiptir. Sparta'da aynı anda iki kral bulunurken, kralların yasama yetkisi olmamış, bu yetki senato (gerusia) ve Eforlar Meclisi'ne verilmiştir. Eforlar yasaları yorumlama yetkisine sahip olmuş ve bu yetkiyi kullanarak kamu düzenini sağlamışlardır. Sparta'nın hukuk sistemi, özellikle askeri disiplinle şekillenmiştir; örneğin, altın ve gümüş ithalatı suç sayılmış, fakat zina ya da hırsızlık "maharetle" yapıldığında suç olarak görülmemiştir. Bu durum, sparta'da kamu hukukunun askeri bir temelde şekillendiğini göstermektedir. 2014 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında Drakon Kanunları, soyluların keyfi yönetimini sınırlayarak sosyal yaşamı düzenleyen bir kamu hukuku düzenlemesi olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca, Solon ve Kleistenes'in reformları halk meclisinin önemini artırmış ve Atina'da demokratik yapının gelişimine katkıda bulunmuştur (MEB, 2014, s. 61). 2015 yılı ders kitabında ise, cezai düzenlemeler ve yargılama süreçlerine dair açıklamalar yer almasa da, Yunan kamu hukukunun sosyal sınıflar arasındaki çatışmalara yönelik sert hükümler içermesi önemli bir vurgu olarak öne çıkmaktadır (MEB, 2015, s. 71).

2016 yılı ders kitabında, Solon'un borç affı ve kölelerin özgürleştirilmesi gibi kamu hukuku reformlarına değinilmekte; ancak cezai düzenlemeler ve yargılama süreçlerine ilişkin bilgi verilmemektedir (MEB, 2016, s. 74). 2017 ve sonraki yıllarda yayımlanan tarih ders kitaplarında ise Yunan medeniyetine dair kamu hukuku konuları ele alınmamaktadır (MEB, 2017, s. 56).

4.1.8. Cengiz Han Hukuku

2014 yılından 2017 yılına kadar Cengiz Han Yasaları'na yer verilmeyen 9. sınıf tarih ders kitaplarında, 2017'den itibaren "Kanunlar Değişiyor" bölümünde Moğol İmparatorluğu'nun hukuk sistemi hakkında bilgi verilmiştir. Bu değişiklik, Cengiz Han Yasaları'nın önemini ve etkisini vurgulayarak, önceki kitaplarda eksik kalan bu konunun daha kapsamlı bir şekilde

ele alınmasını sağlamıştır. 2017-2023 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında Cengiz Han hukukuna dair anlatımlar benzer bir yapıya sahip olduğundan, gereksiz tekrarı önlemek adına bu konuyla ilgili açıklamalar tek bir seferde ele alınacaktır.

a. Özel Hukuk

2017-2023 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında, özel hukuk bireyler arasındaki ilişkileri ve hakları koruma amacını taşımaktadır. Miras paylaşımı ile ilgili düzenlemelerde, en büyük çocuğun daha fazla pay alması ve en küçük oğlun babasının evinde kalması gibi kurallar öne çıkmıştır. Ayrıca, mülkiyet haklarını koruma amacıyla çalınan eşyalarla ilgili cezai hükümler verilmiştir; örneğin, çalınmış bir atın sahibine geri verilmesi ve ek olarak dokuz at cezasının uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Bu düzenlemeler, aile ilişkilerinin ve mülkiyet haklarının korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Özel hukuk kuralları içinde miras hukuku geniş yer tutarken, Cengiz Han yasası da dikkat çekmektedir. Bu yasaya göre, bir babanın vefatında yaşça büyük olan mirasçıların daha fazla pay alacağı, bireylerin miras derecelerinin ise annelerinin sosyal statülerine göre belirleneceği ifade edilmiştir. Bu düzenlemeler, aile içindeki hak ve sorumlulukların korunmasına yönelik önemli bir çerçeve sunmaktadır (MEB, 2017, s. 79). Ancak, 2024 yılı ders kitabında bu konulara dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

b. Kamu Hukuku

2017 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında, Cengiz Han Yasası, devletin bireyler üzerindeki denetimini ve toplumsal düzenin sağlanmasını amaçlayan önemli bir hukuki çerçeve olarak sunulmaktadır. Yasada, kasten yalan söyleme, sihirbazlık yapma ve casusluk gibi suçlar için ölüm cezasının öngörülmesi, kamu düzeninin korunmasına yönelik etkili bir önlem olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, askeri disiplini sağlamak amacıyla, görevini ihmal eden askerlere sürgün cezası verilmesi ve avcılarının avı kaçırmaları durumunda çeşitli cezalar uygulanması gibi düzenlemeler, devletin toplumsal kontrolünü güçlendiren unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Bu düzenlemeler, sosyal düzenin sürdürülebilirliği ve istikrarı sağlama çabalarının bir parçası olarak önemli bir rol oynamaktadır (MEB, 2017, s. 78-79). Ancak,

2024 yılı ders kitabında Cengiz Han Yasası'na dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, Cengiz Han Yasası'nın toplumsal kontrol ve düzenin korunmasındaki önemli rolünün, yeni öğretim programlarında da artık vurgulanmadığını göstermektedir.

4.1.9. İlk Türk Devletlerinde Hukuk

4.1.9.1. Hun Hukuku

Hun Devleti'nin hukuk sistemi, hem kamu hukuku hem de özel hukuk alanında belirli normlara dayanmaktadır. Bu sistem, devletin yönetiminden bireyler arası ilişkilerin düzenlenmesine kadar geniş bir yelpazede hukuki düzenlemeleri içermektedir. Özellikle aile hukuku, cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri, devletin hukuk yapısında önemli bir yer tutmuştur.

a. Özel Hukuk

Özel hukuk, Hun Devleti'nde bireyler arası ilişkileri düzenlemiştir. Bu alanda en belirgin olan düzenlemeler aile hukuku kapsamındadır. Hun toplumunda ataerkil aile yapısı egemen olup, aile bireylerinin hak ve sorumlulukları toplumun gelenek ve göreneklerine dayanmıştır. Evlilikler genellikle dışarıdan evlenme (ekzogami) esasına dayanarak düzenlenmiştir. Ayrıca, levîrat sistemi yaygın bir uygulama olup, ölen bir erkeğin kardeşinin dul kalan eşiyle evlenmesi hukuki bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir. Bu sistem, Hun toplumunda çok eşliliğin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Aile hukuku bağlamında, kadınların sosyal statüsü de dikkate değer bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hükümdarların ilk eşleri "anne" unvanını taşıırken, diğer eşler "kuma" olarak adlandırılmış ve bu statü farklılığı aile içindeki rollerine yansımıştır. Miras hukuku açısından, kuma'dan doğan çocuklar babalarının mirasından yararlanamamış, hükümdarlık hakkına sahip olamamışlardır. 2014-2017 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarının incelenmesi, hukuk konularının ele alınışına odaklanarak, özellikle devlet yönetimi ve adalet anlayışına yönelik genel bir çerçeve sunduğunu göstermektedir. Bu dönemdeki kitaplarda, özel hukuk ve kamu

hukuku ayrımı doğrudan yapılmamış; bunun yerine hukukun devlet yönetimi üzerindeki etkisi ve töre adı verilen yazılı olmayan hukuk kurallarının işlevi ön plana çıkarılmıştır.

2014 yılı ders kitabında (MEB, 2014, s. 75-83) devletin töre kurallarına göre yönetildiği ve bu kuralların toplumsal düzenin korunmasında nasıl bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Ancak aile yapısı, mülkiyet ilişkileri veya miras düzenlemeleri gibi özel hukuku ilgilendiren konulara dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Benzer şekilde, 2015 yılı ders kitabında (MEB, 2015, s. 82-90) de devletin siyasi yapısına ve askeri düzenine dair açıklamalar bulunmasına rağmen, bireyler arasındaki hukuki ilişkiler, yani özel hukuka dair somut bilgiler sunulmamıştır. 2016 yılı ders kitabı (MEB, 2016, s. 85-93) özellikle Büyük Hun Devleti ve Asya Hun Devleti'nin yönetim yapısına odaklanmıştır. Ancak bu kitapta da bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen özel hukuk kuralları hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu ders kitapları genel olarak devletin adalet anlayışı ve toplum düzeni üzerindeki etkilerine yer vermiş, ancak bireysel haklar ve özel hukuk ilişkileri arka planda kalmıştır.

2017 yılı ders kitabında (MEB, 2017, s. 118-119) yine töre hukukunun temel alınarak toplumun düzenlendiği belirtilmiş, fakat bireyler arasındaki evlilik, mülkiyet veya miras gibi özel hukuk alanlarına dair herhangi bir ayrıntı sunulmamıştır. Bu kitapta da hukuk anlayışı daha çok devlet yönetimi ve kamu düzenine odaklanmıştır. Bu incelemeden görüldüğü üzere, 2014-2017 yılları arasında yayımlanan ders kitapları, hukuki düzenlemelerin toplumsal düzen ve devlet yönetimi üzerindeki etkisini ele almış, ancak bireylerin hakları ve sorumluluklarına yönelik özel hukuk konularını detaylandırmamıştır.

b. Kamu Hukuku

Hun Devleti'nde kamu hukuku, merkezi otoritenin güçlendirilmesine dayanan bir sistem olmuştur. Devletin en yüksek otoritesi, Tanrı'nın iradesiyle donatıldığına inanılan hükümdarın elinde toplanmıştır. Hükümdar, devletin başı olarak hem yasaların yapılmasında hem de yasaların uygulanmasında yetkilendirilmiştir. Bu bağlamda, adalet ve kamu düzeninin sağlanması hükümdarın sorumluluğu altındaydı. Devlet yönetiminde hükümdarın

yanı sıra, kurultaylar (meclisler) da önemli bir rol oynamıştır. Yılda üç kez toplanan kurultaylarda, dinî ve siyasi meseleler görüşülmekte ve devletin temel politikaları belirlenmektedir.

Hun hukuk sisteminde kamu düzeninin korunması büyük önem taşımıştır. Kamu düzenine aykırı davranışlarda bulunanlar, merkezi otoritenin gücüne zarar verdiği gerekçesiyle ağır cezalara çarptırılmıştır. Devletin askeri düzeni, bu kamu hukukunun en önemli unsurlarından biri olmuştur. Örneğin, savaş sırasında kaçan kişinin fiili ağır suç kapsamında sayılmakta ve kişiye idam cezası verilmektedir.

Hun Devleti'nde cezai düzenlemeler son derece katıydı. Ceza hukuku, kamu düzenini ve devlet otoritesini koruma amacıyla sert yaptırımları içermekteydi. Cinayet gibi ağır suçlar idam cezasıyla sonuçlanırken, hırsızlık ve benzeri suçlar ağır fiziksel cezalarla cezalandırılmıştır. Örneğin, suçluların araba tekerleği altında ezilmesi yaygın bir cezalandırma yöntemi olmuştur. Bu uygulama, devletin kamu düzenini sağlama konusundaki kararlılığını göstermiştir.

Hun Devleti'nde hapisane sistemi gelişmemiş olduğundan, cezalar genellikle hızlı bir şekilde infaz edilmiştir. Bu durum, toplumda suçların hızlıca cezalandırılarak suç oranlarının düşük tutulmasını sağlamıştır. Ayrıca, devletin cezalandırma mekanizması, halk arasında caydırıcı bir etki yaratmayı amaçlamıştır. Yargılama süreçleri ise genellikle hızlı ve devletin otoritesine bağlı olarak işlemiştir. Mahkemeler, kurultayda alınan kararların ve hükümdarın iradesinin uygulanmasını sağlamıştır. Adaletin temini, devletin en temel sorumluluklarından biri olarak görülmekteydi. Ayrıca, Hun toplumunda barışçıl çözüm yolları da önemsenmiş; özellikle kabileler arası anlaşmazlıkların çözümünde diplomatik yollar tercih edilmiştir. 2014-2023 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında kamu hukuku açısından Hun Devleti'nin adalet ve yönetim yapısı ele alınmış, ancak cezai yaptırımlar ve yargı süreçleri gibi spesifik düzenlemeler genellikle arka planda bırakılmıştır.

2014 yılı ders kitabında (MEB, 2014, s. 77) hükümdarın devlet yönetimindeki rolü ve danışma meclislerinin (toy, kengeş, kurultay) işlevi ele alınmıştır. Bu meclislerin devlet

yönetiminde önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiş, ancak cezai yaptırımlar veya yargı süreçlerine dair detaylı bilgi verilmemiştir. 2015 yılı kitabı (MEB, 2015, s. 82-90) ise Hun Devleti'nin merkezi yapısına ve Çin ile yapılan antlaşmalara odaklanmış, cezai düzenlemeler veya yargı sistemine dair açıklamalar yapmamıştır. 2016 yılı kitabı (MEB, 2016, s. 85-93) da benzer bir yaklaşımla, devletin siyasi yapısı ve toplumsal ilişkilerine yer verirken kamu hukukuna dair cezai yaptırımlar ve yargı süreçleri hakkında doğrudan bilgi sunmamaktadır.

2017 yılı ders kitabında (MEB, 2017, s. 118-119) töreye dayalı adalet anlayışı çerçevesinde genel bilgiler verilmiştir; ancak cezai yaptırımlar ve yargı süreçleri hakkında spesifik düzenlemeler ele alınmamıştır. Bu kitaplarda daha çok devlet yönetimi ve toplumsal düzenin korunmasına yönelik genel hukuki ilkeler vurgulanmıştır. 2018-2023 yılları arasında yayımlanan kitaplarda da benzer bir yapı görülmektedir. Hun hukukuna dair anlatımlarda, toplumun töre kurallarına bağlılığı ve devletin siyasi yapısı vurgulanmış; ancak cezai düzenlemelere ve yargı süreçlerine dair somut bilgiler sınırlı kalmıştır. 2023 yılı ders kitabında (MEB, 2023, s. 114) de Hun toplumlarının sosyal ve siyasi yapıları ile töre hukukuna verilen önem belirtilmiş; fakat cezai düzenlemeler ve yargılama süreçlerine dair detaylar verilmemiştir. Ancak 2024 yılı ders kitabında, Hun kanunlarına dair çeşitli cezai düzenlemeler açıkça belirtilmiştir. Örneğin, "Bir kişi adam öldürmek maksadıyla bıçağını sıyırsa idam edilir. Hırsızlık yapanın mallarına el konulur. Hafif suçlarda bir uzvu ezilir, ağır suçlarda ise idam cezası uygulanır. Hapis cezası on günü geçmezdi ve mahkûmların sayısı çok azdı" (MEB, 2024, s. 152) gibi ifadelerle Hun hukukunda cezaların kısa sürede sonuçlandığı ve göçebe yaşam tarzına uygun olarak hapisanelerin bulunmadığı, bu nedenle cezaların caydırıcı olmasına önem verildiği vurgulanmıştır. Bu düzenlemeler, dönemin adalet anlayışının katı ve hızlı olduğunu ortaya koymaktadır.

4.1.9.2. Göktürk Hukuku

Göktürk Devleti, Büyük Hun Devleti'nin çöküşünden sonra MS VI. yüzyılda kurulmuş, VII. yüzyıl ortalarında bir süre dağılma sürecine girmiş, ancak yüzyılın sonlarına doğru yeniden ortaya çıkmıştır. 'Türk' terimi, Orhun Yazıtlarında ilk kez yer almakta olup, başlangıçta bir bireyi veya aileyi tanımlarken zamanla bir devlet topluluğunu ifade eder hale gelmiştir. Orhun Yazıtları, Göktürk Devleti'nin yapısına dair ipuçları sunmakta, ancak hukuki detaylar için daha çok Çin ve Bizans kaynaklarına başvurulmuştur. Lu Mao-tsai tarafından derlenen Çin kaynakları, konuyla ilgili en kapsamlı bilgi sunan eserler arasında yer almakta, ancak belge eksiklikleri nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır.

a. Özel Hukuk

Göktürk Devleti'nin özel hukuku, toplumsal yapıyı ve aile ilişkilerini düzenleyen ilkeleri içermektedir. Aile hiyerarşisi, babadan annelere ve çocuklara uzanan bir yapıya sahiptir. Kadınların toplumsal statüsü, kağanların eşlerinin devlet işlerinde etkin rolleriyle belirginleşirken, kağanların vefatından sonra çocukların velayetinin annelere geçmesi, kadınların hukuki rollerinin güçlü olduğunu göstermektedir. Levîrat uygulaması, ailevi birliği koruma amacı taşırken, çok eşlilik ailelerin maddi durumlarıyla ilişkilidir. “Kul” terimi, kölelikten ziyade belirli haklardan yoksun bireyleri ifade etmekte olup, toprak mülkiyeti aile üyeleri arasında miras yoluyla paylaşılmaktadır. Bu düzenlemeler, Göktürk Devleti'nin hukuk sisteminin temel unsurlarını oluşturur. 2014-2024 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında Göktürk Devleti'nin tarihi ve sosyal yapısı incelenmiş, ancak özel hukuk konuları sınırlı bir şekilde ele alınmıştır.

2014 yılı ders kitabında (MEB, 2014, s. 83-88) Göktürk Devleti'nin tarihi ve sosyal yapısına odaklanılmıştır. Ancak özel hukuk konularına, özellikle evlilik, aile hukuku, mülkiyet hakkı ve miras hukuku gibi alanlara dair doğrudan bilgi verilmemiştir. Benzer şekilde, 2015 yılı ders kitabında (MEB, 2015, s. 96-103) Orhun Yazıtları aracılığıyla kadının toplumdaki statüsü ele alınmıştır. Kadının ekonomik ve hukuki statüsüne dolaylı referanslar yapılmış, özellikle evlilikte mal ayrılığı ilkesi ve boşanma durumunda kadının haklarının korunmasına

değinilmiştir. Bu anlatımlar, kadının mülkiyet haklarının korunması açısından önemli bir yer tutsa da, özel hukuka dair detaylar sınırlı kalmıştır. 2016 yılı ders kitabında (MEB, 2016, s. 101-105) ise Göktürk Devleti'nin tarihi ve sosyal yapısı genel hatlarıyla ele alınmış, ancak özel hukuk konularına dair detaylı bilgi sunulmamıştır. Kadınların toplumdaki yeri üzerinde durulsa da, evlilik, mülkiyet veya miras hukuku gibi konular işlenmemiştir. 2017 yılı ders kitabında (MEB, 2017, s. 116-117) özel hukuk konularına dair hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Bu kitapta, Göktürk Devleti'nin sosyal ve siyasi yapısı ön planda tutulmuş, ancak bireylerin aile hukuku veya mülkiyet haklarına dair açıklamalar yapılmamıştır.

2018-2023 yılları arasında yayımlanan ders kitaplarında da Göktürk hukukuna dair benzer anlatımlar sunulmuştur. Gereksiz tekrarı önlemek adına bu yıllara ait kitaplar tek bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu kitaplarda Göktürk toplumunun genel yapısı ve devletin sosyal organizasyonu işlenmiş, ancak bireylerin özel hukuk ilişkilerine dair somut bilgiler sunulmamıştır. Özel hukuk açısından önemli olan evlilik, mülkiyet ve miras hukuku gibi konular ders anlatımlarında arka planda kalmıştır. 2023 yılı ders kitabında (MEB, 2023, s. 114-115) ve 2024 yılı ders kitabında (MEB, 2024, s. 199). da benzer bir yaklaşım görülmektedir. Her iki kitapta da Göktürk toplumunun devlet ve sosyal yapısına ağırlık verilmiş, ancak bireylerin aile yapısı, mülkiyet hakları veya miras hukukuna dair doğrudan bilgi sunulmamıştır. Bu yıllara ait kitaplar, Göktürk toplumunun genel sosyal düzeni üzerinde dururken, bireylerin özel yaşamlarına dair detaylar tarih anlatımında geri planda kalmıştır. Bu süreçte ders kitaplarında Göktürk Devleti'nin sosyal yapısı ve hukuki sistemi hakkında genel bilgiler verilmiş, ancak özel hukuk konularına dair kapsamlı bir bilgi sunulmamıştır.

b. Kamu Hukuku

Göktürk Devleti'nde devlet başkanı unvanı "Kağan" olarak belirlenmiş olup, bu makam genellikle aile içi geçişlerle sürdürülmüştür. Kağan'ın otoritesi, Tanrı'dan geldiği inancıyla pekiştirilmekte ve bu durum siyasi istikrarı sağlama amacını taşımaktadır. Devletin idari yapısı, "Şadapıt" ve "Tarkan" gibi yüksek unvanları içermekte; "Buyruk" ise kağanın yardımcıları olarak görev yapmıştır. Devletin üç ana ögesi; hükümler hakkı, devlet ve

halk olarak tanımlanmakta; hükümlerlik hakkı Tanrı'dan kaynaklanmakta, "Il" devletin korunan parçasını, "Bodun" ise özgür bireyleri temsil etmiştir. Adli teşkilat, yüksek devlet mahkemesi olan "Kön" ve kağan adına hukuk uygulayan "Yargalar"dan oluşmaktadır. Hukukun kaynakları, halkın örf ve adetleri ("Yusun"), kurultayın kararları ve kağanın yasama faaliyetleri olarak tanımlanmıştır. Ceza hukuku, kamu yararını gözetten bir yaklaşım benimsemekte ve suçlar, büyük (idam cezası gerektiren) ve hafif (mal tazminatı ile cezalandırılan) suçlar olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Bu düzenlemeler, cezanın toplumsal yönünü vurgulamakta ve kamu hukukunu oluşturmaktadır. Kamu hukuku, devletin bireyler üzerindeki denetimini ve kamu yararını koruyan hukuki ilişkileri düzenlemekte; bu alana ceza hukuku ve idare hukuku gibi konular dahil edilmektedir.

2014-2024 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında Göktürk Devleti'nin kamu hukuku ile ilgili bilgiler genel düzeyde ele alınmış, ancak ceza hukuku ve yargılama süreçlerine dair spesifik ayrıntılar sunulmamıştır. 2014 yılı ders kitabında (MEB, 2014, s. 83-88) Göktürk Devleti'nin tarihi olayları ve gelişmeleri üzerinde durulmuş, ancak kamu hukuku veya yargı süreçlerine dair doğrudan bir bilgiye yer verilmemiştir. Devletin sosyal yapısı ve hükümdarların rolü vurgulanmış olsa da, ceza hukuku konuları ele alınmamıştır. 2015 yılı kitabında (MEB, 2015, s. 96-103) kamu hukuku açısından devletin adalet anlayışına dolaylı olarak vurgu yapılmıştır. Kağanların halka hesap vermesi ve adaletin önemine değinilmiştir, ancak ceza hukuku veya yargılama süreçleri hakkında somut bilgiler sunulmamıştır. 2016 yılı ders kitabında (MEB, 2016, s. 101-105) kamu hukukuna dair detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Göktürk Devleti'nin sosyal yapısı ve hukuki anlayışı hakkında genel ifadeler kullanılmış, ancak ceza hukuku düzenlemeleri ve yargı süreçleri işlenmemiştir. 2017 yılı ders kitabında (MEB, 2017, s. 116-117) kamu hukukuna dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ceza hukuku ve yargılama süreçleri gibi konulara değinilmemiştir; bu dönemde de devletin sosyal yapısı ve gelenekler üzerinde durulmuştur. 2018-2023 yılları arasında yayımlanan kitaplar benzer bir yapıya sahip olduğu için bu yıllar topluca ele alınmaktadır. Bu kitaplarda Göktürk hukukuna dair genel anlatımlar bulunmakta, ancak ceza hukuku düzenlemeleri ve yargılama süreçlerine dair ayrıntılı bilgi

verilmemektedir. 2023 yılı ders kitabında (MEB, 2023, s. 114-115) Göktürk kağanlarının töreye dayalı yargı yetkisini kullandıkları belirtilmiştir. Kağanların kanun yapma yetkisine sahip olmadığı, sadece mevcut geleneksel kuralları (töre) uyguladıkları ifade edilmiştir. Ayrıca, yarganların (yargıçların) yargılamalar yaptığına değinilmiş, ancak yargı süreçlerinin detayları sunulmamıştır. 2024 yılı ders kitabında (MEB, 2024, s. 199) kamu hukuku üzerine genel bilgiler verilmiş, kağanların kanun yapma yetkisinin olmadığı ve sadece töreyi uyguladığı vurgulanmıştır. Meclis (toy) ve hükümetin (ayuk) varlığına değinilmiştir, ancak ceza hukuku veya yargılama süreçleri hakkında spesifik düzenlemeler sunulmamıştır.

4.1.9.3. Uygur Hukuku

Uygur Devleti, Göktürk Devleti'nin çöküşünün ardından hızla güçlenerek farklı kavimlerle bir konfederasyon oluşturmuş ve gelişmiş bir hukuk sistemi tesis etmiştir. Uygur hukukunun başlıca kaynakları arasında, dönemin Çin belgeleri ile Yusuf Has Hacib'in 1069 yılında kaleme aldığı "Kutadgu Bilig" adlı eser bulunmaktadır. Bu eser, hem özel hem de kamu hukukuna dair önemli detaylar içermektedir.

a. Özel Hukuk

Uygur hukuk sisteminde öne çıkan hukuk sınıfları arasında tarhanlar, ruhaniler, hürler ve köleler yer almaktadır. Bu sistemde köleler mal olarak kabul edilirken, miras ve evlat edinme gibi konulara dair ayrıntılı düzenlemeler mevcuttur. Evlilik, "kavuşma" terimiyle ifade edilmekte ve çeyiz bedeli karşılığında gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, borç alıp verme, kira sözleşmeleri ve satış işlemleri de titizlikle kayıt altına alınmıştır. 2014 ve 2015 yılı 9. sınıf tarih ders kitaplarında özel hukukla ilgili temel konular olan evlilik ve aile hukuku, mülkiyet hakkı, miras hukuku gibi alanlara doğrudan yer verilmemiştir.

2014 yılı kitabı (MEB, 2014, s. 89-92) bu konuları içermediği gibi, 2015 yılı ders kitabında da (MEB, 2015, s. 103-104) özel hukuk kapsamında ele alınan temel hukuki düzenlemelere dair detaylı bilgiler sunulmamaktadır. 2016 yılı ders kitabında (MEB, 2016, s. 107) Uygurların Kök Türk Devleti'nden sonraki siyasi gelişmeleri anlatılırken yine özel hukuk

konuları olan miras hukuku ve evlilik gibi hususlar ele alınmamış, bu eksiklik sürdürülmüştür. 2017 yılı ders kitabında (MEB, 2017, s. 116-117) ise özel hukukla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakta; bu durum öğrencilerin hukuki bilgi ve anlayışlarının gelişmesini olumsuz etkilemektedir.

2018-2023 ve 2024 yılları arasında yayımlanan ders kitaplarında özel hukuka ilişkin konular belirli bir derinlikte işlenmemiştir. Evlilik, aile hukuku, mülkiyet hakkı ve miras hukuku gibi konular bu yıllarda yayımlanan kitaplarda yer almamış; bu da öğrencilerin özel hukuk hakkındaki bilgi eksikliklerini artıran bir unsur olarak devam etmiştir (MEB, 2023, s. 115, 2024, s. 199).

b. Kamu Hukuku

Uygur hükümdarları, egemenliklerini tanrısal bir kaynağa dayandırarak kendilerini "Gök ve Ay Tanrı'dan kut bulmuş" olarak nitelendirmişlerdir. Bu tanrılaştırılmış egemenlik anlayışı, hükümdarların saltanat adlarıyla tanınmasına neden olmuş; dolayısıyla kişisel adları genellikle bilinmemiştir. Uygur yönetim yapısında, devletin işleyişinde önemli rol oynayan boy reisleri ve devlet hazinesine vergi toplamakla yükümlü "Tutuk" unvanlı memurlar önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, devlet memurları arasında Ulughacib (Büyük Vezir), Sübaşı (Başkomutan) ve Bitikçi (Adalet Bakanı) gibi unvanlar da bulunmaktaydı. Bu unvanlar, Uygur devlet yönetiminin karmaşık yapısını ve hukuk sisteminin gelişmişliğini göstermektedir. Kamu hukuku açısından 2014 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında Uygur Devleti'nin siyasi yapısı ve hükümdarların tanrısal kaynağa dayanan egemenlik anlayışları hakkında sınırlı bilgiler yer almaktadır. Ancak, kamu hukuku kuralları veya düzenlemeleri hakkında detaylı bilgi verilmemesi, öğrencilerin bu konudaki anlayışlarını kısıtlamaktadır (MEB, 2014, s. 89-92). 2015 yılı kitabında da kamu hukuku konularında belirgin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Uygurların devlet yapısı ve yönetim şekilleri hakkında genel bilgiler mevcut olsa da, detaylı kamu hukuku düzenlemeleri sunulmamaktadır (MEB, 2015, s. 103-104).

2016 yılı ders kitabında (MEB, 2016, s. 107) Uygur Kağanlığı'nın siyasi tarihine dair önemli olaylar özetlenmekte, ancak kamu hukukuna dair spesifik düzenlemeler hakkında bilgi verilmemektedir. Bu durum, tarih dersinin hukuki boyutunu yeterince kapsamamakta ve öğrencilerin bu alandaki bilgi eksikliğine yol açmaktadır. 2017 yılı ders kitabında (MEB, 2017, s. 117) de kamu hukuku konularına dair herhangi bir bilgi sunulmamış, Uygur Devleti'nin yönetim yapısı ve hukuk düzenlemeleri açısından ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Bu durum, tarih dersinin hukuki çerçevesinin zayıf kalmasına ve öğrencilerin hukuki bilgi edinmelerinin kısıtlanmasına neden olmaktadır. 2018-2023 ve 2024 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında da kamu hukuku konuları belirli bir derinlikte ele alınmakta, ancak ceza düzenlemeleri ve yargılama süreçleri gibi konulara dair ayrıntılı bilgilere yer verilmemektedir (MEB, 2023, s. 115, 2024, s. 199). Bu eksiklikler, öğrencilerin kamu hukuku konusundaki bilgi seviyelerini olumsuz etkilemekte ve hukuki anlayışlarını sınırlamaktadır.

4.1.10. İslam Hukuku

İslam hukuku, Müslüman toplumların yaşamını düzenleyen dinî ve hukuki bir sistem olmuştur. Kur'an ve Sünnet gibi temel kaynaklara dayanarak, bireylerin haklarını, sosyal adaleti, aile ilişkilerini ve ticari faaliyetleri kapsayan çok yönlü bir yapı sunmuştur. Bu hukuk sistemi, ahlaki ve etik ilkeleri de içermekte olup, bireylerin ve toplulukların ihtiyaçlarına yanıt veren dinamik bir özellik taşımaktadır. Adalet, eşitlik, iyilik ve sorumluluk gibi evrensel değerlere dayanan İslam hukuku, yalnızca yasal düzenlemeler sunmakla kalmaz, aynı zamanda insan ilişkilerini düzenleyerek toplumsal barışı sağlamayı hedeflemektedir. Zamanla farklı coğrafyalarda ve kültürel bağlamlarda çeşitli yorum ve uygulamalara tabi olmuş, bu da İslam hukukunun zenginliğini artırmıştır. Farklı mezheplerin varlığı, bu hukukun çeşitliliğini ve toplumsal yapıları derinlemesine etkileyen önemli bir unsur olduğunu göstermiştir. Genel olarak, İslam hukuku, dinî esaslarla şekillenen ve evrilen dinamik bir sistem olarak bireylerin haklarını koruma ve toplumsal düzeni sağlama amacı taşımıştır.

4.1.10.1. İslam Hukukunda Hz. Peygamber Dönemi

İslâm hukuku, Hz. Peygamber döneminde şekillenmeye başlamıştır. Hz. Muhammed, 571 yılında Mekke’de doğmuş, 40 yaşında peygamberlik göreviyle vahyi almaya başlamıştır. Bu dönemde, İslâm’ın temel kaynakları olan Kur’an ve Sünnet ile birlikte hukukî kuralların temelleri atılmıştır. Hz. Muhammed, tebliğ sürecinin ardından Mekke’den Medine’ye hicret ederek burada bir devlet kurmuş ve Medine Vesikası ile Araplar ve Yahudiler arasında hak ve görevleri düzenlemiştir. Vahyin indiği 23 yılın ilk 13 yılı Mekke’de geçmiş ve bu dönemde gelen ayetlerin çoğu inanç esaslarına yönelik olmuştur.

Hz. Peygamber, hem bir din lideri hem de devlet başkanı olarak hukuki düzenlemeler yapmış, evlilik ve alışveriş gibi sosyal konularda uygulamalar gerçekleştirmiştir. Kur'an'daki ayetlerin anlamını açıklayarak ashabına öğretmiş ve bu bilgilerin sonraki nesillere aktarılmasını sağlamıştır. Böylece İslam hukuku, Hz. Peygamber döneminde hem teorik hem de pratik olarak gelişmiştir.

a. Özel Hukuk

a.1. Aile Hukuku: Evlilik, iki tarafın veya velilerinin huzurunda karşılıklı irade beyanıyla kurulmaktadır. Üçüncü bir şahsın nikâh kıymasına ihtiyaç yoktur; ancak dini nedenlerle kayıtlara geçmek amacıyla bir din adamı tercih edilmektedir. Müslüman erkek, Müslüman, Yahudi veya Hristiyan kadınla evlenebilirken, Müslüman kadın yalnızca Müslüman erkekle evlenebilmektedir. Eşler arasında, kocanın karısına belirlenen mehir ve sosyal seviyesine uygun nafaka ödemesi yükümlülüğü mevcuttur.

a.2. Boşanma: Evlilik, ölüm, talâk (boşanma), muhâlaa (karşılıklı boşanma), tefrik (ayrılma) ve fesh (sözleşmenin sona ermesi) gibi çeşitli yollarla sona ermektedir. Talâk, boşanmanın en yaygın şekli olmuş ve erkek rızasıyla gerçekleşmiştir. Kadın da boşanma hakkını talep edebilmektedir. Boşanma gerçekleştiğinde, tarafların iddet süresi boyunca yeniden evlenmeden beklemeleri gerekmektedir. Eğer kadın hamile ise doğumuna kadar, değilse ölümden 4 ay 10 gün, boşanma durumunda ise 3 hayız süresi beklenilmektedir. İddet, önceki kocasından hamile olma ihtimalini ortadan kaldırmak ve vefat eden kocasının hatırasına

bağıllık göstermek amacıyla uygulanmaktadır. Evliliğin sona ermesinin ardından çocukların nafakası baba tarafından karşılanır.

a.3. Miras Hukuku: Miras hukuku, bir kişinin ölümü sonrası mal varlığının paylaşımını düzenlemektedir. Ölüm sonrasında dört temel işlem yapılır: cenaze masraflarının ödenmesi, varsa borçların karşılanması, mal varlığının değerlendirilmesi ve kalan malın, vasiyetlere ve vârislere dağıtılmasıdır. Vârisler, mirası kendi aralarında rızâi olarak paylaşabilir; anlaşmazlık durumunda mahkeme kazâi taksim yapmaktadır. Mûrs, sağlığında vârislerini mirastan men edemeyeceği gibi; sadece onlara mal verebilmektedir. Evlâtlık, miras hakkı oluşturmaz; ancak vasiyetle düzenlenebilir. Miras, borçtan artan malın üçte biri kadar vasiyet yapılmasına izin verilmiştir.

a.4. Borçlar Hukuku: İslam borçlar hukukunda, sözleşmelerin geçerliliği için yazılı bir belge şartı bulunmamaktadır; tarafların karşılıklı beyanları hukuki açıdan yeterli kabul edilir. Bu durum, sözleşme özgürlüğü ilkesine dayanmaktadır ve taraflar arasında güven esasına dayanarak oluşturulan anlaşmalar, yazılı bir belgeye gerek kalmaksızın geçerli sayılabilir. Haksız fiiller kapsamında malın zorla alınması, başkasına ait malın yok edilmesi gibi fiiller yer alırken, haksız iktisap ise bir malın hukuki bir dayanak olmadan elde tutulması durumudur. Borçların sona ermesi kural olarak ifa ile gerçekleşir. Eğer borçlu, borcunu ifa etmezse alacaklı, cebri icra yoluna başvurarak borcun yerine getirilmesini talep edebilir. Ancak zamanla toplumsal ve ekonomik koşulların değişmesi, borçların içeriğinde de farklılaşmalar yaratabilir ve bu da yeni sözleşmelerin kurulmasına olanak sağlar. Dolayısıyla, borçlar hukukunda sözleşmelerin dinamik yapısı, değişen ihtiyaçlara ve koşullara göre yeni düzenlemelere açık bir nitelik taşımaktadır. 2014 ve 2015 yıllarında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitapları, "İslamiyet'in Doğuşu ve İlk İslam Devletleri" başlıklı bölümde benzer içeriklere sahiptir. Bu bölümde, İslamiyet'in ortaya çıkışı ve ilk İslam devletlerinin kuruluş süreçleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İslamiyet'in doğduğu dönemde, Avrupa Kavimler Göçü ile siyasi ve toplumsal kargaşa yaşarken, Kuzey Afrika ve Habeşistan dikkat çekici merkezler olarak öne çıkmaktadır. Asya'da ise Çin ve Hindistan'daki siyasi yapılar ve dini inanç sistemleri devam etmektedir. Arap

Yarımadası'nda ise kabile düzeni, sosyal yapılar, inanç sistemleri ve ekonomik yapı gibi unsurlar, İslamiyet'in ortaya çıkardığı sosyo-politik koşulları anlamak için kritik bir çerçeve sunmaktadır.

Bölümde ayrıca, Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi ve peygamberlik dönemi hayatı ile Mekke'deki faaliyetleri detaylandırılmakta; Hira Mağarası'ndaki ilk vahiy ile başlayan süreç, İslamiyet'in Mekke'deki yayılımı ve hicretin ardından Medine'de İslam Devleti'nin örgüsüne kadar uzanmaktadır. Dört Halife Dönemi, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin liderlikleri dönemindeki fetihler, iç karışıklıklar ve İslam Devleti'nin kurumsallaşma süreci üzerinden incelenmektedir. Emeviler ve Abbasiler dönemleri ele alınarak, İslam Devleti'nin siyasi, kültürel ve sosyal dağılımı bu iki dönemde nasıl şekillendiği vurgulanmaktadır. Özel hukuk konuları, şer'i hukuk bağlamında genel hatlarıyla işlenmiş ve toplumsal ilişkileri düzenleyen bir sistem olarak şer'i hukukun ilkeleri vurgulanmıştır. Veda Hutbesi ve Medine Sözleşmesi üzerinden değerlendirilen özel hukuk konuları arasında evlilik, aile hukuku, mülkiyet hakkı ve miras hukuku gibi konular yer almakta, ancak detaylı anlatımlar yapılmamaktadır (MEB, 2014, s. 115, 2015, s. 123) 2016 yılı ders kitabında ise önceki yıllardaki gibi somut hukuki düzenlemelere yer verilmemiştir; Medine Sözleşmesi ve Veda Hutbesi'nin hukuki yönleri benzer şekilde aktarılmıştır (MEB, 2016, s. 127-132) 2017 yılı tarih ders kitabında, Medine Sözleşmesi ile ilgili özel hukuk bilgileri bulunmazken, Veda Hutbesi'nde özel hukuk konuları ele alınmaktadır. Hz. Muhammed, bu hutbede faizin kaldırıldığını ve emanete sadık kalınması gerektiğini vurgular. Bu düzenlemeler, toplumsal ilişkilerde haksız kazanç yollarını engellemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, kadın hakları konusunda önemli ifadeler yer almakta, kadınların Allah'ın emaneti olduğu ve haklarının gözetilmesi gerektiği belirtilmektedir. Miras hukuku bağlamında ise, mirasın hak sahibine verilmesi gerektiği ve İslam'a uygun şekilde dağıtılmasının önemi vurgulanmıştır (MEB, 2017, s. 148).

2018-2023 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitapları, İslam hukukuna dair benzer bir yapıya sahip olduğundan, tekrarı önlemek amacıyla tek bir seferde açıklanacaktır. Bu kitaplarda Medine Sözleşmesi metinlerinde aile hukuku, boşanma, miras hukuku, borçlar

ve ticaret hukuku gibi konular somut olarak ele alınmamıştır. Metinler, daha çok toplumsal düzen, adalet, suç, cezalandırma ve Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki ilişkiler üzerine odaklanmaktadır. Özellikle hukuki düzenlerin yerine getirilmesi, dini ve toplumsal normların korunması ile adaletin sağlanması üzerinde durulmuştur. Veda Hutbesi'nde, boşanma, borçlar hukuku ve ticaret hukuku konuları doğrudan işlenmemekte, ancak aile hukuku ve miras hukuku üzerinde durulmaktadır. Hutbede kadınların haklarının korunması ve erkekler üzerinde de haklarının olduğu vurgulanmakta; miras konusuna değinilerek, hakkın sahibine verilmesi gerektiği ve miras hisselerinin belirlendiği ifade edilmektedir (MEB, 2017, s. 148,153, 2018, s. 137,142, 2019, s. 137,142, 2020, s. 137,142, 2021, s. 137,142, 2022, s. 137,142, 2023, s. 139,144) 2024 yılı 9. sınıf tarih ders kitaplarında Aile Hukuku, Boşanma, Miras Hukuku, Borçlar ve Ticaret Hukuku gibi hukuki konular somut olarak ele alınmamıştır. Ayrıca, ders kitabında o döneme ait önemli hukuki belgeler olan Medine Sözleşmesi ve Veda Hutbesi'ne ilişkin bilgiler ayrıntılı olarak anlatılmamıştır.

b. Kamu Hukuku

Anayasa ve İdare Hukuku: İslam hukuku, aile ve miras gibi bireysel konuları ayrıntılı şekilde düzenlemekte, ancak kamu hukuku alanında genel ilkelere dayanmaktadır. Kamu hukukunun zamana ve mekâna bağlı olarak değişim göstermeye elverişli olması nedeniyle, bu alanın düzenlenmesi dönemin ihtiyaçlarına bırakılmıştır. Bununla birlikte, temel hak ve özgürlükler doğrudan yasalarla güvence altına alınmış olup, değiştirilemez bir statüye sahiptir. Devlet başkanı olan halife, İslam hukukunun tatbikinde Hz. Peygamber'i vekil sıfatıyla temsil eden bir konumda bulunmaktadır.

c. Mali Hukuk

Zekât, ganimet, haraç ve cizye gibi gelirlerin toplandığı beytülmal, devletin mali kaynağını oluşturan bir hazinedir. Toplanan bu gelirler, kamu hizmetlerine, toplumun ihtiyaç sahiplerine ve milli savunma harcamalarına tahsis edilmektedir. Ayrıca, sahihsiz terkeler de beytülmale aktarılmakta ve bu fonlar, toplumun yoksul kesimlerine yönlendirilmektedir. Kamu hukuku, devletin işleyişini düzenleyen ve toplumsal düzeni sağlamayı amaçlayan

normlardan oluşmaktadır. İslam devletlerinde kamu hukuku, ceza hukuku, yargılama süreçleri ve idari düzenlemeler aracılığıyla uygulanmıştır. 2014 ve 2015 yıllarında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitapları içeriği benzerlik gösterdiğinden, bu kitapların içeriği birlikte ele alınacaktır. Veda Hutbesi, İslam hukukunun ceza düzenlemeleri ve yargılama süreçlerine dair temel ilkeleri içermektedir. "Öldürmeyeceksin" ve "hırsızlık yapmayacaksın" gibi emirler, ceza hukukuyla doğrudan bağlantılı olarak değerlendirilmekte ve bu emirlerin ihlali halinde devletin cezai yaptırımlar uygulayacağı vurgulanmaktadır. Adalet, eşitlik, zulmün önlenmesi ve sosyal sorumluluk gibi unsurlar, ceza hukukunun ve yargılama süreçlerinin temelini oluşturmaktadır. Veda Hutbesi, İslam toplumunun hukuki çerçevesini ve adalet anlayışını şekillendiren önemli bir metin olarak değerlendirilmektedir (MEB, 2014, s. 115, 2015, s. 128).

Medine Sözleşmesi, kamu hukuku çerçevesinde, Medine topluluğunun güvenliğini sağlamak için ortak savunma ve dayanışma ilkelerini benimsemiş ve "Medine'ye karşı bir saldırı olduğunda şehrin korunması için taraflar birlikte hareket edeceklerdir" maddesi ile toplumsal güvenliği güvence altına almıştır. Ayrıca, sözleşmede yer alan "Üzerinde ihtilafa düşülen herhangi bir konuda, Allah'ın Resulüne başvurulacaktır" hükmü, toplumsal düzenin sağlanmasına yönelik bir otoritenin belirlenmesini içermektedir (MEB, 2014, s. 109, 2015, s. 123).

2016 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında Medine Sözleşmesi, kamu hukuku açısından devletin yapısını, toplumsal düzenin korunmasını ve bireylerin haklarının güvence altına alınmasını sağlayan önemli bir metin olarak değerlendirilmektedir. Bu sözleşme, tarihsel bağlamda ilk sosyal sözleşme örneklerinden biri olarak, çağdaş kamu hukuku anlayışına temel teşkil eden unsurları barındırmaktadır.

2017-2023 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında İslam hukukuna dair anlatımlar benzer bir yapıya sahip olduğundan, tekrarı önlemek amacıyla bu konuyla ilgili açıklamalar tek bir seferde ele alınacaktır. Bu dönemde, Medine Vesikası, devletin yetkilerini ve sorumluluklarını belirlerken, genel olarak yargı kurallarının titizlikle

uygulanmasını temel almış; doğruluk, iyilik, adalet, yardımlaşma, istişare, barış ve dokunulmazlık gibi kavramları yürürlüğe koymuştur.

Veda Hutbesi, İslam'ın temel ilkelerini vurgulayan önemli bir metin olmakla birlikte, ceza hukuku ve idari düzenlemeler gibi hukuki ayrıntıları somut bir şekilde ele almamaktadır. Hutbe, daha çok insan hakları, toplumsal göstergeler ve adaletin korunması üzerinde genel bir çerçeve sunmaktadır. 2024 yılı 9. sınıf tarih kitabında ise kamu hukuku ile ilgili doğrudan bilgi yer almamaktadır (MEB, 2017, s. 148, 153; MEB, 2018, s. 137, 142; MEB, 2019, s. 137, 142; MEB, 2020, s. 137, 142; MEB, 2021, s. 137, 142; MEB, 2022, s. 137, 142; MEB, 2023, s. 139, 144).

4.1.11. Büyük Selçuklu Hukuku

İslam hukuku (şer'î hukuk) ile Türk örfî hukukunun entegrasyonu ile teşekkül etmiştir. Bu hukuk sistemi, iki ana alan olan özel hukuk ve kamu hukuku çerçevesinde yapılandırılmıştır.

a. Özel Hukuk

Özel hukuk, bireyler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine yönelik bir çerçeve sunar ve Büyük Selçuklu Devleti'nde bu bağlamda İslam hukukunun Hanefî mezhebi önemli bir rol üstlenmiştir. Evlilik, boşanma ve miras gibi konular şer'î hukuk kapsamında değerlendirilmekte olup, kadılar bu tür davalarda İslam hukuku ilkeleri doğrultusunda hüküm vermektedir. Örneğin, miras hukukunda mal varlığının paylaşımı, İslam'ın belirlediği oranlara göre icra edilmekte; erkek ve kadın mirasçılar arasındaki haklar, Kur'an'ın emirleri doğrultusunda şekillenmektedir. Aile hukukunda evlilik sözleşmeleri ve boşanma süreçleri kadılar tarafından yürütülmekte ve yine şer'î hukukun esasları temel alınarak sonuçlandırılmaktadır. Kadılar ayrıca ticaret ve borç-alacak ilişkilerine dair anlaşmazlıklarda da İslam hukukuna dayalı kararlar almaktadır. Bu bağlamda özel hukuk, bireylerin günlük yaşamlarını düzenleyerek sosyal düzenin sağlanmasına önemli bir katkı sunmaktadır.

2014-2024 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında Büyük Selçuklu Hukuku incelenmesinde, 2014 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında şer'i hukuk, bireyler arasındaki özel ilişkileri düzenleyen bir hukuk sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu sistem, İslam hukukuna dayalı olup, kişisel ve ailevi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kadıların başkanlık ettiği mahkemelerde bireysel davaların görülmesi, şer'i hukukun özel hukuk kapsamında yer alan meselelerin çözümüne odaklandığını ve bireylerin hak ve yükümlülüklerini düzenlediğini göstermektedir (MEB, 2014, s. 159) 2015 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında ise evlenme, boşanma, miras, nafaka ve vergiler gibi bireysel ve mali konular ele alınmış, bu davaların kadılar tarafından yürütülen şer'i mahkemeler aracılığıyla çözüme kavuşturulduğu belirtilmiştir. 2014 yılına oranla daha detaylı bilgiler sunan bu kitapta, kadıların verdiği hükümlere yönelik itirazların, en yüksek yetkili kadı olan kadiü'l-kudat tarafından incelendiği bilgisi de vurgulanmıştır (MEB, 2015, s. 172).

2016 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında, şer'i hukuk yine İslam dinine dayalı bir sistem olarak ele alınmakta ve evlenme, boşanma, miras ve nafaka gibi bireysel konulara odaklanılmaktadır. Bu yılki kitapta, kadılar tarafından çözümlenen davaların ve itirazların en yüksek yetkili kadı olan kadiü'l-kudat tarafından incelendiği bilgisi tekrar edilmektedir. Ayrıca, şer'i hukukun kesin kurallara dayandığı ve devletin kadıların kararlarına müdahale etmediği, böylece kadıların bağımsızlığının sağlandığı ifade edilmektedir. 2016 yılı, 2015 yılı ile benzerlik göstermektedir (MEB, 2016, s. 180). 2017-2023 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında şer'i hukuk işlemlerinin kadılar tarafından yürütüldüğü bilgisi korunmaktadır. Kadılar, din ile ilgili tüm işlerde yetkili olup, evlenme ve boşanma işlemleri, nafaka, miras ve alacak davalarında karar vermişlerdir. Aynı zamanda noterlik görevi üstlenmiş ve vakıfları yönetmişlerdir. Ancak, bu yıllarda özel hukuk konularına ilişkin açıklamalar detaylı bir biçimde ele alınmamıştır (MEB, 2017, s. 196; MEB, 2018, s. 199; MEB, 2019, s. 199; MEB, 2020, s. 199; MEB, 2021, s. 199; MEB, 2022, s. 199). 2024 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında ise Büyük Selçuklu Devleti'nin kamu hukuku konuları anlatılmamıştır.

Genel olarak, 2014-2024 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında şer'i hukuk konuları, bireyler arasındaki özel ilişkileri düzenleyen bir sistem olarak ele alınmakta; ancak detaylı hukuki düzenlemeler ve uygulamalara dair somut örneklerle yer verilmemektedir. Bu durum, İslam hukukunun eğitimdeki yerinin ve öneminin yeterince vurgulanmadığını göstermektedir."

b. Kamu Hukuku

Kamu hukuku, devletin yönetimi ve kamu düzeninin korunmasına yönelik bir amaç taşımaktadır. Bu alanda Selçuklu Devleti'nde genellikle örfi hukuk uygulamaları öne çıkmaktadır. Türk devlet geleneğinden kaynaklanan örfi hukuk, kamu düzeninin tesis edilmesi ve devlete karşı işlenen suçların cezalandırılması açısından hayati bir işlev üstlenmektedir. İsyan, vatana ihanet gibi devlete karşı işlenen suçlar, ciddi yaptırımlarla karşılanmakta olup, çoğunlukla idam cezası uygulanmaktadır. Kamu hukukunun en mühim kurumlarından biri olan Divan-ı Mezalim, devlete karşı işlenen suçların yargılandığı ve kamuya yönelik haksızlıkların incelendiği yüksek bir mahkeme olarak görev ifa etmektedir. Bu divanda, sultan veya yüksek rütbeli devlet yetkilileri yargılamalara katılmakta ve bu süreçte hukukun üstünlüğü ilkesi gözetilmektedir. Kamu hukuku ayrıca toplumun genel düzeninin korunması amacını gütmekte ve suçların niteliğine göre bedeni (idam, deri yüzülmesi) veya hafif cezalar (sürgün, zindan cezası) uygulanarak devlete yönelik tehditlerin bertaraf edilmesine çalışmaktadır.

4.1.11.1. 2014-2024 Yılları Arasında Yayımlanan 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Büyük Selçuklu Hukukunun İncelenmesi

2014 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında kamu hukukuna dair bir bilgi yer almamaktadır. 2015 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında ise örfi hukuk, devletin işleyişi ve kamu düzenine ilişkin meseleleri ele alan bir sistem olarak tanımlanmıştır. Bu hukuk, eski Türk geleneklerinden beslenmekte olup, kamu düzenini bozma ve devlete karşı işlenen suçlar gibi konulara odaklanmaktadır. Örfi hukuk çerçevesinde, davalar emir-i dad tarafından yönetilen

mahkemelerde karara bağlanmakta, devletin en üst mahkemesi olan Dîvan-ı Mezalim de kamu hukuku bağlamında önemli bir işlev üstlenmektedir. Ayrıca, ordu mensuplarının davalarına kazaskerler bakmakta olup, bu durum kamu güvenliği ve devlet düzenine ilişkin meselelerin örfi hukuk çerçevesinde ele alındığını göstermektedir. Ancak, 2014 ve 2015 yılı 9. sınıf tarih ders kitaplarında ceza düzenlemeleri ve yargılama süreçlerine dair açıklamalar bulunmamaktadır (MEB, 2014, s. 154; MEB, 2015, s. 172). 2016 ve 2017 yıllarında yayımlanan ders kitaplarında kamu hukuku yine örfi hukuk çerçevesinde ele alınmış ve devletin işleyişini düzenleyen bir sistem olarak tanımlanmıştır. Bu yıllardaki kitaplarda evlenme, boşanma, miras, nafaka ve ticari anlaşmazlıklar gibi konular yüzeysel olarak ele alınmıştır (MEB, 2016, s. 180; MEB, 2017, s. 196).

2018-2023 yılları arasında yayımlanan 9. sınıf tarih ders kitaplarında, Selçuklu adalet teşkilatı şeri ve örfi hukuk olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Şeri hukuk kapsamında davalara kadılar bakmakta ve bu kadılar dinle ilgili davalar, evlenme, boşanma, nafaka, miras ve alacak davalarına bakmaktadır. Kadılar, noterlik görevini üstlenmekte ve vakıfları yönetmektedir. Kadıların en üst derecesi olan "kadiü'l-kudat," padişah tarafından atanmakta ve yargı alanında önemli bir otoriteyi temsil etmektedir. Örfi hukuk sistemi ise asayiş bozan ve kanunlara uymayan kişilerin yargılandığı bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Bu davalara emir-i dad bakmakta, emir-i dad günümüzdeki adalet bakanlığına benzer bir rol üstlenerek, sınıflandırma yetkisine sahip olmaktadır. Emir-i dad, toplum düzeninin sürdürülmesi ve hukuk adına önemli bir işleve sahiptir. Siyasi suçlar ise, padişahın başkanlık ettiği Dîvan-ı Mezalim'de yönetilmektedir; bu mahkeme, Selçuklu yönetiminin yüksek yargı organı olarak işleyişini sağlamaktadır.

2018-2023 yılları arasındaki tarih ders kitapları, kamu hukuku ve ceza hukukunu Selçuklu Devleti'nin adalet teşkilatı üzerinden açıklamaktadır. Bu bağlamda, 2023 yılı kitabı, kamu hukuku ve ceza hukuku alanında daha detaylı bir içerik sunarak öğrencilerin hukukun temel prensiplerini anlamalarına yardımcı olmaktadır (MEB, 2018, s. 199; MEB, 2019, s. 199; MEB, 2020, s. 199; MEB, 2021, s. 199; MEB, 2022, s. 199; MEB, 2023, s. 203). Ancak,

2024 yılı 9. sınıf tarih ders kitabında Büyük Selçuklu Devleti'nin kamu hukuku konularına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

4.2. 10. Sınıf Tarih Kitaplarında Hukuk Konuları ve Karşılaştırılması

4.2.1. İslam Hukuku

İslam hukuku, Müslüman toplumlar için hem bireylerin hem de toplumun yaşamını düzenleyen kapsamlı bir normatif sistemdir. Bu hukuk sistemi, Kur'an ve Sünnet gibi temel dini kaynaklara dayanmakta olup, bireylerin hukuki, sosyal ve dini yaşamlarını belirlemektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de İslam hukuku, özellikle özel hukuk alanında önemli bir yere sahip olmuştur. Bununla birlikte, kamu hukukunda İslam hukuku ile birlikte Örfi Hukuk olarak bilinen geleneksel hukuk sistemi de etkili olmuştur. Bu bağlamda, bazı hukukçular Osmanlı kamu hukukunun bütünüyle İslam hukukuna dayandığını savunurken, bazıları ise İslam hukukunun temel ilkelerine aykırı düzenlemelerin de mevcut olduğunu vurgulamaktadır.

İslam hukuku, tarihsel süreçte fıkıh adıyla da bilinmiş olup, dini kuralları açıklayan ve uygulama alanını belirleyen bir bilim dalıdır. Fıkıh, İslam hukuku hükümlerinin tespitinde Kitap (Kur'an), Sünnet, icmâ (İslam hukukçularının görüş birliği) ve kıyas (analojik hüküm) gibi kaynaklara dayanır. Ayrıca, istihsan (istisnai durumlar), maslahat (kamu yararı) ve örf (gelenek) gibi ilkeler de İslam hukukunda hukuki kaynaklar arasında değerlendirilmektedir. İslam hukuku üç ana başlık altında incelenmektedir:

a. İbadât

Namaz, oruç, hac gibi dini ritüellerle ilgili kuralları kapsar. Bu alanda Allah'ın rızasını kazanma amacıyla gerçekleştirilen ibadetler ele alınmaktadır.

b. Muâmelât

Bireyler arasındaki hukuki ve sosyal ilişkileri düzenleyen bir alan olup, evlilik, boşanma, miras ve ticaret gibi konuları içerir. Bu kapsamda, kişiler arası ilişkilerde hukukun işleyişi değerlendirilir.

c. Ukûbât

Ceza hukuku alanıdır ve suç sayılan fiiller ile bunlara uygulanacak cezaları kapsar. İslam ceza hukuku; kısas (misilleme cezaları), had (Kur'an'da yer alan suçlar için öngörülen cezalar) ve ta'zir (hâkimin takdir yetkisine bağlı cezalar) olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir.

d. Şeriat

İslam hukukunun dayandığı ilahi hükümler bütünüdür ve bireylerin hem kişisel hem de toplumsal yaşamını düzenleyen kapsamlı bir hukuk sistemini ifade eder. Bu bağlamda, şeriat bireylerin biyolojik, psikolojik, sosyal ve çevresel tüm ilişkilerini kapsayan bütüncül bir normatif yapı sunmaktadır.

4.2.2. Osmanlı Hukuku

Osmanlı hukuk sistemi, özellikle kamu hukuku ve özel hukuk açısından incelendiğinde, bir yandan İslam hukukunun (Şer'iat) etkisini taşıırken, diğer yandan hükümdarın iradesiyle oluşturulan örfi hukuk sistemi de önemli bir yer tutmaktadır. Bu ikili yapı, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren belirginleşmiş ve özellikle imparatorluk döneminde daha da kurumsallaşmıştır.

Şer'iat, İslam hukukunun temelini oluştururken, yasa koyucu (Şa'ri) olarak yalnızca Allah'ın kabul edilmesi, Osmanlı hükümdarlarının kendi başlarına yasa koyma yetkisini sınırlandırmıştır. Ancak hükümdarlar, İslam hukukuna aykırı olmayan alanlarda, özellikle kamu düzeni ve devletin idari yapısı ile ilgili konularda, örfi hukuk çerçevesinde yasama faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu yasama faaliyetleri, kanunname, emirname ve

yasakname gibi çeşitli adlar altında gerçekleştirilmiş ve böylece, özellikle kamu hukuku kapsamındaki meselelerde geniş bir hukuki düzenleme alanı oluşmuştur.

Fatih Sultan Mehmet dönemi âlimlerinden Tursun Bey'in "örf"ü “siyâset-i sultânî ve yasag-i pâdisahî” olarak tanımlaması, örf kavramının günümüzdeki “örf ve âdet hukuku” kavramından farklı bir anlam taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda örf, hükümdarın yasa koyma yetkisiyle ilişkili bir kavramdır. Osmanlı Sultanı, nizam-ı âlem için, yani dünya düzeninin korunması adına, şeriata aykırı olmamak kaydıyla yasama yetkisini kullanmış; bu yasalar özellikle devlet örgütü, tarım politikaları, vergi düzenlemeleri ve ta'zir cezaları gibi alanları kapsamıştır. Osmanlı hukuk sistemi içinde yargı yetkisi ise büyük ölçüde ilmiye sınıfına, yani kadılara bırakılmıştır. Kadılar, İslam hukuku çerçevesinde hüküm verirken, verilen kararlar şer'i hükümlere dayanmakta ve kazaskerler tarafından denetlenebilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde kazaskerler, hem şer'i hem de askeri davalara bakmakla yükümlüydü. Özellikle Rumeli kazaskeri, yetki ve derece bakımından en üst mertebede yer almıştır.

"Tanzimat dönemine kadar Osmanlı hukuk sistemi, bu ikili yapı içinde varlığını sürdürmüştür. Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin değişen koşulları karşısında hukuk sisteminde reformlar yapma ihtiyacını ortaya koymuş; bu da Osmanlı hukuki yapısında yeni bir dönemin başlangıcını simgelemiştir."

4.2.3. 2014-2024 Yılları Arası 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı Hukuk Konuları İncelemeleri

a. Özel Hukuk

Bireyler arasındaki ilişkilerin bir alan olup, Osmanlı Devleti'nde kadıların yargı yetkisinin önemli bir kısmını oluşturduğu belirtilmektedir. Kadılar, özel hukuk çerçevesinde evlilik ve boşanma davalarına bakmış, nafaka ve miras meseleleri hakkında da hüküm vermişlerdir. Ticaret davaları ve kişiler arasındaki diğer anlaşmazlıkları da çözmüşlerdir. Bu konular, Osmanlı hukuk sisteminde şeriata dayalı özel hukuk kapsamında değerlendirilmiştir. Kadılar, bu davalarda İslam hukukuna uygun çözümler sağlayarak toplumsal düzenin

korunmasını sağlamışlardır. 2014-2015 yılı 10. sınıf tarih ders kitapları birebir aynı içeriklere sahip olduğundan, gereksiz tekrarı önlemek amacıyla tek seferde ele alınacaktır. Bu dönemdeki kitaplarda şer'i hukuk sistemi, kadıların dini ve hukuki meselelerdeki yetkileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Kadılar, özellikle evlenme, boşanma, nafaka, miras ve hırsızlık gibi davaların çözümünde önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak, özel hukuk konuları bu kitaplarda yüzeysel bir şekilde işlenmiştir. Kadıların en üst düzey yöneticisi olan kadiü'l-kudat, merkezi Konya'da bulunan ve tüm kadıları denetleme yetkisine sahip olan bir makamdır. Bu makam, şer'i hukukun uygulanmasında yargı denetimini ve adaletin tesisini sağlamaktadır (MEB, 2014, s. 79; MEB, 2015, s. 79).

2016 ve 2017 yılı tarih ders kitaplarında evlenme, boşanma ve miras gibi medeni hukuk kapsamına giren hususlar, her milletin kendi hukuk sistemi doğrultusunda düzenlenmekteydi. Bu düzenlemeler, farklı milletlerin şer'i hukukun dışında, kendi geleneksel veya dini normlarına dayalı hukuki uygulamalarını sürdürmelerine olanak sağlamıştır. Özellikle aile hukuku ve miras konularında, farklı topluluklar kendi iç hukuklarına göre yargı yetkisine sahip olup, bu alanlarda özerk kararlar verebilmişlerdir. Ancak, 2016 ve 2017 tarih ders kitaplarında özel hukuk konuları yine yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır (MEB, 2016, s. 72; MEB, 2017, s. 86).

2018-2023 yılları arasında incelenen 10. sınıf tarih ders kitaplarında, hukuk alanındaki gelişmelere yönelik doğrudan bir bölümün kaldırıldığı ve yeni bir format düzenine geçildiği görülmektedir. Bu dönemdeki ders kitaplarında, hukuka ilişkin belirli bir bölüm veya başlık yer almamakta; bunun yerine hukuk konuları dolaylı olarak bazı ünitelerde ele alınmaktadır. Örneğin, 2018 yılına ait 10. sınıf tarih ders kitabının dördüncü ünitesinde, ilmiye sınıfı anlatılırken kadıların görevlerine yer verilmiştir. Kadıların, vakıfların denetçisi olmanın yanı sıra asayiş kuvvetleri, belediye hizmetlileri ve zabıta görevlileri üzerinde de yetki sahibi olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, kadıların evlenme, boşanma ve miras gibi kişisel meselelerde karar verme yetkisine sahip oldukları belirtilmektedir. Merkezden gelen emirlerin tasdiki, mahkeme kayıtlarının tutulması, her türlü sözleşmenin kaydedilmesi ve

divan emirlerinin uygulanması gibi görevler de kadıların sorumlulukları arasında sayılmaktadır (MEB, 2018, s. 104).

Bu değişiklik, tarih ders kitaplarının hukuk konularına yaklaşımında önemli bir dönüşümü işaret etmektedir. Önceki yıllarda daha ayrıntılı bir şekilde işlenen hukuk gelişmeleri, 2018 yılından itibaren daha sınırlı ve dolaylı olarak ele alınmakta; bu da öğrencilerin hukukun tarihsel gelişimini doğrudan inceleme imkânını azaltmaktadır. Ders kitaplarındaki bu format değişikliği, hukuk konularının tarih eğitimi içindeki rolünün nasıl şekillendirildiği ve zamanla nasıl değiştği konusunda önemli bir veri sunmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin hukukun tarihsel gelişimini ve işleyişini yeterince anlamalarına engel olan bir durum söz konusudur.

b. Kamu Hukuku

"Kamu hukuku, bireyler üzerindeki devlet otoritesini tesis etme ve kamu düzenini koruma amacını gütmektedir. Bu bağlamda, kadıların kamu hukuku çerçevesindeki görevleri arasında vergilerin düzenli toplanmasını sağlamak ve şehir ile kasabalardaki idari işlerin düzenini denetlemek önemli bir yer tutmaktadır. Kadıların verdiği yargı kararları, yerel yöneticiler tarafından kesin bir şekilde uygulanmak zorundaydı. Seyfiye sınıfına mensup askeri ve idari yöneticilerin kadıların hükümlerine aykırı davranış sergileyememesi, bu hükümlerinin hukukun üstünlüğü ve kamu düzeninin devamı için bağlayıcı nitelikte olduğunu göstermektedir. Ancak ders kitaplarında kamu hukuku konuları genellikle yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır (MEB, 2014, s. 79; MEB, 2015, s. 79).

2016 ve 2017 yılı 9. sınıf tarih ders kitapları birebir aynı içeriklere sahip olduğundan, bu dönem tek seferde ele alınmıştır. Bu kitaplarda örfi hukuk, Osmanlı hukuk sisteminde şeri hukukun hükümlerini ortadan kaldırma ya da değiştirme amacı gütmemektedir. Şeri hukukun düzenlemediği alanlarda, onun tanıdığı yetki çerçevesinde hüküm koyma görevini üstlenmiştir. Osmanlı padişahları, şeri hukukun ayrıntılı düzenlemeler getirdiği konularda yeni kanunlar yapmamış, diğer konularda ise şeri hukukun ilkelerine aykırı olmadan yasalar çıkarmıştır. Örfi hukuk, şerriye mahkemelerinde uygulanmış, böylece iki hukuk arasında

uyum sağlanmıştır. Bu uyum, 16. yüzyıl kanunnameleri ile 17. yüzyıl teşkilat kanunlarında net bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte, ceza hukuku ve yargılama süreçlerine dair bilgiler ders kitaplarında yer almamıştır (MEB, 2016, s. 86; MEB, 2017, s. 86). 2018-2024 yılları arasında incelenen 10. sınıf tarih ders kitapları, önceki yıllara göre daha genel bir anlatım tarzı benimsemiştir. Bu dönemde, hukuk alanındaki gelişmelere ilişkin bölüm kaldırılmış ve daha az detay verilmiştir. Örfi hukukun işlevine dair bilgiler kısıtlı kalmış ve genel hatlarla geçirilmiştir. Bu durum, 2018 yılındaki içeriklerin önceki yıllardaki ayrıntılı bilgi sunumuna kıyasla daha yüzeysel bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

2018-2024 yılları arasında incelenen 10. sınıf tarih ders kitaplarında, Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminin şariat ve örfi hukuk olmak üzere iki temel unsurdan oluştuğu belirtilmiştir. Bu iki yapı, Osmanlı Devleti'nin yönetim ve adalet anlayışının temelini teşkil etmiştir. 2023-2024 yılı ders kitabında ise, Fatih Sultan Mehmet dönemindeki örfi hukukun öneminin arttığı ve çıkarılan kanunnamelerin sosyal ve ekonomik düzenlemeleri kapsadığı ifade edilmiştir. 2024 yılı kitabı, 2023 yılı kitabına benzer nitelik taşımaktadır. Bu durum, tarih ders kitaplarındaki hukuk konularının zamanla nasıl değiştiğine ve öğrencilerin hukukun tarihsel gelişimini anlama fırsatlarının nasıl şekillendiğine dair önemli bir veri sunmaktadır.

4.3. 11. Sınıf Tarih Kitaplarında Hukuk Konuları ve karşılaştırılması

2014-2016 yılları arasındaki 11. sınıf tarih ders kitapları, daha önceki 9. ve 10. sınıf kitaplarında yer alan İlk Türk Devletleri'nde Hukuk, Türk-İslam Devletleri'nde Hukuk, Osmanlı Devleti'nde Hukuk gibi konuları genel hatlarıyla tekrarlayarak, öğrencilerin önceki bilgilerini pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu tekrarlar, tarihsel süreklilik ve hukuk sistemlerinin gelişimi üzerine odaklanırken, bazı yönlerden farklı açılımlar sunarak öğrencilerin hukuk anlayışını derinleştirmeyi hedefler. Özellikle İlk Türk Devletleri'nde hukukun temel taşlarını oluşturan "töre" kavramı üzerinde durulmuştur.

4.3.1. İlk Türk Devletleri'nde Hukuk

Hunlar, Kök Türkler ve Uygurlar gibi ilk Türk devletlerinde adalet, temel bir yönetim ilkesi olarak ele alınmış; hükümdarın temel görevinin hukuk kurallarını düzenlemek olduğu vurgulanmıştır. Bu kurallar, yazılı olmamasına rağmen 't re' adıyla kuşaktan kuşağa aktarılmış ve toplumun adalet, iyilik ve eşitlik ilkelerine dayalı bir düzen içinde yönetilmesini sağlamıştır. T re, zamanın koşullarına göre esneyebilen bir yapıya sahipken, adalet ilkesi sabit kalmış ve kağan da dahil olmak üzere herkesin töreye uyması zorunlu kılınmıştır. Kitaplarda, töreye uymamanın en büyük suç olarak kabul edildiği ve bunun, hukuk sisteminin en önemli prensiplerinden biri olduğu ifade edilmiştir (MEB, 2014, s. 103; MEB, 2015, s. 103; MEB, 2016, s. 103; MEB, 2017, s. 95). Ancak 2018 yılı itibarıyla bu konuların  ğretim programından çıkarılması, Türk hukuk sisteminin tarihsel süreçteki gelişiminin öğrencilere aktarılmasında bir kesinti yaratmıştır. Bu durum, özellikle törelerin ve adalet anlayışının Türk devlet geleneğinde sahip olduğu derin köklere dair bilgilendirmenin eksikliğine yol açmaktadır. Eğitimde bu tarihi ve kültürel bağlamın öğrencilere sunulmasının sınırlanması, tarihsel ve hukuki bağlamın anlaşılmasını zorlaştırabilir.

a. Özel Hukuk

2014 yılı tarih ders kitabı incelemenizde, Türk hukuk sisteminde aile yapısına ilişkin tarihsel gelişmeler önemli bir yer tutmaktadır. Kitap, aileyi akrabalık ilişkilerine dayalı bir yapı olarak tanımlamakta ve baba ile annenin eşit söz hakkına sahip olduğunu vurgulamaktadır. Aile içi mülkiyetin eşler arasında ortak değerlendirildiği ve hukuki çerçevede koruma altında olduğu belirtilmiştir. Evliliğin, tarafların karşılıklı rızası ve ailelerin onayıyla gerçekleştiği, hukuki geçerliliğini ise nikâh töreniyle kazandığı açıklanmıştır. Kitapta, eşler arasındaki sadakat ilkesi, hukukun temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Sadakatin ihlalinin ciddi yaptırımlara yol açabileceği, hatta ölüm cezası gerektiren durumlar yaratabileceği ifade edilmiştir. Boşanma hakkının her iki tarafa da tanındığı, ancak bu hakkın kullanılması için boşanma sebeplerinin hukuki olarak ispatlanmasının zorunlu olduğu vurgulanmıştır.

Miras hukuku açısından, erkek çocukların babalarının malvarlığını devralma hakkına sahip olduğu, kız çocuklarının ise evlilik sırasında verilen çeyiz nedeniyle miras taleplerinin sınırlandığı aktarılmıştır. Bu düzenlemeler, toplumsal cinsiyet rollerinin hukuk sistemi üzerindeki etkisini göstermekte ve cinsiyet eşitsizliğinin tarihsel yansımalarını ortaya koymaktadır (MEB, 2014, s. 66; MEB, 2015, s. 66; MEB, 2016, s. 66; MEB, 2017, s. 62). Kitap, 2014-2016 yıllarına ait içeriklerinde aile hukuku, evlilik, miras ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi konuları ele alarak öğrencilerin bu kavramları anlamalarını amaçlamaktadır. Özellikle aile içi eşitlik, mülkiyet hakları ve toplumsal cinsiyet gibi meseleler, hukuk tarihi bağlamında öğrencilere sunulmuştur.

b. Kamu Hukuku

"İlk Türk devletlerinde hukuki yapı, Tanrı buyruğuna dayanan ve adil bir yönetim anlayışını esas alan bir sistem üzerine kurulmuştur. Bu yönetim modelinde, toplumun refahı ön planda tutulmuş ve hukuka uymamak büyük bir suç olarak kabul edilmiştir. Konargöçer yaşam tarzının getirdiği esneklikle hukuki yapı, pratik çözümler sunmuş; hafif suçlar kısa süreli cezalarla, ağır suçlar ise idam cezası ile cezalandırılmıştır. Hırsızlık, adam öldürme ve vatana ihanet gibi ciddi suçların ağır cezalarla karşılanması, adaletin toplum düzenindeki merkezi rolünü açıkça göstermektedir. İlk Türk devletlerinde cezalar bazen suçlunun ailesine kadar uzanabilmekte, suçlunun mallarına el konulması ve yakınlarının özgürlüğünün kısıtlanması gibi ağır yaptırımlar devreye girebilmekteydi. Özellikle Kök Türkler ve Uygurlar'a ait yazılı belgeler, bu toplumlarda gelişmiş bir hukuk sisteminin var olduğunu göstermektedir. Bu belgelerde kamu hukuku, nüfus sayımı ve vergi gibi konular düzenlenmiş olup, hukukun toplumsal yapının merkezinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Aile yapısına dair hukuki düzenlemeler ise 'oguş' kavramı üzerinden şekillenmiş, evlilik denklik ilkesine dayanmıştır. Boşanma karşılıklı rıza esasına göre gerçekleşirken, miras hukuku açısından tüm çocuklar eşit pay almış, fakat daha önce mal edinmiş olanlar bu paylardan muaf tutulmuştur."

Uygurlar döneminde yerleşik hayata geçişle birlikte ticaretin gelişmesi, borçlar ve eşya hukuku gibi yeni alanlarda düzenlemeler yapılmasına yol açmıştır. Satış sözleşmeleri, mal kiralama, faizle borç verme ve ortaklık kurma gibi hukuki işlemler yaygın hale gelmiş; bu

işlemlerin belgeleri usulüne uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Sözleşmelerde tarih, taraflar, anlaşma sebepleri ve borcun detayları titizlikle belirtilmiştir. Uluslararası hukukta ise Türkler, anlaşmalara sadık kalarak sınır ihlallerine izin vermemiş ve elçilere dokunulmazlık tanımıştır. Savaş hukukunda "Aman dileyene kılıç çekilmez" ilkesi, adalet anlayışlarının ne kadar ileri seviyede olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, ilk Türk devletlerinin hukuki yapısı sadece toplumsal düzeni sağlamayı amaçlamamış, aynı zamanda adaletin derin bir şekilde topluma yerleşmesini sağlamıştır. Bu yapı, hukukun toplum hayatındaki önemini ve devletin adalet anlayışını açıkça ortaya koymaktadır (MEB, 2014, s. 103; MEB, 2015, s. 103; MEB, 2016, s. 103; MEB, 2017, s. 97).

4.3.2. Türk-İslam Devletlerinde Hukuk

2014-2017 yılları 9. sınıf tarih ders kitaplarında yer alan incelemelere göre, Türklerin İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte hukuk sistemlerinde köklü değişiklikler yaşanmıştır. Türk toplumunda geleneksel olarak etkili olan töre hukukunun yanı sıra, İslam hukuku (şeri hukuk) da uygulanmaya başlanmıştır. Şeri hukuk, Kur'an, sünnet, icma ve kıyas gibi İslam hukuku kaynaklarına dayanan ortak görüşlerden oluşmakta ve hem devlet yönetiminde hem de sosyal hayatta etkili bir rol üstlenmiştir. Karamanlılar döneminde başlayan bu geçiş, Selçuklular döneminde en gelişmiş halini almıştır. Kitap, Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğu'nda da hukuk sisteminin önemine değinmektedir. Cengiz Han, Orta Asya'daki Türk ve Moğol kavimlerini egemenliği altına alarak, Türk töresine dayanan yasalar oluşturmuştur. Bu yasalar, "Yasaname-i Büzürg" adıyla bilinir ve Cengiz Han'ın Müslüman halefleri tarafından daha da geliştirilmiştir. Moğolların hukuk sistemi, cezalandırmalarda sert kurallar içerirken, özellikle hırsızlık ve vatana ihanet gibi suçlara ağır cezalar verilmiştir.

Ayrıca, Türk-İslam devletlerinde şeri ve örfi yargı olmak üzere iki ayrı yargı sistemi olduğu belirtilmiştir. Şeri davalar kadılar tarafından görülürken, örfi hukuk genel olarak yönetim, askerî ve mali hukuk alanlarını kapsıyordu. Örfi davalara bakan mahkemelerin başında

"Emir-i Dad" bulunuyordu ve bu mahkemeler ağır siyasi suçlarla ilgileniyordu. Kadıların kararlarına itiraz edilmesi durumunda davalar, Divan-ı Mezalim'de bir kez daha görölüyordu. Divan-ı Mezalim, Türk-İslam devletlerinde adli teşkilatın temel organlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Yargı bağımsızlığına önem verildiği, kadılara görevlerinde baskı yapılmadığı ve adaletin bu şekilde işlediği de kitaplarda vurgulanmıştır. Bu teşkilat, hem yargı hem de idari görevleri yerine getirmiştir. Sultan başkanlığında toplanan Divan-ı Mezalim, kadıların kararlarına yapılan itirazları, siyasi suçları ve devlet memurlarına yönelik şikâyetleri ele almıştır. Türklerin İslamiyeti kabul etmeleriyle hukuki yapılarında önemli bir dönüşüm gerçekleşmiş, şeri ve örfi hukukun birlikte uygulandığı karma bir sistem geliştirilmiştir. Bu sistem, adaletin merkezinde yer almış ve devletin hukuki düzenini sağlamıştır (MEB, 2014, s. 107; MEB, 2015, s. 107; MEB, 2016, s. 107; MEB, 2017, s. 100).

a. Özel Hukuk ve Kamu Hukuku

Türk-İslam devletlerinde şeri yargı, aile, miras, ölüm ve ticaret gibi konuları ele alarak hayır işleri ve vakıfların yönetimini de üstlenmiştir. Bu sistem, yerel halkın örf ve adetlerine göre kanunların oluşturulmasını sağlarken, aynı zamanda örfi hukukun gelişimini desteklemiştir. Devlet başkanları, şeri hükümlere aykırı olmayan konularda kanun çıkarma yetkisine sahipti. Melikşah döneminde medeni hukukla ilgili kanunların büyük hukukçular tarafından hazırlanması, hukuk sisteminin gelişimindeki önemli bir adımdır. Adli teşkilat, şeri ve örfi yargı olarak ikiye ayrılmakta; şeri davalarda kadıların kararlarına itirazlar Divan-ı Mezalim'de ele alınmaktadır. Kadılar, merkezi idarenin temsilcisi olarak atanmış ve bağımsız bir şekilde görev yapmışlardır. Bu durum, yargı bağımsızlığının ve adaletin sağlanmasının ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Adli teşkilatın bu iki farklı yönü, toplumda adaletin sağlanması adına etkin bir mekanizma oluşturmuştur (MEB, 2014, s. 108; MEB, 2015, s. 108; MEB, 2016, s. 108; MEB, 2017, s. 100-102). Örfi hukuk, yönetim, askerî ve mali konuları kapsamaktadır. Türkiye Selçukluları döneminde ağır siyasi suçlar, sultanın başkanlık ettiği özel mahkemelere sunulmuştur. Bu durum, siyasi otoritenin hukuki denetimini ve adalet anlayışını yansıtmaktadır. Anadolu'daki beyliklerin adli teşkilatları ise Selçuklu sistemine benzer bir yapıdadır. Divan-ı Mezalim, yasama, yürütme ve yargı

görevlerini üstlenerek, haksızlıklara karşı hukuk devleti anlayışının gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu süreç, Türk-İslam hukuk sisteminin dinamik ve gelişen bir yapı olduğunu göstermektedir.

Ancak, kitapta özel hukuk ve kamu hukuku konularının yüzeysel anlatıldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, öğrencilerin bu alanlardaki hukuki kavram ve uygulamaları derinlemesine anlamalarını engelleyebilir. 2018 yılı ve devamındaki yıllarda bu konunun öğretim programlarından çıkarılması, Türk-İslam hukukunun tarihsel önemini ve gelişimini yeterince vurgulamadığını düşündürmektedir.

4.3.3. Osmanlı Devleti'nde Hukuk

Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi, İslam hukuku üzerine inşa edilmiştir. Ancak, uygulamadaki belirsizlikler nedeniyle örfi hukuka da yer verilmiştir. Fethedilen bölgelerde halkın yaşamını etkilememek adına mevcut yasalar ve gelenekler korunmuş, bu da hukuk sisteminin çeşitlilik göstermesine yol açmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde merkezi otoritenin güçlendirilmesi amacıyla yapılan kanun düzenlemeleri, örfi hukukun önem kazanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Osmanlı hukuk sisteminin tarihsel süreçteki evrimi dikkat çekicidir (MEB, 2014, s. 110; MEB, 2015, s. 110; MEB, 2016, s. 110; MEB, 2017, s. 105).

Osmanlı kanunnameleri, şeyhülislamın fetvalarına dayanarak hazırlanmış ve divan üyeleri tarafından padişaha sunulmuştur. Onaylanan kanunlar yürürlüğe girmiştir. Osmanlı hukuk sistemi, adaletin devletin varlığı için ne denli önemli olduğunu ortaya koyar. Erken dönemlerde adli teşkilatın kurulması ve ilk kadıların yetersiz eğitim nedeniyle dış bölgelerden getirilmesi, sistemin işleyişinde bazı aksaklıkların yaşanmasına sebep olmuştur. Kadılar, hem şeri hem de örfi davalara bakmakta ve idari görevler de üstlenmektedir (MEB, 2014, s. 113; MEB, 2015, s. 113; MEB, 2016, s. 113; MEB, 2017, s. 106).

Osmanlı Devleti'nde hukuk davaları, davacıların resmi olarak mahkemeye başvurmalarıyla başlamaktadır. Bu sürecin ilk aşaması, naib tarafından yürütülen soruşturma ile

şekillenmektedir. Yargılamalar, davacı, davalı ve tanıkların katılımıyla gerçekleşir. Kadı, verdiği kararı gerekçeli bir şekilde yazılı olarak sunmak ve bu kararı mahkeme siciline kaydetmekle yükümlüdür. Yeni delillerin ortaya çıkması halinde, önceki mahkeme kararlarının revize edilmesi mümkün olmaktadır. Devletin en yüksek yargı organı olan Divan-ı Hümayun, yargı denetimi yetkisini elinde bulundurur ve halkın din, dil, ırk ayrımı gözetilmeksizin başvurabileceği bir makam olarak işlev görmektedir. İtirazlar genellikle mahkeme kararlarına yönelik olup, benzer nitelikteki şikâyetler Divan-ı Mezalim tarafından incelenmektedir. Divan-ı Hümayun'da uzman görüşlerine büyük önem verilmiş ve itirazlar, şer'i ve örfi hukuk bağlamında farklı divan üyeleri tarafından değerlendirilmiştir. Kararlar, padişaha arz edildikten sonra kesinleşir. Padişah, adaletin temini adına yargı süreçlerine müdahaleden kaçınmayı ilke edinmiştir (MEB, 2014, s. 113-114; MEB, 2015, s. 113-114; MEB, 2016, s. 113-114; MEB, 2017, s. 110).

Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi, tarihsel, kültürel ve sosyal faktörlerin etkisiyle şekillenmiş, dinamik bir yapı arz etmiştir. Ancak, uygulamadaki belirsizlikler ve kadıların eğitim durumu gibi sorunlar, hukuk sisteminin etkinliğini sınırlayan unsurlar olmuştur. Osmanlı hukukunun derinlemesine incelenmesi, öğrencilerin hukukun tarihsel gelişimini ve karmaşıklığını anlamalarına katkıda bulunacaktır. 2017 yılı 11. sınıf tarih ders kitabında, Şer'i Mahkemeler, kadıların başkanlığında İslam hukukuna uygun şekilde idari, mali ve adli davaların görüldüğü yargı mercileri olarak tanımlanmaktadır. Bu mahkemeler, Müslümanlar arasındaki davalara ve Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki anlaşmazlıklara bakmakla yükümlüdür. Osmanlı Devleti'nde belirli bir mahkeme binası bulunmadığı için davalar genellikle kadıların evlerinde ya da camilerde yapılmıştır. Ayrıca, Cemaat Mahkemeleri, gayrimüslimlerin millet sistemi çerçevesinde yargı bağımsızlığına sahip olduğu ve medeni davaların kendi dinlerine göre görüldüğü mahkemeler olarak belirtilmektedir. Gayrimüslimler, Şer'i Mahkemelere de başvurabilir; ancak bu durumda İslam hukuku onlara Müslümanlardan farklı uygulanmıştır. Konsolosluk Mahkemeleri ise 1535'te Fransa'ya verilen kapitülasyonlarla kurulmuş ve yabancılar arasındaki davalara bakan mahkemeler olmuştur. Yabancıların Osmanlı tebaasıyla yaşadığı anlaşmazlıklar ise Osmanlı

mahkemelerinde çözülmekteydi. Ders kitabı, önceki yıllara kıyasla mahkemeleri daha detaylı bir şekilde anlatmıştır (MEB, 2017, s. 108-110).

Kitapta ayrıca, 2017 ders yılında önceki yıllardan farklı olarak "Hukuk Alanındaki Yeniliklerin Sebebi" ele alınmıştır (MEB, 2017, s. 112). II. Mahmut'un tahta çıkmasıyla birlikte ayanların gücünün artması, padişahın Alemdar Mustafa Paşa'nın desteğiyle Sened-i İttifak'ı imzalayarak ayanların varlığını hukuki olarak tanımasına yol açmıştır. Bu belge, padişahın yetkilerinin sınırlandırılmasına ve ayanlar üzerinde belirli bir denetim mekanizması kurulmasına olanak sağlamıştır. II. Mahmut, merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla yerel otoriteleri ortadan kaldırarak devletin idari birliğini yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Bu dönemde Osmanlı hukuk sistemine Batılı anlamda medeni hukuk kavramlarının girmeye başlaması, "reaya" teriminin yalnızca gayrimüslim tebaayı tanımlayacak şekilde daraltılmasına ve yerini "tebaa" kavramına bırakmasına yol açmıştır. Müsadere uygulamasının kaldırılması, mülkiyet haklarının korunması ve eşit vatandaşlık anlayışının güçlendirilmesine yönelik önemli reformlar olarak değerlendirilmektedir (MEB, 2014, s. 114; MEB, 2015, s. 114; MEB, 2016, s. 114; MEB, 2017, s. 112). 1838 yılında çıkarılan ceza kanunnamesi, özellikle rüşvet suçuna dair düzenlemeler getirmiş ve memurların "kisas" ve "had" cezaları dışında ölüm cezasına çarptırılmayacağını hükme bağlamıştır. Ayrıca, "Kanunsuz suç ve ceza olmaz" ilkesi Osmanlı hukuk sistemine dahil edilmiştir. Aynı dönemde kurulan Nezaret-i Devavi (Adalet Bakanlığı), memurları denetlemek ve devlet ile birey arasındaki uyuşmazlıkları çözmekle görevlendirilmiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nde modern hukuk anlayışının benimsendiğini ve uygulanmaya başlandığını göstermektedir (MEB, 2014, s. 116; MEB, 2015, s. 116; MEB, 2016, s. 116; MEB, 2017, s. 112).

"Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde reform ve modernleşme sürecinin başlangıcını teşkil eden hukuki bir metin olarak öne çıkmaktadır. Metinde, bireylerin can, mal ve namus güvenliğinin temin edileceği, askerlik hizmetinin düzenleneceği, vergilerin gelir durumuna göre alınacağı, kanunların herkes için eşit şekilde uygulanacağı, mülkiyet hakkının tanınacağı ve rüşvet ile iltimasın önleneyeceği hususları hüküm altına alınmıştır. Bu ferman,

hukukun üstünlüğü ve toplumsal adaletin tesisi açısından devletin önemli bir taahhüdü olarak değerlendirilmiştir (MEB, 2014, s. 117; MEB, 2015, s. 117; MEB, 2016, s. 117; MEB, 2017, s. 113). 2017 yılı 11. sınıf tarih ders kitabı, Osmanlı hukuk sisteminin evrimini, reformları ve modernleşme çabalarını kapsamlı bir şekilde ele almış, öğrencilere hukukun tarihsel gelişimini anlamaları için önemli bilgiler sunmuştur. Tanzimat Dönemi'nde, Osmanlı Devleti, hukuki yapısını yeniden düzenleyerek çeşitli mahkemeler kurmuştur. Bu mahkemeler, kendi ilkeleri ve alt örgütleri çerçevesinde faaliyet göstermekteydi. Ancak, bu karmaşık yapı, personel eksikliği gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde ceza, ticaret, deniz ticareti, arazi ve vatandaşlık kanunları kabul edilmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde daha önce mevcut olmayan avukatlık, savcılık ve noterlik gibi kurumlar, Batı hukuk sistemlerinden örnek alınarak kurulmuştur."

1856 tarihli Islahat Fermanı, hukuki bağlamda Tanzimat Fermanı ile paralellik arz etmekle birlikte, gayrimüslimlerin haklarını genişletmeyi ve onları Müslüman tebaa ile eşit statüye getirmeyi amaçlamaktadır. Her ne kadar Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcı bir niteliği bulunsa da, gayrimüslimlere ve yabancı unsurlara tanınan yargısal ayrıcalıklar, hukuk birliğini zedeleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Islahat Fermanı'ndan önce gayrimüslimler, mülk edinme, seyahat özgürlüğü, ibadet serbestisi gibi konularda kendi dini otoritelerine başvurma haklarına sahipti. Islahat Fermanı ile birlikte, gayrimüslimlerin cemaat meclisleri seçme, devlet hizmetine kabul edilme, askeri ve sivil eğitim kurumlarına girme, ticaret ve ceza davalarında karma mahkemelerde yargılanma hakları hukuken tanınmıştır (MEB, 2014, s. 118; MEB, 2015, s. 118; MEB, 2016, s. 118; MEB, 2017, s. 113).

Osmanlı Devleti, 1876 yılında Kanun-u Esasî'yi ilan ederek meşrutiyet yönetimine geçiş yapmış ve Türk tarihinde anayasal bir sistem oluşturulmuştur. Bu anayasa, halkın seçtiği temsilcilerden oluşan bir parlamentonun kurulmasını sağlamış ve padişahın yetkilerini kısmen sınırlandırmıştır. Ancak, I. Meşrutiyet 1878'de sona ermiştir. Kanun-u Esasî, Osmanlı vatandaşlarına kanun önünde eşitlik, kamu hizmetine girme, basın özgürlüğü ve mülkiyet hakkı gibi temel hakları güvence altına almıştır (MEB, 2014, s. 122; MEB, 2015, s. 122; MEB, 2016, s. 122; MEB, 2017, s. 114-115). Meşrutiyet Dönemi'nde kaydedilen

önemli bir gelişme de, 1868-1878 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında hazırlanan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin İslam hukukuna dayalı olarak oluşturulmasıdır. Mecelle, medeni hukuk düzenlemeleri getirerek hukuk birliğini sağlamış ve şariat mahkemelerinde hukuki bir kaynak olarak kullanılmıştır. 1908 yılında, Meşrutiyet yanlılarının girişimleriyle Kanun-u Esasî'de değişiklikler yapılmış, yasama, yürütme ve yargı organlarının görevleri yeniden düzenlenmiştir. Bu değişiklikler, hak ve özgürlüklerin kapsamını genişletirken, padişahın otoritesini de sınırlamıştır. 1909 yılında parlamento, padişahın izni olmadan kanun çıkarma yetkisi elde etmiş ve yasama yetkisi milletin temsilcilerine devredilmiştir; padişahın mutlak veto yetkisi kaldırılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde, vatandaşlık hakkı, kişi hürriyeti, güvenliği ve ibadet özgürlüğü gibi haklar kanun güvencesi altına alınmıştır. Ayrıca basın özgürlüğü, şirket kurma ve dilekçe verme hakları tanınmış, eğitimde eşitlik ilkesi benimsenmiş ve herkes devlet memurluğuna girme hakkına sahip olmuştur. Vergilerin mali güce göre alınması, konut dokunulmazlığı ve kişilerin kendi mahkemeleri dışında başka bir mahkemeye gitmeye zorlanamayacağına dair düzenlemeler kabul edilmiştir. Müsadere, angarya ve işkence yasaklanmış; kanun dışı tutuklamalar ve postanelerdeki evrak ile mektupların mahkeme kararı olmadan açılması yasaklanmıştır. Ayrıca, toplantı, gösteri ve dernek kurma özgürlüğü tanınmış; basına ön sansür uygulanamayacağı ve padişahın sürgün etme yetkisinin kaldırıldığı yasalaştırılmıştır (MEB, 2014, s. 109-124; MEB, 2015, s. 109-124; MEB, 2016, s. 109-124). Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilen bu reformlar, Osmanlı hukuk sisteminin modernleşmesine katkıda bulunmuş ve hukukun üstünlüğünü sağlamayı hedeflemiştir. Ancak, bu dönemdeki hukuki ayrımlar ve uygulama sorunları, sonraki yıllarda hukukun gelişimini etkilemiştir. 2018 yılı ve devamındaki yıllarda bu konu öğretim programına dahil edilmemiştir.

4.3.4. Cumhuriyet Dönemi'nde Hukuk

Cumhuriyet Dönemi'nde Mustafa Kemal Atatürk, batılılaşmayı Türkiye'nin kalkınma ve aydınlanma sürecinin önemli bir aracı olarak görmüştür. Bu bağlamda, Türkiye'nin hukuk sisteminde köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. 1923 yılında Adalet Bakanlığı, mevcut kanunların yenilenmesi amacıyla çeşitli komisyonlar kurmuş ve batılı hukuk sistemleri incelenerek Türkiye'nin ihtiyaçlarına uygun yeni kanunlar hazırlanmıştır. Bu reformlarla, vatandaşların kanun önünde eşitliğinin sağlanması ve diğer devrimlerin güvence altına alınması hedeflenmiştir.

Avrupa ülkelerinin medeni kanunları detaylı bir şekilde incelenmiş, özellikle İsviçre Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu tercüme edilerek yürürlüğe girmiştir. Medeni Kanun, evlenme, boşanma ve miras konularında eşitsizlikleri ortadan kaldırmış, bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına almıştır. Resmi nikâh uygulaması ile modern bir aile yapısı oluşturulmuş, kadın ve erkek eşit haklara kavuşturulmuştur. Ayrıca, yeni mahkemeler ve barolar kurulmuş, Türk kadınları birçok Avrupa ülkesinden önce ekonomik ve siyasi haklarına kavuşarak kanun önünde eşitlik sağlanmıştır. Bu reformların toplum üzerindeki etkileri eğitim öğretim programlarında da yansıtılmıştır.

2014-2016 yılı ve 11. sınıf tarih ders kitapları içerik olarak aynı olduğu için tek seferde anlatılmıştır. Ders kitaplarını incelediğimizde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci ve hukuk devrimlerine odaklanarak, özellikle Büyük Millet Meclisi'nin (BMM) açılışı ve sonrasındaki anayasal ve hukuki gelişmeleri ele almaktadır. 1920'de BMM'nin açılması, hem Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması açısından hem de yeni bir devletin temelini atılması bakımından kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan 1920 tarihli konuşmasında, milletin bağımsızlığının korunması ve hukuki belirsizliklerin giderilmesi gerektiği vurgulanmış, BMM'nin bu sürecin temel dayanağı olduğu belirtilmiştir. BMM'nin açılması, sadece Milli Mücadele'nin değil, aynı zamanda Türk hukuk devrimlerinin de başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte millet egemenliği ilkesinin vurgulanması, Osmanlı'nın mutlak monarşisi ve hilafetle olan bağlarının zayıflamasına neden olmuş, hukuk inkılabının temelleri atılmıştır. 1921 Anayasası'nda da

belirtildiği üzere, egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletine ait olarak tanımlanmış ve yasama, yürütme ve yargı yetkileri TBMM'ye devredilmiştir. Bu anayasal düzenlemeler, Osmanlı hanedanından egemenliğin resmen Meclis'e geçişini sağlamıştır.

Lozan Antlaşması'ndan önce saltanatın kaldırılması, egemenliğin millete devredilmesi ve Cumhuriyet'in ilanı, demokratik bir devlet sisteminin benimsenmesi için önemli adımlar olmuştur. Ayrıca hilafetin kaldırılmasıyla birlikte teokratik yapıya son verilmiş, Atatürk'ün Batılılaşma hedefleri doğrultusunda hukuk devrimlerinin önü açılmıştır. Atatürk, Batı tarzı kalkınma ve aydınlanmayı hedefleyerek, hukuk alanındaki reformlara büyük önem vermiştir. Bu amaçla 1923 yılında Adalet Bakanlığı tarafından yürürlükteki kanunların yenilenmesi için komisyonlar kurulmuş ve Batı'daki hukuk sistemleri incelenerek Türkiye'ye uygun kanunlar oluşturulmuştur. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen Medeni Kanun reformları, özellikle evlenme, boşanma ve miras gibi konulardaki eşitsizlikleri gidererek tüm vatandaşların kanun önünde eşitliğini sağlamayı amaçlamıştır. İsviçre Medeni Kanunu'nun Türk hukuk sistemine adapte edilmesiyle modern aile yapısı hedeflenmiş, kadın ve erkek vatandaşlar medeni haklar açısından eşit haklara sahip olmuşlardır. Bu reformlar neticesinde, Türk kadınına ekonomik özgürlük ve siyasi haklar verilmiş, bu haklar pek çok Avrupa ülkesinden önce tanınmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki anayasal düzenlemelerin devlet yapısı üzerindeki etkileri karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmaktadır. Osmanlı'da monarşi bir yapı ile padişahın geniş yetkileri vurgulanırken, Cumhuriyet döneminde ise halk egemenliğine dayanan bir sistem oluşturulmuştur. 1982 Anayasası ile devlet başkanlığı ve yürütme organlarının yetkileri sınırlı, yasama organı ise tam anlamıyla millet adına işlemektedir. Özel hukuk ve kamu hukuku konuları yüzeysel anlatılmıştır (MEB, 2014, s. 125-128; MEB, 2015, s. 125-128; MEB, 2016, s. 125-128).

2017 yılı 11. sınıf tarih ders kitabında, Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen hukuki reformların derinlemesine bir incelemesi yapılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin ardından, ülke siyasi egemenliğini ve toprak bütünlüğünü kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda, Mustafa Kemal Atatürk

önderliğinde başlatılan bağımsızlık mücadelesi, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasıyla yeni bir aşamaya girmiştir. Bu dönemde egemenlik, ilk kez ulusa dayandırılmıştır. 1921 Anayasası'nda egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu vurgulanarak, hukuk devriminin temelleri atılmıştır. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile modern ve ulusal bir devlet yapısı inşa edilmiştir. 1926 yılında kabul edilen İsviçre Medeni Kanunu ile bireyler arasında eşitlik sağlanmış ve hukuk birliği tesis edilmiştir. Türk kadınına siyasal hakların tanınması, bu dönüşümün önemli adımlarından biri olmuş; Lozan Antlaşması ile Türkiye, siyasi, ekonomik ve yargı alanlarında tam bağımsızlık kazanarak, yargı gücünü hukuk devrimi ile güvence altına almıştır.

2018-2024 yılları arasında yayımlanan 11. sınıf tarih ders kitaplarında, hukukun eğitimi ve öğretimi açısından önemli değişiklikler gözlemlenmiştir. Türk eğitim sisteminin genel reformları çerçevesinde tarih ders kitapları güncellenmiş ve toplumsal ile siyasal işleyiş daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme süreci çerçevesinde hukuki konular, Sened-i İttifak (1808) başlığı altında incelenmektedir. Sened-i İttifak, Osmanlı'nın merkezi otoritesinin zayıfladığı dönemde taşra yönetiminde güçlenen âyanlarla yapılan bir uzlaşmayı temsil etmektedir. Bu belge, âyanların güçlerini kabul eden bir belge olup, padişahın yetkilerinin sınırlandırılmasını içermektedir. II. Mahmut, bu senedi zorunlu olarak kabul etmiş, ancak belge, Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra etkisini yitirmiştir. Tanzimat Fermanı (1839), Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda reformların başladığı bir dönemi simgeler. Ferman, halkın haklarını genişletmeyi, Müslüman ve Hristiyan toplumları bir araya getirmeyi ve Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, kanun önünde eşitlik, gelire göre vergi ve yargılamadan ceza verilmemesi gibi ilkeler kabul edilmiştir. Tanzimat, Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve demokratikleşme sürecinde önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.

"Tanzimat'ın ilanından sonra çıkarılan belli başlı kanunlar, Osmanlı Devleti'nin hukuki yapısında önemli reformlar yaparak modern hukuk sistemine geçişi kolaylaştırmıştır. 1840 tarihli Ceza Kanunu, kişi haklarını koruma amacıyla hazırlanmış ve padişahın onayına bağlı

olarak ölüm cezası gerektiren suçları sınırlandırmıştır. Ayrıca, 1851 tarihli Ceza Kanunu, zabıtaya karşı gelmek ve sahtekârlık gibi yeni suçları kapsayarak önceki kanunu genişletmiştir. Arazi Kanunnamesi, Osmanlı toprak hukukunu esnetirken, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, İslam hukuku ile Batı hukukunu sentezleyen önemli bir medeni kanun olarak hazırlanmıştır. Hukuk-ı Aile Kararnamesi, aile hukukunu düzenlemiş ve gayrimüslimlerin ailevi meselelerine yönelik hükümler getirmiştir. Ticaret ve deniz hukuku alanında da önemli adımlar atılmıştır. 1849'da Fransız Ticaret Kanunu'nun tercümesiyle hazırlanan Kanunname-i Ticaret ve 1863'te yürürlüğe giren Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi, Osmanlı'nın ticaret hukukunu geliştirmiştir. Ayrıca, mahkemelerin işleyişine dair önemli düzenlemeler yapılmış ve 1917'de Usul-i Muhakeme-i Şerriye Nizamnamesi ile şerriye mahkemelerinin yargılama usulleri yeniden düzenlenmiştir. İdari ve askeri reformlarla eyalet, sancak, kaza gibi idari birimler oluşturulmuş ve devlet memurlarının rüşvet gibi suçları ağır şekilde cezalandırılmıştır."

Islahat Fermanı (1856), Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne yardım eden Batılı devletlerin (İngiltere, Fransa, Avusturya) baskılarıyla hazırlanmıştır. Ferman, Tanzimat Fermanı'nın reform vaatlerini genişletmiş ve özellikle Hristiyanlarla Müslümanlar arasında eşitliği sağlamayı hedeflemiştir. Din özgürlüğü, eşit yaşam ve güvenlik hakkı, kamu görevlerine ve okullara eşit erişim gibi yenilikler getirilmiştir. Ancak, uygulamada birçok zorluk yaşanmış ve fermanın birçok hükmü kağıt üzerinde kalmıştır.

I. Meşrutiyet'in ilanı, Tanzimat Dönemi'nde oluşan siyasi ve sosyal zeminde Genç Osmanlılar gibi aydın grupların etkisiyle gerçekleşmiştir. Genç Osmanlılar, anayasal bir monarşi kurmayı hedefleyerek mutlak monarşiye karşı ilk muhalefeti başlatmışlardır. II. Abdülhamit, iç ve dış baskılar sonucunda Mithat Paşa başkanlığında bir komisyon kurarak Kanun-i Esasi'yi hazırlatmış ve 23 Aralık 1876'da ilan etmiştir. Kanun-i Esasi, Osmanlı Devleti'nde ilk kez yazılı bir anayasanın kabul edilmesini sağlamıştır. Ancak, II. Abdülhamit, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı gerekçe göstererek meclisi feshetmiş ve meşrutiyet rejimi sona ermiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanı ise, Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminde önemli değişiklikler yaparak anayasal düzenin yeniden tesis edilmesini sağlamıştır. 24 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet, Kanun-i Esasi üzerinde yapılan düzenlemelerle padişahın yetkilerini sınırlarken, meclisin gücünü artırmıştır. Bu süreçte, hükümetin meclise karşı sorumlu hale gelmesi, padişahın sürgün ve mutlak veto yetkisinin kaldırılması ve meclisin kapatılmasının zorlaştırılması gibi reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu yenilikler, Osmanlı Devleti'nde daha demokratik bir yönetim anlayışına zemin hazırlamış, hukuk birliği ve vatandaşlık bilincinin yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır.

4.4. 12. Sınıf İnkılap Tarihi Ders Kitaplarında Hukuk Konuları ve Karşılaştırılması

4.4.1. Cumhuriyet Dönemi Türk Hukuku

Cumhuriyet dönemi hukuk resepsiyonu, Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti'nde Batı ve İslam-Osmanlı hukuk sistemleri arasındaki uyumsuzlukları gidermeye yönelik geniş kapsamlı bir girişimdir; bu süreçte, İslam hukuku dışında kalan alanlarda Batı hukukuna dayalı düzenlemeler yapılmış, 1850 tarihli Ticaret Kanunu ve 1858 tarihli Ceza Kanunu gibi Batı kaynaklı kanunlar benimsenmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hukuk sisteminde laikleşme ve modernleşme süreci hızlanmış, Mecelle gibi İslam-Osmanlı hukukuna dayanan düzenlemeler yerini Batı hukukuna bırakmış, halifeliğin kaldırılması ve 1937'de laiklik ilkesinin anayasaya eklenmesi gibi adımlarla bu geçiş pekiştirilmiştir. Bu dönemde Türk Medeni Kanunu'nun kabulü, eski düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle modern Batı hukukuna dayalı bir sistemin benimsenmesiyle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik ve modern bir hukuk sistemi kurarak bağımsız bir devlet yapısı oluşturma hedefinin önemli bir parçası olmuştur.

a. Özel Hukuk

a.1. Türk Medeni Kanunu: Türk Medeni Kanunu, 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girerek Türkiye'nin hukuk sisteminde köklü bir dönüşüm sağlamış ve İsviçre Medeni Kanunu'ndan

iktibas edilmesiyle Roma-Cermen hukuk sistemine katılmayı mümkün kılmıştır. Cumhuriyetin laik ilkeleri doğrultusunda, dinî kurallara dayanmayan bir hukuk sistemine geçiş amacıyla hazırlanan Medeni Kanun, Lozan Barış Antlaşması gereği Mecelle'nin yerini almış ve anlaşılır yapısıyla tercih edilmiştir. Laik ve çağdaş nitelikleri sayesinde azınlıkların kabulünü sağlayarak ulusal hukuk sisteminde devrimci bir değişim yaratmış; kişilik haklarını insan hakları temelinde düzenleyerek medeni hakların korunmasını öngörmüştür. Evlilik, devlet denetimi altına alınarak medeni nikâh zorunlu hale getirilmiş, çok eşlilik kaldırılmış ve boşanma yalnızca hâkim kararıyla mümkün olmuştur. Bu düzenlemeler, aile hukukunda kadın-erkek eşitliğini sağlamış; velayet hakkı anne ve babaya eşit olarak verilmiş ve miras paylaşımında toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanmıştır.

a.2. Borçlar Hukuku: Türk Borçlar Kanunu, Türk hukuk sisteminde borç ilişkilerini düzenleyen temel kanunlardan biri olup, günlük yaşamda önemli bir rol oynamaktadır. Modern ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla, İsviçre'nin "Code des Obligations" adlı Borçlar Kanunu esas alınarak iktibas edilmiştir. 1926'da, dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un hazırladığı genel gerekçede, İsviçre Borçlar Kanunu'nun çağdaş medeniyetin önemli hukuk eserlerinden biri olduğu vurgulanmış ve bu kanunun zamana uygun çözümler sunduğu ifade edilmiştir. 818 sayılı Türk Borçlar Kanunu, 22 Nisan 1926'da TBMM tarafından kabul edilerek 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmiştir ve Türk Medeni Kanunu'nun tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir. Bu kanun, 544 maddeden oluşmakta ve Medeni Kanun'un beşinci kitabı olarak değerlendirilmekte olup, birinci kısmında genel düzenlemeler ("umumi hükümler"), ikinci kısmında ise çeşitli borç ilişkilerine dair özel hükümler bulunmaktadır. Türk Borçlar Kanunu, modern ve anlaşılır yapısıyla eski hukuk sistemlerine göre daha uygun çözümler sunarak, Türkiye'nin modern ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlamaktadır.

a.3. Türk Ticaret Kanunu: "Türk Ticaret Kanunu'nun kökeni Tanzimat dönemine dayanmakta olup, ilk olarak 1850'de Fransız Ticaret Kanunu'na dayalı olarak hazırlanmıştır; ancak tercüme hataları ve değişikliklerin yetersizliği nedeniyle eleştirilmiştir. 1908'de yeni bir kanun hazırlığı başlasa da I. Dünya Savaşı nedeniyle tamamlanamamıştır. Cumhuriyet'in

ilanından sonra, ticaret hukuku Almanya ve İtalya örnek alınarak yeniden düzenlenmiş ve 865 sayılı Türk Ticaret Kanunu 1926'da kabul edilmiştir. Ancak eleştiriler nedeniyle 1956'da 6762 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu kabul edilmiş ve 1 Ocak 1957'de yürürlüğe girmiştir."

b. Kamu Hukuku

b.1. Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu: 1879 tarihli Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu, Tanzimat döneminde Batı kaynaklı kanunlardan biri olarak hazırlanmıştır. Bu kanun, Fransız 1807 Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu temel alınarak düzenlenmiş olsa da, hukuk alanında birliği sağlamadığı ve dönemin ihtiyaçlarına cevap vermediği gerekçesiyle yetersiz bulunmuştur. Cumhuriyet döneminde, bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla, İsviçre'nin Neuchâtel Kantonu'na ait 7 Nisan 1925 tarihli Usul Kanunu iktibas edilmiştir. Bu çerçevede hazırlanan 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, 18 Haziran 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilmiş ve 4 Ekim 1927'de yürürlüğe girmiştir. Kanun, zaman içinde pek çok değişikliğe uğramış ve birçok maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yaklaşık 85 yıl boyunca Türkiye'de uygulanmış ve hukuk sisteminde önemli bir yer tutmuştur.

b.2. Türk Ceza Kanunu: Türk Ceza Kanunu, suçları ve cezaları düzenleyen temel bir kamu hukuku kaynağı olup, toplumsal düzeni korumayı ve suçlara karşı caydırıcı önlemler almayı amaçlar. Osmanlı Devleti döneminde 1858'de kabul edilen Ceza Kanunu, Fransız Ceza Kanunu'ndan iktibas edilmiş ancak Cumhuriyet'in laik ve halkçı ilkeleriyle uyumlu olmadığı için yetersiz bulunmuştur. Bu nedenle, İtalyan Ceza Kanunu esas alınarak hazırlanan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, 1 Temmuz 1926'da yürürlüğe girmiştir. Kanun, yerel şartlara uygun uyarlamalarla birlikte, Genel Hükümler, Cürümler ve Kabahatler olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır. Zamanla toplumsal değişimlere ve hukuk sistemindeki gelişmelere bağlı olarak birçok kez revize edilen bu kanun, modern ve demokratik prensiplerle oluşturulmuştur.

b.3. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu: 1879 yılında Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'ndan uyarlanarak oluşturulan kanun, zamanla yetersiz kalmış ve yerini 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu almıştır. TBMM tarafından 1929'da kabul edilip yürürlüğe giren bu kanun, temelini Alman Ceza Muhakemesi Kanunu'ndan almıştır. İnsan hakları ve adil yargılanma hakkını koruma amacıyla pek çok kez değişikliğe uğrayan bu kanun, 5271 sayılı yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ile bireylerin haklarının güvence altına alınmasını ve yargı süreçlerinin adil yürütülmesini hedeflemiştir.

b.4. İcra ve İflas Kanunu: 1424 sayılı İcra ve İflas Kanunu, İsviçre Federal İcra ve İflas Kanunu'ndan iktibas edilerek 4 Eylül 1929 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 9 Haziran 1932 tarihinde önemli bir değişiklik geçirerek yeni bir kanun numarası almış olan 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu sonradan birçok değişikliğe uğramıştır.

4.4.2. 2014-2015 Yıl 12 Sınıf İnkılap Tarihi Kitabı Medeni Kanunun Kabulü ve Hukuk Alanında Yapılan İnkılaplar

2014 ve 2015 yılı İnkılap Tarihi ders kitapları, içerik açısından önemli benzerlikler taşımakta ve hukuk konuları tek bir ünite altında işlenmiştir. Bu ünite, kitapların dördüncü bölümünde, medeni kanunun kabulü ve Cumhuriyet dönemi hukuk inkılapları başlığı altında ele alınmaktadır. Her iki ders kitabında da Cumhuriyet'in kuruluşu ile başlayan köklü hukuk reformları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Hukuk, bireylerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen yazılı kurallar bütünü olarak tanımlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan çoklu hukuk sistemi, İslam hukuku, azınlık topluluklarının hukuki uygulamaları ve Avrupa mahkemelerinin bir arada bulunması sebebiyle hukuki bir karmaşa yaratmıştır. Bu durum, Cumhuriyet'in milli egemenlik ve eşitlik ilkeleri ile çelişen bir yapı ortaya koymuştur.

Atatürk döneminde, Türk milletinin ihtiyaçlarına uygun bir hukuk sisteminin oluşturulması amacıyla köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar özellikle medeni hukuk alanında yoğunlaşmış ve Avrupa devletlerinin modern hukuk kuralları Türk hukuk sistemine adapte

edilmiştir. 17 Şubat 1926'da kabul edilen İsviçre Medeni Kanunu, tek eşli evlilik, resmi nikâh zorunluluğu ve boşanma şartları gibi alanlarda önemli yenilikler getirmiştir. Ayrıca, 1924 yılında şerriye mahkemeleri kaldırılmış ve 1924 Anayasası kabul edilmiştir. Bu anayasa ile birlikte egemenliğin millete ait olduğu vurgulanmış, devletin yönetiminde halkın iradesi esas alınmıştır.

Bu dönemde gerçekleştirilen diğer önemli hukuk reformları arasında, 1928 yılında anayasadan "devletin dini İslam'dır" ifadesinin çıkarılması, 1930'da kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınması ve 1934'te kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi yer almaktadır. Bu reformlar, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma ve modernleşme sürecinin önemli adımları olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, 2014 ve 2015 yıllarına ait İnkılap Tarihi ders kitaplarında, hukuk konuları benzer içeriklerle sunulmuş ve Cumhuriyet'in hukuk alanındaki reformları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu reformlar, Cumhuriyet'in milli egemenlik, eşitlik ve modernleşme ilkeleri doğrultusunda şekillenmiş ve Türk hukuk sisteminin çağdaş bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır (MEB, 2014, s. 82-85; MEB, 2015, s. 82-85).

2016 yılı 12. Sınıf İnkılap Tarihi ders kitap incelemesinde, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçiş sürecinde hukuk sisteminin dönüşümünü kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Hukukun, bireyler ve devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen bir kurallar bütünü olarak toplumsal barışı sağlamadaki temel işlevini vurgulayan eser, özellikle Osmanlı Devleti'nde şeri ve örfi hukuk sistemlerinin birlikte uygulanmasıyla gayrimüslimlere yönelik farklı hukuki düzenlemelerin nasıl ortaya çıktığını ayrıntılı olarak analiz etmektedir. Tanzimat Dönemi'nde Batı'dan alınan hukuk kurallarının mevcut hukuki yapıya eklenmesiyle ortaya çıkan ikilik ve konsolosluk mahkemelerinin adli sistemde yarattığı karışıklıklar da kitapta geniş bir yer bulmaktadır. Kitabın önemli bir bölümünde, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'nin hukuk sisteminde ulusal egemenliğe dayalı, laik ve eşitlikçi bir düzen kurma hedefi ele alınmaktadır. 1921 Anayasası'nın laik bir yapı taşımadığı, meclis hükümeti sistemini benimsediği ve güçler birliği ilkesine dayandığı vurgulanırken, bu anayasanın Kanun-u Esasi'nin kişi hak ve hürriyetlerine ilişkin bazı

bölümlerini yürürlükte bırakması eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. 1924 Anayasası, Kurtuluş Savaşı sonrası ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte bir düzenleme olarak incelenmiştir. Özellikle laiklik ilkesinin 1928’de anayasadan çıkarılması, kadınlara 1934’te seçme ve seçilme hakkı tanınması ve Atatürk ilkelerinin eklenmesi gibi önemli anayasal değişiklikler, kitabın odak noktalarından biridir. Ayrıca, tek dereceli seçim sistemine geçilerek anayasanın daha demokratik bir yapıya kavuşturulması, modern Türkiye’nin hukuk yapısındaki dönüşümün önemli bir aşaması olarak sunulmaktadır. Türk Medeni Kanunu’nun kabul edilme süreci, Mecelle ile karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Osmanlı’daki Mecelle’nin dini temellere dayalı yapısının toplumun değişen ihtiyaçlarına yanıt veremediği, bu nedenle İsviçre Medeni Kanunu’nun Türk Medeni Kanunu’na model alındığı ifade edilmektedir. Kitap, Türk Medeni Kanunu’nun kabulüyle birlikte kadınların toplumsal yaşama katılımının ve aile içindeki haklarının güvence altına alınmasını, kadın-erkek eşitliğine yönelik önemli bir adım olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, bu kanunun laik ve modern yapısı sayesinde, Patrikhane gibi dinsel kurumların yetkilerinin kaldırılmasına ve din adamlarının hukuki süreçlerdeki rollerinin sona erdirilmesine dikkat çekilmektedir.

Türk Medeni Kanunu ile birlikte, kadınların toplumsal yaşama katılmasındaki bazı engeller kaldırılmış ve aile içindeki hakları güvence altına alınmıştır. Bu durum, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yönünde önemli bir adım olmuştur. Ayrıca, Patrikhane gibi dinsel kurumların ve tüm inançlardaki din adamlarının bu alandaki yetkileri de kaldırılmıştır. Türk Medeni Kanunu dışında, Türkiye; 1926’da İsviçre’den Ticaret Kanunu, aynı yıl İtalya’dan Ceza Kanunu, 1929’da Almanya’dan Ceza Muhakemeleri ve Deniz Ticareti Kanunları almıştır.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte Türkiye’nin hukuk sistemindeki dönüşümleri kapsamlı ve derinlemesine bir şekilde ele alarak, özellikle Tanzimat Dönemi’nden Cumhuriyet dönemine kadar olan anayasal ve medeni hukuki gelişmeleri titizlikle analiz etmektedir. Bu bağlamda, hukuk tarihi üzerine araştırma yapan akademisyenler ve öğrenciler için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır (MEB, 2016, s. 82-83).

2017 yılı 12. Sınıf İnkılap Tarihi ders kitabı incelemesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk inkılâplarını ve bu inkılapların toplumsal yapı üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Hukukun, toplumun düzenini sağlama amacına hizmet eden bir kurallar bütünü olduğu vurgulanmış ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte bu kuralların millî, demokratik, sosyal, insan haklarına saygılı ve çağdaş bir devlet yapısına uyumlu hale getirilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Atatürk'ün hukuk reformlarına verdiği büyük önem, eserin temel noktalarından biridir.

Kitap, 1921 ve 1924 Anayasalarını, Cumhuriyet'in hukuk yapısındaki dönüm noktaları olarak ele almıştır. 1921 Anayasası, tam anlamıyla bir yönetim biçimini belirleyemese de, 1924 Anayasası ile Türkiye Devleti'nin laik, milliyetçi ve inkılâpçı bir yapıya kavuştuğu, egemenlik hakkının TBMM'ye verildiği ve vatandaşların haklarının anayasal güvence altına alındığı detaylıca tartışılmıştır. 1924 Anayasası'nın, Türkiye'nin modern ve laik bir hukuk devleti olma yolunda attığı önemli adımlardan biri olduğu ifade edilmiştir.

Türk Medeni Kanunu'nun kabulü, eserin önemli bir bölümünü oluşturur. Kitap, bu kanunun kabul edilmesiyle birlikte laiklik, kadın-erkek eşitliği ve bireysel haklar açısından Türkiye'nin hukuk sisteminde köklü bir dönüşüm yaşandığını vurgular. Özellikle İsviçre Medeni Kanunu'nun model alınarak Türk Medeni Kanunu'nun hazırlanması süreci ve bu kanunun toplum üzerindeki etkileri geniş bir şekilde incelenmiştir. Kadınların toplumsal yaşama katılmasının ve haklarının güvence altına alınmasının, Türkiye'nin modernleşme sürecindeki önemli adımlar arasında olduğuna dikkat çekilmiştir. Kadınların aile içindeki ve ekonomik hayattaki eşitliği, miras ve boşanma hakları konusundaki düzenlemeler, Türkiye'nin medeni yapısındaki devrim niteliğindeki değişiklikler olarak öne çıkmaktadır. Ders kitabında, Türkiye'nin sadece Medeni Kanun ile sınırlı kalmayan hukuk reformları da ele alınmaktadır. İtalya'dan Ceza Kanunu, İsviçre'den Ticaret Kanunu, Almanya'dan Ceza Muhakemeleri ve Deniz Ticareti Kanunları gibi Batı'dan alınan kanunlar, Türkiye'nin hukuk sisteminin Batı standartlarına ulaşmasını sağlayan önemli adımlar olarak belirtilmiştir. Bu kanunların kabulü, Türkiye'nin laik ve demokratik bir hukuk devleti olma sürecini hızlandırmıştır. Kitapta Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk alanındaki dönüşümlerini kapsamlı

bir şekilde analiz ederek, hukuk inkılâplarının toplumsal yapı üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektedir. Atatürk'ün hukuk reformlarıyla oluşturulan modern ve eşitlikçi hukuk sistemi, Türkiye'nin sosyal yapısını dönüştüren en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir (MEB, 2017, s. 120-123). 2018-2022 yılları 12. Sınıf inkılâp tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları 2018 yılı ile birebir aynıdır. Gereksiz tekrar önlemek amacıyla anlatılmamıştır.

2023 tarih ders kitabında yer alan 1924 Anayasası ve Türk Medeni Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yapılan önemli hukuk reformlarının tarihi gelişimini ve bu süreçlerin cumhuriyetin temellerini nasıl oluşturduğunu detaylı şekilde ele almaktadır. 1924 Anayasası: Kitap, öncelikle 1921 Anayasası'nın olağanüstü koşullarda hazırlandığını, ancak Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni bir anayasa ihtiyacının doğduğunu vurgular. 20 Nisan 1924'te kabul edilen 1924 Anayasası, 1921 Anayasası'ndaki eksiklikleri gidermiş ve cumhuriyetin yapısal temellerini atmıştır. Anayasa, devletin cumhuriyetçi yapısını, halk egemenliğini ve devletin resmi dilinin Türkçe olduğunu açıkça belirtmiştir. Ancak devletin dini olarak İslam ifadesi, 1928'deki değişiklikle çıkarılmış, böylece laik devlet anlayışına doğru önemli bir adım atılmıştır. 1937'de Atatürk ilkeleri de anayasaya eklenmiş ve böylelikle cumhuriyet, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık ilkeleri devletin resmi doktrini haline getirilmiştir. Kitapta, 1924 Anayasası'nın kabulü ile halifeliğin kaldırılması ve din ile devlet işlerinin ayrılmasının laikleşme sürecindeki etkileri de vurgulanır. Halifeliğin kaldırılması, Türkiye'nin millî, demokratik ve laik bir devlet olma yolunda attığı önemli adımlardan biri olarak sunulmaktadır. Türk Medeni Kanunu: Kitap, Türk Medeni Kanunu'nun (17 Şubat 1926) kabulü ile hukuk sisteminin laikleşmesi sürecini ayrıntılı olarak ele alır. Medeni Kanun, vatandaşların bireysel haklarını güvence altına almak ve toplumsal yapıyı çağdaş, laik ve demokratik bir çerçevede düzenlemek amacıyla hazırlanmıştır. İsviçre Medeni Kanunu temel alınarak oluşturulan bu yasa ile kadınlara boşanma hakkı tanınmış, tek eşle evlilik kuralı getirilmiş ve kadın-erkek eşitliği yasal zeminde sağlanmıştır. Ayrıca din ve mezhep ayrımının kaldırılması ile hukuk birliği tesis edilmiş, laik bir hukuk düzenine geçişin önemli adımlarından biri atılmıştır. Kitapta ayrıca,

hukukun toplum üzerindeki modernleştirici etkilerine vurgu yapılmakta ve Atatürk'ün adaletin hızla, isabetle ve güvenle dağıtılması gerektiğine dair görüşlerine yer verilmektedir. Bu bağlamda, Ankara Hukuk Mektebi'nin açılması gibi somut adımlar, yeni nesil hukukçuların yetiştirilmesi süreci olarak öne çıkarılmaktadır.

Ayrıca, Cumhuriyet dönemindeki diğer hukuk reformlarına da değinmektedir. Türk Ceza Kanunu, Ticaret Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu gibi önemli yasaların İtalya, Almanya ve İsviçre hukuk sistemlerinden faydalanılarak hazırlandığı belirtilmiştir. Bu reformlar, Türkiye'nin hukuk sistemini Batı normlarına uygun, laik ve evrensel bir düzene kavuşturma hedefini destekleyen önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Son olarak, eserin Cumhuriyet'in hukuk reformlarını modern bir hukuk devleti oluşturma çabasının bir parçası olarak ele aldığı ve kadın hakları, toplumsal eşitlik ve hukuk birliği konularında attığı adımlara büyük önem verdiği söylenebilir. Cumhuriyetin hukuk inkılâpları toplumsal yapıyı modernize etmede ve laikleşmede temel bir unsur olarak değerlendirilmiştir (MEB, 2023, s. 114-115).

BÖLÜM V

YILLARA GÖRE ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARININ TABLOSAL İNCELEMESİ

5.1. Yıllara Göre Tablo İncelemesi

Tablo 1

Yıllara Göre İnceleme

Konu	2014 yılı	2015 yılı	2016 yılı	2017 yılı	2018-2023 yılları	2024 yılı
<i>1) Sümer'de Hukuk</i>						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	+	-	-	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	+	+	-	-
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	+	-	-	-	-	-
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	-	-
<i>2) Babil'de Hukuk ve Hammurabi Kanunnâmesi</i>						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	-	-	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	-	-
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	+	+	+	+	+	+
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	-	-
<i>3) Hitit'te Hukuk</i>						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	+	+	+	+	+
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	+	+	-	+
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	-	-	+	+	+	+
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	-	-
<i>4) İbranilerde Hukuk</i>						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	+	+	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	+	-
Kamu Hukuku						
Cezai düzenlemeler	-	-	-	+	+	-
Yargılama süreci	-	-	-	-	-	-
<i>5) Hintlerde hukuku</i>						
Özel Hukuk						

Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	Yok	Yok	Yok
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	Yok	Yok	Yok
Konu	2014 yılı	2015 yılı	2016 yılı	2017 yılı	2018-2023 yılları	2024 yılı
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	-	-	-	Yok	Yok	Yok
Yargılama Süreçleri	-	-	-	Yok	Yok	Yok
6) Çin'de Hukuk						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	-	-	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	-	-
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	-	-	-	-	-	-
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	-	-
7) Roma Hukuku						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	+	-	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	-	-
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	+	+	+	+	+	-
Yargılama Süreçleri	-	-	+	+	+	-
8) Yunan Hukuku						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	-	-	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	-	-
Kamu Hukuku						
Cezai düzenlemeler	-	-	-	Yok	Yok	Yok
Yargılama süreci	-	-	-	Yok	Yok	Yok
9) Cengiz Han Hukuku						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	Yok	Yok	Yok	+	+	Yok
Mülkiyet ve Miras Hukuku	Yok	Yok	Yok	+	+	Yok
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	Yok	Yok	Yok	+	+	Yok
Yargılama Süreçleri	Yok	Yok	Yok	-	-	Yok
10) Hun Hukuk						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	-	-	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	-	-
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	-	-	-	-	-	+
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	-	+
11) Göktürk Hukuk						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	+	-	-	-	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	+	-	-	-	-
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	-	-	-	-	-	-
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	-	-
12) Uygur Hukuku						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	-	-	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	-	-
Kamu Hukuku						
Cezai düzenlemeler	-	-	-	-	-	-
Yargılama süreci	-	-	-	-	-	-
13) İslam hukuku						
Özel Hukuk						

Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	+	-	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	+	-	-
Konu	2014 yılı	2015 yılı	2016 yılı	2017 yılı	2018-2023 yılları	2024 yılı
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	+	+	+	+	+	-
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	-	-
<i>14) Büyük Selçuklu hukuku</i>						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	+	+	+	+	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	+	+	+	+	-
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	-	-	-	-	-	-
Yargılama Süreçleri	-	-	+	+	+	-

Tablo 2

10, 11 ve 12. Sınıf Tarih Ders Kitaplarının Yıllara Göre İncelenmesi

Konu	2014 yılı	2015 yılı	2016 yılı	2017 yılı	2018-2023 yılları	2024 yılı
10 sınıf tarih ders kitapları						
<i>1) Osmanlı hukuku</i>						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	+	+	+	+	-	-
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	-	-
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler ve vergi düzenlemeler	-	-	-	-	-	-
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	-	-
11 sınıf tarih ders kitapları						
<i>2) İlk Türk Devletlerinde Hukuk</i>						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	+	+	+	+	Yok	Yok
Mülkiyet ve Miras Hukuku	+	+	+	+	Yok	Yok
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	+	+	+	+	Yok	Yok
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	Yok	Yok
<i>3) Türk-İslam devletlerinde hukuk</i>						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	-	Yok	Yok
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	Yok	Yok
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	-	-	-	-	Yok	Yok
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	Yok	Yok
<i>4) Osmanlı Devletinde hukuk</i>						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	+	+	+	+	Yok	Yok
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	Yok	Yok
Kamu Hukuku						
Cezai düzenlemeler	+	+	+	+	Yok	Yok
Yargılama süreci	+	+	+	+	Yok	Yok
<i>5) Cumhuriyet Dönemi'nde hukuk</i>						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	-	-	-	-	Yok	Yok
Mülkiyet ve Miras Hukuku	-	-	-	-	Yok	Yok
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	-	-	-	-	-	-

Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	-	-
Konu	2014 yılı	2015 yılı	2016 yılı	2017 yılı	2018 2023 yılları	2024 yılı
12 sınıf tarih ders kitapları						
Özel Hukuk						
Evlilik ve Aile Hukuku	+	+	+	+	+	+
Mülkiyet ve Miras Hukuku	+	+	+	+	+	+
Kamu Hukuku						
Cezai Düzenlemeler	-	-	-	-	-	-
Yargılama Süreçleri	-	-	-	-	-	-

Tabloda (-) işaretiyle belirtilen ders kitaplarında ilgili konunun ele alınmadığı, (+) işaretiyle gösterilen ders kitaplarında ise konuların işlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, (yok) ifadesi öğretim programlarından da çıkarılmış olan konuları ifade etmektedir.

Yıllara göre tablo incelemesi:

5.2. 9. Sınıf Tarih Ders Kitapları Tablo İncelemesi

2014-2024 yılları arasında özel hukuk (evlilik ve aile hukuku) ve kamu hukuku (cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri) hakkında tablo oluşturulmuştur. Yukarıdaki tablonun analizi aşağıdaki gibidir.

5.2.1. Sümer Hukuku

2014-2023 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında Sümer'de hukuk konusunun işleyişi, belirli yıllarda önemli farklılıklar göstermektedir. Evlilik ve aile hukuku, 2016 yılı dışında genellikle yeterince detaylandırılmamış, diğer yıllarda bu konulara yer verilmiştir. Mülkiyet ve miras hukuku ise 2016 ve 2017 yıllarında özet şekilde ele alınmış, ancak 2014, 2015, 2018 ve 2023 yıllarında yeterli açıklama sunulmamıştır. Bu durum, tarih ders kitaplarının yıllara göre hukuki konuların öğretimindeki tutarsızlıkları ortaya koymakta ve hukuk eğitiminin içeriğinde uygun olduğuna işaret etmektedir. 2014-2024 yılları arasında ortaöğretim tarih ders kitapları geliştirilmiş, Sümer'de kamu hukuku konusunun ele alınışı farklılık göstermektedir. Ceza düzenlemeleri 2014 yılında özetlenmiş bir şekilde işlenmiş,

ancak 2015, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024 yıllarında yeterince detaylandırılmamıştır. Yargılama ise tüm incelenen yıllarda (2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024) yeterli açıklamalarla ele alınmamış ve ders kitaplarında bu başlığa yer verilmemiştir. Bu durum, kamu hukuku konularının öğretiminde yıllar boyunca süregelen eksikliklere işaret etmektedir.

5.2.2. Babil Hukuku ve Hamurdaki Kanunnâmesi

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Babil'de hukuk ve Hamurdaki Kanunnâmesi kapsamındaki özel hukuk konularının işleyişinde belirgin bir eksiklik gözlemlenmiştir. Hem evlilik ve aile hukuku hem de mülkiyet ve miras hakları başlıkları, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024 yıllarında yeterince ele alınmamıştır. Kamu hukuku konularının ele alınışında belirgin bir farklılık gözlenmektedir. Cezai düzenlemeleri, 2014'ten 2024'e kadar tüm yıllarda işlenmişken, buna karşın, tüm yıllarda (2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024) kitaplarda yargılama süreçlerine yer verilmemiştir.

5.2.3. Hitit Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Hitit hukuk konusunun ele alınışında bazı değişikliklere dikkat çekilmektedir. Evlilik ve aile hukuku, 2014 yılında işlenmemiş olmasına rağmen, 2015 yılından bu yana (2015, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024) işlenmişken, mülkiyet ve miras hukuku ise 2016, 2017 ve 2024 yıllarında ele alınmıştır. 2014, 2015, 2018 ve 2023 yıllarında eksik anlatılmıştır.

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, kamu hukuku konusunun ele alınışında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Ceza düzenlemeleri, 2014 ve 2015 yıllarında yeterince işlenmemişken, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024 yıllarında ele alınmıştır. Öte yandan, tüm yıllarda (2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024) yargılama süreçleriyle ilgili bilgiye yer verilmemiştir.

5.2.4. İbrani Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, İbranilerde hukuk konularının ele alınışında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Evlilik ve aile hukuku, 2017 ve 2018 yıllarında ele alınmış, ancak 2014, 2015 ve 2024 yıllarında bu konuya yer verilmemiştir. Mülkiyet ve miras hukuku ise, 2014, 2015, 2016 ve 2024 yıllarında ders kitaplarında yeterince işlenmemişken, 2018 yılında bu konuya yer verilmiştir. Bu durum, İbranilerde hukuk konularının öğretiminde yıllara göre gerçekleşen bir yaklaşımın var olduğunu ve özellikle mülkiyetle ilgili konuların belirli yıllarda daha fazla ön plana çıktığını göstermektedir. 2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, kamu hukuku konusunun ele alınışında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Ceza düzenlemeleri, 2017, 2018 ve 2023 yıllarında ele alınmış, ancak 2014, 2015 ve 2024 yıllarında bu konuya yeterince yer verilmemiştir. Yargılama süreci ise, incelenen tüm yıllarda (2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024) yeterli bir şekilde işlenmemiştir.

5.2.5. Hint Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Hindistan'da hukuk ele alınışında belirgin bir eksiklik gözlemlenmektedir. Evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras haklarıyla ilgili konular, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında öğretim programlarından yer almış, fakat özel hukuk konularına yeterince yer verilmemiştir. 2017, 2018, 2023 ve 2024 yıllarında da Hint medeniyeti öğretim programlarında yer almamıştır.

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, kamu hukuku konusunun ele alınışında belirgin bir eksiklik söz konusudur. Cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında Hint medeniyeti öğretim programlarında yer alsa da yeterli şekilde anlatılmamıştır. 2017, 2018, 2023 ve 2024 yıllarında Hint medeniyeti öğretim programlarında bulunmamaktadır.

5.2.6. Çin Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Çin'de hukuk ele alınışında ciddi bir eksiklik gözlemlenmektedir. Gerek özel hukuk (evlilik ve aile hukuku, mülkiyet ve miras hukuku) gerekse kamu hukuku (cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri) ile ilgili konular, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024 yıllarında ders programlarında yer almamış ve bu konularda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

5.2.7. Roma Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Roma hukukunun ele alınışında belirgin bir farklılık gözlemlenmektedir. Evlilik ve aile hukuku konusu, 2017 yılında öğretim programına işlenmiş, ancak 2014, 2015, 2016, 2018, 2023 ve 2024 yıllarında yeterince yer verilmemiştir. Bununla birlikte, mülkiyet ve miras hukuku, incelenen tüm yıllarda (2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024) ders kitaplarında bu konuda herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Kamu hukuku konusunun ele alınışında bazı önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Ceza düzenlemeleri, 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında öğretim programlarından işlenmiş olup, 2018 yılında da ele alınmaya devam edilmiştir. Ancak 2024 yılında bu konuyla ilgili bir bilgi sunulmamıştır. Yargılama süreci ise, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında ele alınmış, ancak 2014, 2015, 2023 ve 2024 yıllarında ders kitaplarında yer almamıştır. Kamu hukuku düzenlemeleri öğretiminde belirgin bir dengesizlik olduğu ve bazı yıllarda bu konuların yeterince kapsamlı bir şekilde işlendiği gözlemlenmiştir.

5.2.8. Yunan Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Yunan özel hukukuna ilişkin konuların ele alınışında ciddi bir eksiklik gözlemlenmektedir. Evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras hakları başlıkları, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2023 ve 2024 yıllarında öğretim programlarından hiç yer almamış ve bu konularda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. 2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders

kitaplarında, kamu hukuku konusunun ele alınışında ceza düzenlemeleri, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında öğretim programlarında yer almış ve 2017, 2018, 2023 ve 2024 yıllarında tamamen öğretim programlarından çıkarılmıştır. Benzer şekilde, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında kitaplarda yer bulmamış, 2017, 2018, 2023 ve 2024 yıllarında kitapta herhangi bir bilgi sunulmamıştır.

5.2.9. Cengiz Han Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Cengiz Han mevzuatına ilişkin konuların ele alınışında yıllara göre değişiklikler gözlemlenmektedir. Evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras haklarıyla ilgili konular, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında öğretim programlarında yer almamış ve bu konularda herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Ancak 2017 ve 2018 yıllarında ders kitaplarında özel hukuk konuları belli bir ölçüde anlatılmıştır. 2023 ve 2024 yıllarında ise bu konular öğretim programlarından tamamen çıkarılmış ve ders kitaplarında yer bulamamıştır.

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Cengiz Han hukukuna ilişkin kamu hukuku konularının işleyişinde dikkat çekici bir farklılık yoktur. Cezai düzenlemeler, 2014, 2015 ve 2016 öğretim programlarından yer almamış ve herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Ancak 2017 ve 2018 yıllarında ders kitaplarında bu konu işlenmiştir. 2023 ve 2024 yıllarında ise cezai düzenlemeler öğretim programlarından çıkarılmıştır. Yargılama sürecine ilişkin olarak ise, 2017 ve 2018 yıllarında anlatılmamıştır. Diğer yıllarda ders kitaplarında konu anlatılmamıştır. Bu durum, kamu hukuku kapsamındaki bu konuların öğretiminde tutarsız bir yaklaşım sergilendiğini göstermektedir.

5.2.10. Hun Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Hun hukukuna ilişkin özel ve kamu hukuku konularının işleyişinde bazı önemli eksiklikler gözlemlenmiştir. Özel hukuk alanında evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras hakları konuları, incelenen

tüm yıllar boyunca ders kitaplarında yeterince ele alınmıştır. Kamu hukuku açısından ise, cezai düzenlemeler ve yargılama süreçlerine ilişkin olarak 2014-2023 yıllarında anlatılmamış, sadece 2024 yılı tarih ders kitabında işlenmiştir.

5.2.11. Göktürk Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Göktürk hukukuna dair konuların ele alınışında belirgin eksiklikler dikkat çekmektedir. Özel hukuk alanında evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras hukuku konuları yalnızca 2015 yılında ele alınmış olup, diğer yıllarda ise bu konulara yeterli derecede yer verilmemiştir. Kamu hukukuna ilişkin cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri ise incelenen tüm yıllar boyunca öğretim programlarında yer almamış ve ders kitaplarında işlenmemiştir. Bu durum, Göktürk hukukunun öğretiminde sınırlı bir kapsamın benimsendiğini ve özellikle kamu hukuku alanında eksikliklerin sürdüğünü göstermektedir.

5.2.12. Uygur Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Uygur hukukunun kapsamına giren konuların işlenişinde sürekli bir eksiklik gözlemlenmiştir. Özel hukuk çerçevesinde evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras hukuku konuları, incelenen yılların hiçbirinde yeterli detayla ele alınmamıştır. Aynı şekilde, kamu hukuku alanında cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri de ders kitaplarında yer almamış, öğretim programında herhangi bir kapsam kazanmamıştır. Bu durum, Uygur hukukunun tarih öğretiminde sınırlı bir yer bulduğunu ve hukuki konuların derinlemesine incelenmediğini göstermektedir.

5.2.13. İslam Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, İslam hukuku konusunun ele alınışında belirgin farklılıklar ve eksiklikler gözlemlenmiştir. Özel hukuk

alanında, evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras hakları konuları sadece 2017 yılı ders kitabında ele alınmıştır. Ancak diğer yıllarda yeterli anlatım yapılmamıştır. Kamu hukuku kapsamında ise cezai düzenlemeler, 2014'ten 2024'e kadar sürekli olarak ders kitaplarında yer almış, ancak 2024'te bu konunun öğretim programında işlenmediği görülmüştür. Yargılama süreci ise incelenen tüm yıllarda eksik kalmış ve herhangi bir öğretim kapsamında ele alınmamıştır.

5.2.14. Büyük Selçuklu Hukuku

2014-2024 yılları arasında incelenen ortaöğretim tarih ders kitaplarında, Büyük Selçuklu hukuk konusunun işleyişinde belirli farklılıklar ve eksiklikler göze çarpmaktadır. Özel hukuk kapsamında, evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras hakları konularında 2015, 2016, 2017 ve 2018-2023 yılları arasında ele geçirilenler, ancak 2014 ve 2024 yıllarında yeterli detay sunulmadan öğretim programlarında yer almamıştır. Bu durum, Selçuklu kurallarına ait özel hukuk konularının öğretiminde tutarsızlıkların olduğunu ve bazı yıllarda belirli hukuk konularının ders kitaplarından çıkarıldığını göstermektedir.

5.3. 10. Sınıf Tarih Ders Kitapları Tablo İncelemeleri

2014-2024 yılları arasında 10. sınıf tarih ders kitaplarında Osmanlı hukuku, özel hukuk kapsamında ele alınmıştır. Evlilik ve aile hukuku, 2014-2017 yılları arasında yer alırken, 2018-2024 yıllarında ise öğretim programından çıkarılmıştır. Mülkiyet ve miras hukuku ise 2014-2024 yılları boyunca ders kitaplarında yer almıştır. Bu durum, Osmanlı hukukunun aile yapısına yönelik ayrıntıların belirli yıllarda ele alınmasına karşın, mülkiyet ve miraslar gibi diğer özel hukuk bilgileri ders kitaplarında göz ardı edildiğini göstermektedir. 2014-2024 yılları arasında 10. sınıf tarih ders kitaplarında Osmanlı kamu hukuku kapsamındaki cezai ve yargı düzenlemeleri ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu durum, Osmanlı kamu hukukuna yönelik cezai ve yargılama süreçleri konusunda ders kitaplarında bilgi verilmediğini göstermektedir.

5.4. 11. Sınıf Tarih Ders Kitapları Tablo İncelemeleri

Ders kitaplarında İlk Türk devletlerinde özel hukuk kapsamında ele alınmış olup, 2014-2017 yılları arasında evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras hukuku konularına yer verilmiştir. Ancak 2018 yılından itibaren bu konular ders kitaplarından çıkarılmıştır. Bu değişiklikle, özel hukuk konularının belirli bir döneme kadar öğretim programlarında işlendiği, ancak sonraki yıllarda özel hukuk konularının göz ardı edildiği değerlendirilmektedir.

Ders kitaplarında kamu hukuku kapsamındaki cezai düzenlemeler konusu, 2014-2017 yılları arasında ele alınırken, 2018 yılından itibaren bu konu eklenmemiştir. Yargılama süreci konusu ise, 2014-2024 yılları arasında ders kitaplarında yer almamıştır. Bu durum, kamu hukuku alanındaki cezai düzenlemelerin belirli bir dönemde incelenmekte olduğu, ancak sonraki yıllarda bu konuların ve katılımların göz ardı edildiğini göstermektedir.

2014-2024 yılları arasında 11. sınıf tarih ders kitaplarında Türk-İslam devletlerinde hukuk konusu, özel hukuk ayrıntıları ele alınmamıştır. Özel hukuk kapsamında evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras hukuku, 2014-2017 yılları arasında ders kitaplarında yer almış, 2018 yılından itibaren tamamen öğretim programlarından çıkarılmıştır. Bu durum, Türk-İslam devletlerinde hukuk konusunun belirli bir dönem ders kitaplarında göz ardı edildiğini ve bu konuların öğretim programında yer almadığını ortaya koymaktadır.

2014-2024 yılları arasında 11. sınıf tarih ders kitaplarında Türk-İslam devletlerinde kamu hukuku kapsamında cezai düzenlemeler ve yargılama süreçlerine ilişkin konular yer almamıştır. Bu konular, 2014-2017 yılları arasında ders kitaplarında anlatılmadığı gibi 2018 yılından itibaren öğretim programlarından çıkarılmıştır. Bu durum, Türk-İslam devletlerinde kamu hukuku, cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri konularının ders kitaplarında göz ardı edildiğini göstermektedir.

2014-2024 yılları arasında 11. sınıf tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti'nde özel hukuk konusu ele alınmıştır. Evlilik ve aile hukuku, 2014-2017 yılları arasında ders kitaplarında yer almış, ancak 2018 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde hukuk konusu öğretim

programlarından çıkarılmıştır. Bununla birlikte, 2014-2024 yılları boyunca mülkiyet ve miras konuları ders kitaplarında işlenmemiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde özel hukukta yalnızca belirli unsurlara sınırlı bir dönem boyunca yer verildiğini ve mülkiyet ile miraslar gibi diğer özel hukuk konularının ders kitaplarında göz ardı edildiğini göstermektedir.

2014-2024 yılları arasında 11. sınıf tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti'nde kamu hukuku kapsamında cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri konularına 2014-2017 yılları arasında yer verilmiştir. Ancak 2018 yılından itibaren bu konular öğretim programından çıkarılmıştır. Bu durumda, Osmanlı Devleti'nde kamu hukuku, cezai kararlar ve yargılama süreci yalnızca belirli bir dönemde incelenmiş, sonraki yıllarda ise bu unsurların ders kitaplarında göz ardı edildiği görülmektedir.

2014-2024 yılları arasında 11. sınıf tarih ders kitaplarında Cumhuriyet Dönemi'nde hukuk konusu, özel hukuk işlemleri ele alınmamıştır. Özel hukuk kapsamında evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras hakları konuları, 2014-2017 yılları arasında ders kitaplarında bulunmamış, 2018 yılından itibaren de tarifiede yer almamıştır. Bu durum, Cumhuriyet Dönemi'nde özel hukuka dair bu başlıkların ders kitaplarında göz ardı edildiğini göstermektedir.

5.5. 12. Sınıf inkılâp tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitapları Tablo İncelemeleri

2014-2024 yılları arasında 12. sınıf inkılâp tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında özel hukuk kapsamında evlilik ve aile hukuku ile mülkiyet ve miras hukuku konuları sürekli olarak ele alınmıştır. Bu durum, inkılâp tarihi ve Atatürkçülük derslerinde özel hukukun temel unsurlarının Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş süreci aile yapısı, mülkiyet ve miras ilişkileri üzerinden düzenli olarak işlendiğini göstermektedir. 2014-2024 yılları arasında 12. sınıf inkılâp tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında kamu hukuku kapsamında cezai parçalar ve geniş kapsamlı konulara yer verilmemiştir. Bu başlıklar, tüm bu yıllar boyunca öğretim programlarında bulunmamaktadır. Bu durum, inkılâp tarihi ve Atatürkçülük ders

kitaplarında kamu hukuku ile ilgili cezai düzenlemeler ve yargılamaların parçalarının seçilmediğini göstermektedir.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 2014-2024 yılları arasında Türkiye'deki ortaöğretim tarih ders kitaplarında hukuk konularının işlenişini inceleyerek, tarih eğitiminin öğrencilerde hukuk bilincini ne ölçüde geliştirdiğini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Özellikle Sümer, Babil, Hitit gibi eski uygarlıklardan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine kadar geniş bir yelpazede özel ve kamu hukuku konuları incelenmiştir. Doküman analizleri sonucu, tarih ders kitaplarında özel hukuk (evlilik, aile, mülkiyet ve miras hukuku) ve kamu hukuku (cezai düzenlemeler ve yargılama süreçleri) konularında tutarsızlıklar ve eksiklikler olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle Sümer, Babil, Hitit gibi eski uygarlıklardan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi hukuk sistemlerine kadar geniş bir tarihsel yelpazede ele alınan konular, yıllar itibarıyla tutarsızlık göstermektedir. Doküman analizleri, tarih ders kitaplarının hukuk konularını yüzeysel veya eksik ele aldığını, yıllara göre bu konularda önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, 9. sınıf tarih ders kitaplarında Sümer, Babil ve Hitit hukukuna dair temel bilgiler çoğu yıl verilmiş olsa da, kamu hukuku ve özel hukuk konularının ayrıntılı anlatılmasında eksiklikler göze çarpmaktadır. Yargılama süreçleri ve cezai düzenlemeler gibi başlıklar, çoğunlukla yüzeysel bırakılmış ve öğrencilerin hukuk sistemlerinin yapısını tam anlamıyla kavramasına olanak tanıyacak detaylardan yoksun kalmıştır. 10. sınıf tarih ders kitaplarında ise Osmanlı hukuku çerçevesinde özel hukuk konuları belirli yıllarda işlenmiş, fakat kamu hukuku ve yargılama süreçlerine dair bilgi genellikle işlenmemiştir. Bu durum, öğrencilerin Osmanlı döneminde hukukun toplumsal yapı üzerindeki etkilerini yeterince anlayamamaları riskini doğurmaktadır. Aynı şekilde, 11. sınıf tarih ders kitaplarında ilk Türk devletlerinden

Türk-İslam devletlerine kadar uzanan hukuk konularında tutarsızlık gözlemlenmiştir. Kamu hukuku başlıkları sınırlı işlenmiş, özel hukuk ise belirli yıllarda çıkarılarak öğrencilere sunulmamıştır. 12. sınıf inkılâp tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki hukuki dönüşümler ele alınmış, ancak bu konular çoğunlukla özel hukuk başlıklarıyla sınırlı kalmıştır. Kamu hukukuna dair yargılama süreçleri ve cezai düzenlemeler kapsam dışında bırakılarak Cumhuriyet dönemi hukuk devriminin toplumsal düzen açısından anlamı yeterince açıklanmamıştır. Dünya genelinde tarih eğitimi ile karşılaştırıldığında, Türkiye'deki tarih ders kitaplarının insan hakları, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel hukuk ilkelerini öğrencilere kazandırma açısından daha geniş bir perspektif sunmasının gerekliliği öne çıkmaktadır. ABD ve İngiltere gibi ülkelerde tarih eğitimi, anayasal haklar, bireysel özgürlükler ve medeni hukuk konularını detaylı işleyerek öğrencilerin demokratik değerleri öğrenmelerine katkı sağlarken, Türkiye'de bu tür bir yaklaşımın eksikliği dikkat çekmektedir. Ayrıca, yargılama süreçlerine dair bilgilerin yer almaması, öğrencilerin hukukun toplumsal düzen ve adalet açısından önemini anlamalarını sınırlamaktadır.

6.1. Öneriler

Çalışma bulguları doğrultusunda, Türkiye'deki 9., 10., 11. ve 12. sınıf tarih ders kitaplarında hukuki konuların daha dengeli ve kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Özellikle kamu hukuku, cezai düzenlemeler ve yargılama süreçlerinin öğretim programlarına eklenmesi, hukukun toplumsal düzen ve adalet üzerindeki etkilerini öğrencilere daha somut bir şekilde aktarmayı sağlayacaktır.

Buna ek olarak, eski uygarlıklardan modern döneme kadar geniş bir yelpazede evlilik ve aile hukuku, mülkiyet ve miras gibi özel hukuk konularının sosyo-kültürel bağlamlarıyla birlikte işlenmesi, öğrencilerin hukuk sistemlerini yalnızca kurallar bütünü olarak değil, toplumsal ilişkilerin bir düzenleyicisi olarak anlamalarına katkıda bulunacaktır. Bu amaç

doğrultusunda, tarih ders kitaplarının pedagojik olarak öğrenci seviyesine uygun, eleştirel düşünme ve değerlendirme becerilerini geliştiren yöntemlerle güncellenmesi önerilmektedir.

Hukuk konularının öğretiminde vaka çalışmaları, karşılaştırmalı analizler ve uygulamalı etkinlikler gibi çeşitli pedagojik yöntemlerin kullanılması, öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine olanak tanırken, hukuk bilincinin artırılmasına yönelik etkin bir öğrenme ortamı sunacaktır. Ayrıca, eski uygarlıklardan modern döneme kadar geniş bir yelpazede evlilik ve aile hukuku, mülkiyet ve miras gibi özel hukuk başlıklarının sosyo-kültürel bağlamlarıyla birlikte işlenmesi, öğrencilerin hukuk sistemlerini yalnızca kurallar bütünü olarak değil, toplumsal ilişkilerin bir düzenleyicisi olarak anlamalarına yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, tarih ders kitaplarında hukuk konularının daha kapsamlı ve dengeli bir şekilde ele alınması, öğrencilerin geçmişe dair eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine ve toplumsal hukuk bilinci kazanmalarına önemli katkılar sağlayacaktır. Eğitim politikaları çerçevesinde tarih ders kitaplarının bu doğrultuda güncellenmesi, evrensel hukuk değerlerinin tarih eğitimi içinde daha etkin bir biçimde işlenmesini mümkün kılacaktır.

KAYNAKLAR

- Adalet Bakanlığı. (2023). *Hukuk*. <http://www.sozluk.adalet.gov.tr/hukuk> sayfasından erişilmiştir.
- Akbaba, B. (2011). Tarih öğretiminde görsel kaynaklardan yararlanma. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir: Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri içinde* (s. 170–183). İstanbul: Yeni İnsan.
- Akhan, O. (2020). *Türkiye, ABD, Rusya lise tarih programlarının ve ders kitaplarının karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akıncı, Ş. (2009). *Roma hukuku dersleri*. Konya: Eğitim.
- Akkaya, M. Ş. (1943). Uygur Türklerini ve kültürlerini tanıyalım. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(3), 75-86.
- Akpınar, T. (1993). *Türk tarihinde İslamiyet*. İstanbul: İletişim.
- Akyüz, Y. (2011). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem.
- Ardıç, M., Bağcı, Ö., Yaniç, S., Caymaz, C., Kısmet, C., Bildik, F., ... Karataş, Y. (2024). *Tarih 9. sınıf ders kitabı* (1. Baskı). Ankara: MEB.
- Arnaldez, R. (2005). *Les sciences coraniques: Grammaire, droit, théologie et mystique*. Paris: J. Vrin.
- Arsal, S. M. (1947). *Türk tarihi ve hukuk*. İstanbul: İletişim.
- Arsal, S. M. (1948). *Umumi hukuk tarihi*. İstanbul: İletişim.

- Avcioğlu, D. (1978). *Türklerin tarihi: Cilt 1*. İstanbul: Tekin.
- Avcioğlu, D. (1979). *Türklerin tarihi: Cilt 2*. İstanbul: Tekin.
- Aydın, M. A. (2005). *Türk hukuk tarihi*. İstanbul: Beta.
- Aydın, M. Â. (2009). *Türk hukuk tarihi*. İstanbul: Beta.
- Aydın, M. A. (2018). *Türk hukuk tarihi* (15. Baskı). İstanbul: Beta.
- Aydın, U. (2010). *Temel hukuk dersleri*. Eskişehir: Nisan.
- Aydın, U., & Sütken, E. (Eds.). (2012). *Hukukun temel kavramları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Bağtuğ, S. (1996). Asya bozkırlarındaki Altaylı göçebelerde kabile federasyon ve devlet. *Toplum ve Bilim*, (69), 150-178.
- Balcılar, E., Kılıç, M., & Kurt, Y. (2016). *Ortaöğretim inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Top.
- Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye’de toprak meselesi*. İstanbul: Gözlem.
- Barkan, Ö. L. (1986). Türk hukuk tarihine giriş. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 14, 1-15.
- Barrow, R. H. (1965). *Romalılar* (E. Gürol Çev.). İstanbul: Varlık.
- Beck, R. B., Black, L., Krieger, L. S., Naylor, P. C., & Shabaka, D. I. (2009). *World history: Patterns of interaction*. Evanston: McDougal Littell.
- Belgesay, M. R. (1963). *Kur’an hükümleri ve modern hukuk*. İstanbul: Fakülteler.
- Berki, Ş. (1949). *Roma hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bınark, İ. (1969). *Türk dünyasının en eski içtimaî yardım müessesesi: Vakıflar ve Uygur Türklerinde vakıf*. Ankara: Türk Kültürü.
- Bilge, N. (2017). *Hukuk başlangıcı* (35. Baskı). Ankara: Turhan.
- Bilgili, F., Demirkapı, E., & Demir, S. (2015). *Hukukun temel kavramları*. Bursa: Dora.

- Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals*. London: Longman.
- Bozkurt, E., & Köktaş, A. (2018). *Avrupa Birliği hukuku* (7. Baskı). Ankara: Legem.
- Bozkurt, G. (1996). *Batı hukukunun Türkiye’de benimsenmesi*. Ankara: TTK.
- Caferoğlu, A. (1934). *Uygurlarda hukuk ve maliye istilahları*. İstanbul: Türkiyat Mecmuası.
- Cemaloğlu, N. (2003). Öğretimde ders kitaplarının yeri ve önemi. N. Hayta (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu tarih 9-12 içinde* (s. 1-33). Ankara: Nobel.
- Centel, N., Zafer, H., & Çakmut, Ö. (2017). *Türk ceza hukukuna giriş* (10. Bası). İstanbul: Beta.
- Cin, H. (2008). *Türk tarihi ve hukuk*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213644#:~:text=Tarih%2C%20de%C4%9Fi%C5%9Fen%20zamanlar%C4%B1%20ve%20bu,pragmatik%2C%20i%C3%A7tima%C3%AE%20metotlarla%20da%20yaz%C4%B1labilir sayfasından erişilmiştir>.
- Çandarlıoğlu, G. (2004). Uygur Devleti tarihi ve kültürü (Çin kaynakları ve Uygur kitabelerine göre). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21(2), 293-303.
- Çataloluk, G. (2010). *Hukuka sistemik yaklaşımlar*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çevik, A., Koç, G., & Şerbetçi, K. (2018). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük 12. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Çevik, A., Koç, G., & Şerbetçi, K. (2019). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük 12. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Çevik, A., Koç, G., & Şerbetçi, K. (2020). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük 12. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Çevik, A., Koç, G., & Şerbetçi, K. (2021). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük 12. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.

- Çevik, A., Koç, G., & Şerbetçi, K. (2022). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük 12. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- David, R. (1985). *Çağdaş büyük hukuk sistemleri* (A. Köteli Çev.). İstanbul: Üçdal.
- Demir, S. (2019). *Eğitimde hukukun yeri ve önemi*. Ankara: MEB.
- Demircioğlu, İ. H. (2008). Türkiye’de tarih eğitiminin tarihi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 430-450.
- Demircioğlu, İ. H. (2012). Osmanlı Devleti’nde tarih yazımının tarih öğretimi üzerine etkileri. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(193), 115-125.
- Demircioğlu, İ. H. (2015). Tarih öğretimi, öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı. İ. H. Demircioğlu & İ. Turan (Eds.), *Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* içinde (s. 1-12). Ankara: Pegem.
- Demircioğlu, İ., & Kıröğlu, K. (2005). Tarih öğretiminde eleştirel düşünme becerileri ve uygulama önerileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 11(1), 89-104.
- Demirel, Ö. (2006). *Eğitimde program geliştirme: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem.
- Demirel, Ö., & Kıröğlu, K. (2005). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem.
- Demirtaş, B. (2019). *Ortaöğretim inkılâp tarihi ve Atatürkçülük 12 ders kitabı*. Ankara: Mevsim.
- Donuk, A. (1982). *Eski Türklerde hükümdarın vazifeleri ve vasıfları*. İstanbul: Türk Dünyası.
- Donuk, A. (1986). *İslamiyet'ten önceki Türklerde devlet adamı tipi*. Ankara: Türk Kültürü.
- Duran, A. (2009). *Eğitimde yenilikçilik: Yenilikçi öğretmen olmak*. Bursa: Ekin.
- Durant, W. (1954). *Medeniyetin hikayesi*. New York: Springer.
- Duygu, S. (1974). *Türk tarihi*. Ankara: Pegem.
- Ergün, M. (1970). *Orhun abideleri*. İstanbul: Beta.

- Eroğul, C. (1997). *Çağdaş devlet düzenleri*. Ankara: İmaj.
- Eryılmaz, A. (2008). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem.
- Fendoğlu, H. T. (2007). Avrupa Birliği müktesebatına uyum reformları. B. Arı & S. Aslantaş (Eds.), *Adalet kitabı* içinde (s. 283-303). Ankara: Adalet Bakanlığı.
- Fromont, M. (2005). *Grand systèmes de droit étrangers*. Paris: Dalloz.
- Gökalp, Z. (1989). *Türk ahlâkı*. (Y. Toker Haz.). İstanbul: Toker.
- Gökalp, Z. (1995). *Türk medeniyet tarihi*. (Y. Toker Haz.). İstanbul: Toker.
- Gömeç, S. (1997). *Kök Türk tarihi*. Ankara: Türksoy.
- Gömeç, S. (1997). *Uygur Türkleri tarihi ve kültürü*. Ankara: Türksoy.
- Gözler, K. (2011). *Hukuka giriş*. Bursa: Ekin.
- Grever, M., & Vlies, T. (2017). Why national narratives are perpetuated: literature review on new insights from history textbook research. *Review of Education*, 15(2), 286-301.
- Gumilev, L. N. (1999). *Eski Türkler* (D. A. Batur Çev.). İstanbul: Selenge.
- Güler, A. (1992). *İlk yazılı Türkçe metinlerde aile ve unsurları*. Ankara: Başbakanlık.
- Güneş, F. (2002). *Ders kitaplarının incelenmesi*. Ankara: Ocak.
- Güneş, F. (2017). Alıştırmalardan etkinliklere: Eğitimdeki gelişmeler. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2) 103-120.
- Gürbüz, B. (2013). *Tarih öğretimi* (2. Baskı). Ankara: Pegem.
- Hacısalıhoğlu, A. (2010). Tarih öğretiminde bilgi düzeyi ve öğrenci başarısı. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 38(1), 37-53.
- Haçat, S. O., & Çakmak, M. A. (2018). Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler eğitimi çerçevesinde hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi. *Turkish Studies*, 13(4), 919-940.

- Halıcı, M. (2021). *Eğitimde değişim ve dönüşüm: Süreçler ve politika*. Ankara: Pegem.
- Hayta, N. (Ed.). (2003). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu tarih 9-12*. Ankara: Nobel.
- Iustinianus. (1968). *Institutiones*. (Z. Umur Çev.). İstanbul: Fakülteler.
- İlhan, C. (2003). *Hukukun doksan dokuz ilkesi*. İstanbul: TTK.
- İzzetbegoviç, A. (2008). *Doğu ve batı arasında İslâm*. (S. Şaban Çev.). İstanbul: Nehir.
- Kafalı, M. (2018). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. İstanbul: Beta.
- Kapar, M. A., Yüksel, E., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., ... Yıldız, S. (2017). *Ortaöğretim Tarih 9. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Karabağ, G. (2003). Ders kitabı kriterleri. N. Hayta (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu tarih 9-12 içinde* (s. 179-186). Ankara: Nobel.
- Karacan, H. (2017). Sosyal bilgiler eğitimi ders kitaplarında hukuk ve insan hakları konularının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 42(191), 113-140.
- Karadeniz Çelebican, Ö. (2005). *Roma hukuku*. Ankara: Yetkin.
- Kılıç, A., & Seven, S. (2008). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem.
- Komisyon. (2014). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: MEB.
- Korkmaz, F. (2013). *Sosyal bilgiler eğitimi* (2. Baskı). Ankara: Pegem.
- Koschaker, P. (1977). *Roma özel hukukunun ana hatları*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kozak, İ. E. (2011). *Kadim dönemler genel hukuk tarihi*. Ankara: Adalet.
- Laçın, A., Önal, B., Demir, B., Erdem, E., Kaplan, M., Arıca, M., ... Çakmak, Y. (2018). *Ortaöğretim Tarih 11 ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Livius, T. (1992). *Roma tarihi* (S. Şenbark Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2025). *Sıkça sorulan sorular*. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/sss.php> sayfasından erişilmiştir.

- Mumcu, A. (2007). Cumhuriyet dönemi Türk hukuk resepsiyonu. B. Arı & S. Aslantaş (Eds.), *Adalet kitabı* içinde (s. 269-281). Ankara: Adalet Bakanlığı.
- Oğuz, A. (2003). *Karşılaştırmalı hukuk*. Ankara: Yetkin.
- Oğuzman, M. K. (1975). *Medenî hukuk dersleri*. İstanbul: Fakülteler.
- Oğuzman, M. K., & Barlas, N. (2018). *Medeni hukuk* (24. Baskı). İstanbul: Vedat.
- Okandan, R. G. (1951). *Umumi hukuk tarihi dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Okur, Y., Genç, İ., Özcan, T., Yurtbay, M., & Sever, A. (2014). *Ortaöğretim tarih 9 ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Okur, Y., Genç, İ., Özcan, T., Yurtbay, M., & Sever, A. (2014). *Tarih dersi 9. sınıf öğrenci kitabı* (7. Baskı). Ankara: MEB.
- Okur, Y., Öztürk, M., Aksoy, M., Kızıltan, H., Sever, A., & Karaman, M. (2014). *Ortaöğretim tarih 11 ders kitabı* (5. Baskı). Ankara: MEB.
- Öğüt, M. (2019). *Eğitimde kuram ve uygulama*. Ankara: Pegem.
- Önder, B. (2016). *Ortaöğretim tarih 9*. İstanbul: Bir-Yay.
- Önder, B. (2016). *Tarih dersi 9. sınıf öğrenci kitabı*. Ankara: MEB.
- Özdemir, Murat. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özdemir, S. (2010). *Tarih öğretimi ve yaklaşımlar*. Ankara: MEB.
- Özsunay, E. (1976). *Karşılaştırmalı hukuka giriş*. İstanbul: Sulhi Garan.
- Polat, M. (2014). *Eğitimde değişim: Kuramsal ve uygulamalı yaklaşımlar*. Ankara: Pegem.
- Sabancı, O., & Karaman Kepenekci, Y. (2018). Sosyal bilgiler eğitimi lisans programı kapsamında verilen hukuk eğitiminin etkililiği. *International Journal of Human Sciences*, 15(2), 1261-1277

- Sarı, S. (2021). *Tarih öğretiminde eleştirel düşünme becerileri*. Ankara: MEB.
- Schwarz, A. B. (1939). *Türk İsviçre medeniyet hukuku ve Roma hukuku* (H. Veldet Velidedeoğlu Çev.). İstanbul: Armağan.
- Schwarz, A. B. (1945). *Roma hukuku dersleri* (T. Rado Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Sezgin, S. (2006). *Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem.
- Sönmez, A. (2019). *Tarih öğretiminde güncel yaklaşımlar*. Ankara: Pegem.
- Şener, A. (1974). *Kıyas, istihsan, istislah*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Şıklı, N. (2018). *Selçuklularda suç ve ceza (Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları'nda örnek uygulamalar)*. Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Tahiroğlu, B., & Erdoğan, B. (2010). *Roma hukuku dersleri*. İstanbul: Der.
- Teziç, E. (2018). *Anayasa hukuku* (22. Baskı). İstanbul: Beta.
- Turan, V., Genç, İ., Çelik, M., Genç, C., & Türedi, Ş. (2014). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Türkbağ, A. U. (2004). Hun İmparatorluğu'ndan AB'ye (!) Hukuk tarihimizin kırılma noktaları. *Hukuk Perspektifleri Dergisi*, (2), 13-20.
- Tüysüz, S. (2016). *Ortaöğretim tarih 9. sınıf ders kitabı*. Ankara: Tuna.
- Tüysüz, S. (2017). *Ortaöğretim tarih 10. sınıf ders kitabı*. Ankara: Tuna.
- Tüysüz, S. (2019). *Ortaöğretim tarih 9. sınıf ders kitabı*. Ankara: Tuna.
- Uğur, Y. (2003). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem.
- Umur, Z. (1982). *Roma hukuku*. İstanbul: Fakülteler.
- Umur, Z. (2010). *Roma hukuku ders notları*. İstanbul: Beta.
- Üçok, C., & Mumcu, A. (1991). *Türk hukuk tarihi*. Ankara: Savaş.

- Ürküt, M. (2015). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Ata.
- Ürküt, M. (2017). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Ata.
- Villey, M. (2000). *Roma hukuku güncelliği* (B. Tahiroğlu Çev.). İstanbul: Der.
- Westbrook, R. (Ed.). (2003). *A history of ancient Near Eastern law* (6th Ed.). Leiden: Brill.
- Wu, J. (1921). Antik Çin kodlarından ve Çin hukuku ve hukuk fikirlerinin diğer kaynaklarından okumalar. *Michigan Hukuk Dergisi*, 19(5), 502-536.
- Yakut, E. (2005). *Şeyhülislamlık: Yenileşme döneminde devlet ve din*. İstanbul: Kitap.
- Yavuz, C. (2014). *Türk borçlar hukuku özel hükümler* (10. Baskı). İstanbul: Beta.
- Yavuz, C. (2018). *Türk borçlar kanunu TBK ve TBKYUK*. İstanbul: Beta.
- Yıldırım, İ. (2021). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. İstanbul: Beta.
- Yılmaz, A. (2015). *Ortaöğretim tarih 10. sınıf ders kitabı*. Ankara: Ekoyay.
- Yılmaz, A. (2015). *Ortaöğretim tarih 9 ders kitabı*. Ankara: Ekoyay.
- Yılmaz, A. (2015). *Ortaöğretim tarih 9. sınıf ders kitabı*. Ankara: Ekoyay.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., & Bağcı, Ö. (2018). *Tarih 10. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., ... Yıldız, S. (2018). *Ortaöğretim tarih 9. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., ... Yıldız, S. (2019). *Ortaöğretim tarih 10. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., ... Yıldız, S. (2020). *Ortaöğretim tarih 11. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., ... Yıldız, S. (2021). *Ortaöğretim tarih ders kitapları (9-10-11)*. Ankara: MEB.

Yüksel, E., Kapar, M. A., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., ... Yıldız, S. (2022).

Ortaöğretim tarih ders kitapları (9-10-11). Ankara: MEB.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...